

ББК 74.268.1(2 Рос. Чер).
Б 458

Рецензенты:
Мамбетова Ф. Р., Жангетова М.А.-С.

Бемурзова З.У., Жужуева З.М.
Б458 Методическое пособие к учебнику «Родная речь»,
3 класс. На черкесском языке. 1-е издание. – Май-
коп: ООО «Полиграф-ЮГ», 2016. – 192 с.
ISBN 978-5-9909065-3-2

ББК 74.268.1(2 Рос. Чер).

ISBN 978-5-9909065-3-2

© РГБУ ДПО «КЧРИПКРО», 2016
© ООО «Полиграф-ЮГ», 2016

АВТОРХЭМ КЪАБГЪЭДЭКИУ

Щыхь зыхуэтщI егъэджакIуэхэ! Мы методическэ дэIэпыкIуэгъур щызэхэтлхьэм тегъэщIапIэ хуэтщIар дызэрыт зэманым иджырей егъэджэныгъэм кыыхуигъэу-ув къалэнхэмрэ пщэрылхэмрэщ. Абы кыыхэкIыу, ар зэхэдгъэуващ ФГОС-ым техуэу. Мы тхылгыр егъэ-джакIуэм нэхъ кызыэрыщхьэпэnum дыхущIэкъуащ. Дерсыр щызэхэвгъэуэnum деж материал лыхьуэу фе-мыжьэжу, фызыхуэныкIуэну псори зэрызэтхьэлIэnum дыпылбащ.

Тхылгым куэду идгъэуващ егъэджакIуэм сабийхэм зэпсэлхьэныгъэ ядригъэкIуэкIынухэм, сочиненэ цIыкIу зэхалхьэнухэм я щапхьэхэр. Абыхэм сабийхэм я творческэ зэфIэкIхэм хагъэхуэнуц, я бзэм зригъэужьы-нуц. Тхылгыр дерсым щрагъэкIуэкIыну лэжыгъэ зэ-хуэмыдэхэмкIэ узэдащ, методическэ Iэмал зэщымы-щхэр кыщыгъэсэбащ. КъызыэрытщыхъумкIэ, абы-хэм егъэджакIуэм и лэжыгъэр псынщIэ хуащIынуц, кыкIэлъыкIуэу, еджакIуэхэм я зэхэщIыкIым хагъэ-хуэнуц, я гупсысэкIэм зрагъэужьынуц, езым я дуней еплъыкIэ яIэжу кыигъэтэджынуц.

Тхылгым итщ лэжыгъэ куэд дыдэ, иджырей ком-пьютернэ технологиешIэхэмкIэ зэфIэпхын хуейуэ. Апхуэ-дэщ компьютеркIэ ягъэзэщIэн, интерактивнэ доскам деж щалэжын, проекторымкIэ къагъэлтэгъуэфыну лэжы-гъэ зэхуэмыдэу тхылгым идгъэувахэр. Абыхэм сабийхэр а технологиешIэхэмкIэ лэжьэфу, гупсысэфу ирагъэсэнущ, езыр – езыру щIэныгъэ зэрызэрагъэгъуэт кIуэрабгъухэм хуэлэзэ ящIынуц, еджэным драгъэхьэхынуц.

Мы методическэ чэнджэщхэм еджакIуэхэм ягъэзэ-щIэн хуейуэ кыщыхьа лэжыгъэхэр «Рабочая (Зэры-лажьэ) тетрадым» тегъэпсыхьауэ зэхэгъэуващ. Апхуэдэ

тетрадыр кыдэкIмэ, егъэджакIуэхэмрэ сабийхэмрэ я зэдэлэжьэныр ефIэкIуэнуц, дерсым и пцIэри кыэIэта хъунуц, еджакIуэхэри анэдэлъхубзэ дерсхэм нэхъ дихъэхынуц, я лэжьэкIэри зыхэпцIэу ефIэкIуэнуц, я цIэныгъэм и лъагагъми зыкыиIэтынуц. Анэдэлъхубзэр лъэпкъым и сабийхэм яIурызылъхъэну пцэрылъ зыхуэзыщIыжа дэтхэнэ егъэджакIуэми фи мурадхэр Тхъэм кыывдигъэхъу!

ЯДЖЫНУМ И ТЕМАТИЧЕСКЭ ПЛАН

№	Разделхэр	Дерсхэм я темэхэр
I	Сентябрым и 1-р цIэныгъэм и Махуэц	Дерс 1-нэ: Бемырзэ Зураб «ЩIэныгъэр я лъагъуэ махуэу», Аслъэн Михаил «ЕгъэджакIуэ».
II	Сэлам удохыж, гъэмахуэ!	Дерс 2-нэ: Хъэщыкъуей Iэминат «Сэ гъэмахуэр зэрызгъэкIуар», К. Ушинский «Дыгъэмрэ лэгъу-пыкъумрэ». Дерс 3-нэ: Дыгъужь Къурмэн «Гъэмахуэ губгъуэ», Дубченко Светланэ «Дыгъэм и плъыфэхэр».
III	Бжыыхъэ дыщэфэр къэсац	Дерс 4-нэ: Хъэкъун Исуф «Бжыыхъэ», Осинэ Маринэ «Бжыыхъэ». Дерс 5-нэ: Дыгъужь Къурмэн «Кърухэр», Тхъэгъэпсэу Увжыкъуэ «БжыыхъэкIэ».
IV	Ди Хэку иныр, Адыгэ щIыналъэр	Дерс 6-нэ: Осинэ Маринэ «Ди Хэку иныр», Гъуэщокъуэ Хъусин «Сыхэт уэрыншэу, си Хэку?» Дерс 7-нэ: Борей РэIуф «Ди Къэрэшей-Черкесыр», Хъэнфэн Алим «Си уэгу къащхъуэ, си щIылъэ жэнэт».
V	Природэр хъумэныр – Хэкур хъумэнырщ	Дерс 8-нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Си Хэку», Михаил Пришвин «Губгъуэ дыщэфэ». Дерс 9-нэ: Дыгъужь Къурмэн «Щиху», Шыбыхъуэ Мухъэдин «Анэ бгъафэ».

VI	Адыгэбзэу псэм и ІэфІ	Дерс 10-нэ: Щоджэн Леонид «Ди бзэр», Адыгэ тхакІуэ, щІэныгъэлІ Нэгумэ Шорэ. Дерс 11: Бемырзэ Мухъэдин «Адыгэбзэ», Бемырзэ Зураб «Си бзэм и дахагыр».
VII	Щымахуэ щІыІэр къэсащ	Дерс 12-нэ: Осинэ Маринэ «Щымахуэ», Хъэкъун Исуф «Япэ уэс». Дерс 13-нэ: Дмитриев Юрий «Сыт уэсым и мыхъэнэр», Щоджэн-щІыкІу Алий «Щымахуэ».
VIII	КъакІуэ, къа- кІуэ, Илгъэсы- щІэ!	Дерс 14-нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Къеблагъэ, ИлгъэсыщІэ!», Хъэнфэн Алим «ГуфІэгуэш».
IX	Цыхур зыгъэ- дахэр и лэжы- гъэрщ	Дерс 15-нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Дыщэ щхъэмыжхэр бэгъуащ», А. Гайдар «Дэлэпыкъуэгуэхэр».
X	Хэкур хъумэ- ныр – къалэн нэхъыщхъэщ	Дерс 16-нэ: «Напэ хужькІэ сы- кыпІуцІэжынщ», Шорэ Хъэсин «Жэщ къэрэгъул».
XI	Къытхуебла- гъэ, гъатхэ дахэ!	Дерс 17-нэ: Дыгъужь Къурмэн «Гъатхэ», А. Куприн «Бжэн- дэхъухэр». Дерс 18-нэ: Нэхуц Мухъэмэд «Гъатхэ уэшх», Туаршы Аслъэн «Гъатхэ теплъэгъуэ».
XII	Мартым и 8-р бзылгъухгъэ- хэм я махуэ лъапІэщ	Дерс 19-нэ: ГъукІэкъул Мухъэмэд «Си анэ», М. Осеевэ «Къуэхэр». Дерс 20-нэ: Иуан Щамел «Нанэ», Жылэтэж Сэлэдин «Нанэрэ сэрэ».
XIII	Хабзэ дахэу адыгэ нэмыс	Дерс 21-нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Си къуэшым», Шорэ Хъэсин «Сыт нэмыс жыхуаІэр?» Дерс 22-нэ: Хъэгъундокъуэ Рэмэ- зан «Дадэ и ущиэхэр», Дзасэжь Хъэсанш «Хабзэ гъэщІэгъуэнхэр».

XIV	Мамыр гъащІэм дыхуцІэкъуу	Дерс 23-нэ: Кхъуэхъу Хъаннэ «Ире- гъагъэ си Хэкур», Лыхъ Мухъэмэд «Маипэ махуэ».
XV	Майм и 9-р Те- кІуэныгъэм и махуэщ	Дерс 24-нэ: Нэхуц Мухъэмэд «Майм и 9-р», «Уи нэм къеІэм и псэм еІэ». Дерс 25-нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Дыщэ вагъуэр бгъэм щылыду», Къардэн Хъэсэмбий «ГуцІэгъу».
XVI	ІуэрыІуатэ	Дерс 26-нэ: Адыгэ шыпсэ «КІула- ций», усэ – зэпсалгъэ «Ди къаз абыкІэ некІуэкІа?» Дерс 27-нэ: таурыхъ «Баринэ», шыпсэ «Лымырэ хъумпІэцІэджым- рэ».

СЕНТЯБРЫМ И 1-Р – ЦІЭНЫГЪЭМ И МАХУЭЦ

Дерс 1-нэ: Бемырзэ Зураб «Ціэныгъэр я лъагъуэ махуэу», Аслъэн Михаил «ЕгъэджакІуэ»

Мурадхэр: разделищІэ зыхыхъэм и цІэм нэІуасэ хуэ-щІын, абы хыхъэ тхыгъэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплъэн, Бемырзэ Зураб и тхыгъэ «Ціэныгъэр я лъагъуэ махуэу» жыхуиІэмрэ Аслъэн Михаил и усэ «ЕгъэджакІуэ» жыхуиІэмрэ нэІуасэ хуэщІын; псалъэухам и кІэм щыт дамыгъэм елбытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкІэ зэпымыудауэ псалъэ псокІэ я къеджэкІэр егъэфІэкІуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфІэкІхэм хэгъэхуэн, щІэныгъэм и мыхъэнэм ирипсэлъэн, ар зыхегъэщІэн, щІэныгъэм хуэпабгъэу къэгъэхъун, егъэджакІуэм пщІэ хуэщІын зэрыхуейм щІэгъэдэІун.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфІэкІхэр: разделищІэ зыхыхъэр зытепсэлъыхъыр ягъэубзыхун, гупсысэ щІэлъыр къэзыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхъэхэр макъкІэ кы-хэгъэщхъэхукІауэ гупсэхуу еджэн; усакІуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалъхъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн; усакІуэм и гукъыдэжыр усэм кызызэрыхэщым кІэлъыплъын; тхыгъэм и план зэхэлъхъэн; зэджар зэкІэлъыкІуэу кыбыжыІэжын; тхыгъэм хэт лІыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щІын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкІэхэм кІэлъыгъэплъын, рассказым и кІэр зэхъуэкІауэ адэкІэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакІуэхэм я портрет, я тхылъхэр, Щіэныгъэм и махуэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екІуэкІыкІэр

I. КъызэщІэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Бзэгъэлажъэм къеджэн:

Ди еджапІэ, ди еджапІэ,
Ди щІэныгъэм и хэщІапІэ,
ДынэкІуэнущ махуэ къэс,
Гъэ еджэгъуэр зэ къэгъэс!
Ди еджапІэ, ди хэщІапІэ,
Ди щІэныгъэм и къежъапІэ,
Бжыхъэ, дожъэ, зыкъэгъэпс,
Хъэзырыхэщ уи дыщэпс!

– Усэ цІыкІум зэ макъ ІэтакІэ, зэ макъ лъахъшэкІэ къеджэн.

– Усэ цІыкІум зэ бгым фыдэкІ хуэдэу хуэму зэпыфшу, зэ бгым фыкъежэхыж хуэдэу псынщІауэ, жыджэру къеджэн.

IV. ТемэщІэм бгъэдэшэн, мурадхэр гъэувын:

1. Сыт усэ цІыкІур зытепсэлъыхъыр? (*Гъэ еджэгъуэр кызызэрысам*).

2. Сыт еджакІуэ цІыкІухэр бжыхъэр къахуэмыгъэсыжу щІежъэр? (*ЕджапІэ зыхуезэшам ягъэзэжынууци*).

3. ЕджакІуэхэр я еджапІэм зэрыхуезэшар сыт хуэдэ сатырхэм къаІуатэрэ?

4. «Нэ жан». ЕджапІэм сыт хуэдэ псалъэхэмкІэ зыхуагъазэрэ еджакІуэхэм? (*Щіэныгъэм и хэщІапІэ*). Хъэрфхэр зэпыщІауэ, а упщІэм и жэуапым къеджэн:

	щІ			и	
э	н	ы	х	э	щІ
	гъ	э		а	пІ
	м			э	

5. Дерсым и темэмрэ и мурадымрэ яжеІэн, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфІэкІхэм ирипсэлъэн.

6. РазделищІэ зыхыхъэм нэІуасэ хуэщІын:

а) Тхылъхэр нап. 3-м деж кызызэІухауэ, раздел дызыыхыкъэм и цІэм къеджэн:

б) Сыт разделыр зытеухуар? (*ЕджапІэм, еджакІуэхэм*).

в) Тестыр гэзэщлэн. Хьэрфхэмрэ бжыггэхэмрэ зэпэлгытауэ, махуэцлхэмрэ ахэр цаггэлгаплэ зэманымрэ таблицэм итхэжын:

- Махуэхэр
 1) Майм и 9-р;
 2) Декабрым и 31-р;
 3) Сентябрым и 1-р;
 4) Мартым и 8-р.
- Махуэцлхэм я цлэхэр
 А) Бзылхуггэхэм я махуэ;
 Б) Щлэныггэм и махуэ;
 В) Илгэсыщлэр цаггэлгаплэр;
 Г) Теклуэныггэм и махуэ.

А	Б	В	Г
4	3	2	1

– Сыт хуэдэ махуэцл яггэлгаплэр Сентябрым и 1-м? (Щлэныггэм и махуэр).

2. Тхылгым и нап. 3-м ит сурэтымклэ рассказ клэцл цлыклу зэхэлгхэн.

3. Псалгэ зэклэлгыыхахэр кгаггэсэбэпурэ, я класым кгытеггэпсэлгыыхын:

1) нэхуц, 2) кгабзэц, 3) лэхуитлгэхуитц.

4. Дерсым зэлэжыну тхыггэм и цлэм кведжэн. Хэт ар зытхар? (Бемырзэ Зураб). Жанрклэ сыт тхыггэр зыхыхэр? (Рассказ).

5. Тхыггэм кгахуеджэн:

– Сыт Сентябрым и 1 - р еджаклуэхэм дежклэ зицлысыр? (Еджэггуэ илгэсыр щледзэж, Щлэныггэм и махуэц).

6. Тхыггэм езы еджаклуэхэр еггэджэн:

– Псалгэ гуггухэм елэжын, абыхэм кгарыклхэр убзыхун.

7. Тхыггэм маккклэ квеггэджэн, флыуэ еджэфу еггэсэн.

V. Зыггэпсэхугуэ дакыккэ:

Дэ еджаплэм дызэдоклуэ,
 Зы, тлу, щы,
 Дызэдобакгуэ!
 Пллы, тху, хы,
 Демышу доклуэ.
 И, бггу, пщлы,
 Зыдоггэщлаггуэ,
 Дыщлэращлэц,

Дызоплгыж,
 Ггэ еджэггуэм
 Щлдыдодзэж,
 Насыпыфлуэ
 Зыдобжыж!

VI. Темэм адэклэ елэжын

1. Упщлэхэм жэуап етын, лэжыггэ зэхуэмыдэхэр ггэзэщлэн:

а) «Зэггусэ – зэплгыфэ». Еджэггуэ илгэсыщлэм дэтхэнэ еджаклуэри дауэ пежэрэ? (Гуггэ хэха иллу). А упщлэм и жэуапыр таблицэм квиджыклауэ, псалгэ кгэсклэ зы плгыфэклэ лэжын:

	гу	гг	и
х	э	э	лэ
	х	а	у

б) «лэпэлэсэ». Еджаклуэхэм я гум гупсысэ лэфлу, гухэл дахэу щызеклуэр сытым ириггапщэрэ тхаклуэм? (Удз ггэгга лэрамэм). А упщлэм и жэуапыр сурэту щлауэ кгэггэлгэггуэн.

в) «Кгэщлэрей и хгэщлэщым». Япэу еджаплэм кгэклуа цлыклуэхэм сытым хэгуа кгафлэщлэрэ? (Таурыхэ дахэм). Сыт абы и щхгэусыггуэр? Хьэрфхэмрэ бжыггэхэмрэ зэпэлгытурэ, а упщлэм и жэуапыр таблицэм квиджыклын:

	1	2	3	4	5
1	т	р	д	у	э
2	хг	ы	а	х	м

1,1; 3,2; 4,1; 2,1; 2,2; 1,2 3,1; 3,2; 4,2; 5,1; 5,2

г) «Хгчыыхауэ еджэн». Ггэ еджэггуэм еджаклуэхэр сыт хуэдэ мурадклэ пежэрэ? А псалгэхэр тхыггэм кгыхггэуэтауэ, кведжэн.

2. Бзэ лэжыггэхэр:

1) Нэггуэщлу дауэ жыплэ хгуну?

- Псори щым мэхъу. (*Псори щэху мэхъу*).
- Зыр зым пицэжу. (*Зым жиIэм адреим пидзэжу*).
- Хьуэхъу купщIафIэ. (*Куэд кьызэщIэзыубыдэ хьуэхъу*).

2) Мы псалъэухар урысыбзэкIэ зэдзэкIын:

- Япэрей уэзджынэр кьоуэ. (*Звенил первый звонок*).

3) Фи еджапIэм сыт хуэдэ псалъэхэмкIэ зыхуэбгъэ-зэн? (*ФIыуэ слъагъу еджапIэ, сигу кьэкIа еджапIэ, сфIэфIу сыздеджэ еджапIэ*).

4) Я егъэджакIуэм хуэгъэзауэ хьуэхъу зэхегъэль-хьэн.

3. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: ЕгъэджакIуэ – щIэ-ныгъэм и ухуакIуэ.

Сыт хуэдэ цIыхуми мы гъащIэм деж и Iыхьыхэмрэ кьыдалъхуэхэмрэ кьинэмыщIауэ фIыуэ илъагъуу кьы-догъуэгурыкIуэ и деджэгъухэмрэ и егъэджакIуэхэмрэ. ЕгъэджакIуэр – ар цIыху уциякIуэщ, щIэныгъэм и ухуа-кIуэщ. ЩIэныгъэм и лъагъуэ нэхум цIыхур тезышэр и егъэджакIуэращ. Махуэ кьэс щIэныгъэм и уэчылу ар сабийхэм я пащхьэм итщ.

ЕгъэджакIуэм умыщIэр кьыуегъащIэ, кьыбгуры-мыIуэр кьыбгурегъаIуэ, уи акъылыр зыхунэмысым гу лъыуегъатэ. Махуэ кьэскIэ уи щIэныгъэм хегъахъуэ, уи акъылым зрегъэужь, уи гупсысэкIэр ирегъэфIакIуэ. ЕгъэджакIуэр гьуэгугъэлъагъуэщ, уциякIуэщ, акъы-лэгъуш, жэуапэгъуш. Гьуэтыгъуейщ абы щIэныгъэ зри-мытарэ гъащIэ гьуэгуш и кьезьапIэр наIуэ зыхуимы-щIарэ.

4. Фи еджапIэм дауэ щекIуэкIа Сентябрым и 1-р?

5. Тхыгъэр я псалъэкIэ кьыжегъыIэжын.

6. Псалъэжь: «Куэд еджэм, куэд ецIыху». Сыт абы кьыкIыр?

Куэд пцIыхуну ухуеймэ, куэд еджэ. Тхылъыр щIэ-ныгъэм и гьуджэщ. Тхылъыр IушчыгъэкIэ гъэнщIащ. Тхылъым итщ сыт хуэдэрей упщIэм и жэуапри. Тхы-лъыр лъэныкьуэ куэдым хуэгъэщIащ, Iуэхугъуэ куэ-дым хуэгъэпсащ, Iэджемэ топсэлъыхь. Тхылъым кьыбжи-

Iэнуш блэкIам и гугъу, кьыпхуищIынуш нобэрей ду-нейм и гъэпсыкIэр, и зэхэтыкIэр. Тхылъым пщэдейрей махуэми ухуиуциинуш, ухуиунэтIынуш. Тхылъым куэ-дым улъыгъэгъуэзэнуш, кьыбгурымыIуэр гурыIуэгъу кьыпщищIынуш, зыхыумыщIыкIым гу лъыуигъэ-тэнуш. Аращ куэд еджэм куэд щIицIыхур. Абы кьы-хэкIкIэ, уэри тхылъыр ныбжьэгъу пэжу зигъыIэ.

VII. Аслъэн Михаил и усэ «ЕгъэджакIуэ» жыхуиIэм елэжьын

1. Кьуажэхьыр кьэщIэн: «ЩIэныгъэ кьыдэзыту ма-хуэ кьэс ди пащхьэ ит». (*ЕгъэджакIуэ*).

2. Усэм кьахуеджэн:

- Хэт усэр зытепсэлъыхьыр?

3. Усэм езы еджакIуэхэр егъэджэн. Псалъэ гугъухэм елэжьын.

4. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмы-дэхэр гъэзэщIэн:

а) «Зэгъусэ – зэфэгъу». Усэм егъэджакIуэр сыт хуэдэу кьышчыгъэлъэгъуа? УпщIэм и жэуапыр еттын папщIэ, таблицэм ит псалъэухахэм я гуэгъухэр кьэгъуэтыжауэ, зы плъыфэкIэ лэжын:

ЩIэныгъэфIхэм	уэ уанэщ.
Уэ уадэщ,	уи ущиенщ.
Псалъэ Iушхэр	я ухуакIуэ.

– Сыт усакIуэм егъэджакIуэр «щIэныгъэм и ухуа-кIуэу» щIыжиIэр? (*ЕгъэджакIуэм еджакIуэхэм щIэны-гъэр ярет, ямыцIыхухэм щыгъуазэ ещI, ямыщIэфыр яхузэфIэкIыу егъасэ*).

б) «Псалъэ Iушхэр уи ущиенщ» жыхуиIэр дауэ кьы-гурыIуэр?

в) «Хэчыхъауэ егъэджэн». Сыт хуэдэ Iуэхухэр зэфIахрэ егъэджакIуэм иригъэджахэм? А псалъэхэр усэ сатырхэм кьыхэгъуэтауэ, кьеджэн.

г) «КьэщIэррей и хьэщIэщым». Сыт егъэджакIуэм и кьалэн нэхъыщхьэр? (*ЩIэблэр егъэджэн, гъэсэн*). А уп-

щІэм и жэуапыр таблицэм къиджыкІын, псалгъэ къэс зы плъыфэкІэ лэжын:

	щІ	э	гъ	э	
е	гъ	б	э	с	э
	э	л	э	р	н
	дж	э	н		

д) «Хьэрф зэпыщІахэр». Уезыгъаджэ егъэджакІуэм сыт хуэдэу ухушытын хуей? (*ПицІэ хуэщІын, жиІэм едэІун*). Хьэрфхэр зэпыщІауэ, жэуапым къеджэн:

П э ху щІ н, ж Іэ е э н.
щІ э ы и м д Іу

е) Я егъэджакІуэхэм къытегъэпсэлъыхьын.

ж) Сыт хуэдэ къалэнхэр и пщэ илгъ еджакІуэм еджапІэм деж? Фэ а къалэнхэр дауэ вгъэзащІэрэ?

б. Зэпсэлъаныгъэ егъэкІуэкІын: ЩІэныгъэр – нэху-гъэщ.

Мыр адыгэ псалгъэжыщ. Адыгэ псалгъэжыхэр ІушыгъэкІэ гъэнщІащ, фІым ухуезыджэ ущие дахэхэр ящІэлъщ. Сыт щІэныгъэр щІэнэхугъэр? Абы и жэуапыр гъуэтыгъуейкъым. ЦІыху еджам и гъащІэр щІэныгъэм нэху ещІ, дыгъэу къыхуопс, вагъуэу къыхуоулыд. ЦІыху еджар сыт щыгъуи Іущщ, псэлгъэкІэ гуакІуэ иІэщ, жъабзэ дахэ Іурылгъщ, зытепсэлъыхьын и куэдщ, гурыІуэ-гъуу мэпсалгъэ. Апхуэдэ цІыхур псэлгъэгъу къыхуэхъуну хэти щІохъуэпс. Ар зи фІыщІэр куэд зэреджаращ. Куэд пщІэну ухуеймэ, тхылгъ куэд щІэджыкІ, умыщІэм щыгъуазэ зызэрыхуэпщІыным хущІэкъу. Абыхэм я къежъапІэр еджапІэраци, фІыуэ еджэ, унэ лэжыгъэхэр гъэзащІэ, егъэджакІуэм къыбжиІэм тыншу щІэдэу. ИтІанэ уи акъылым хэхъуэнущ, уи зэхэщІыкІыр ефІэкІуэнущ, уи гупсысэкІэм зиужынууц.

VIII. «Фи гурылгыр къэфІуатэ». Мы тхыгъэ цІыкІуэхэм нэІуасэ зыщыхуэфІымы къывита гукъыдэжыр смайликымкІэ къэгъэлгъэгъуэн.

IX. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщІу

Псалгъаухахэр нэгъэсыжын:

- 1) Сэ нобэ щІэуэ къэсщІащ ...
- 2) Дерс нэужыым мурад сщІащ ...
- 3) Си бзэр къулей зэрыхъуа псалгъэхэр...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэІуасэ зызыхуэтщІар? Сыт ар зытеухуар?

– Тестыр гъэзэщІэн. Сентябрым и 1-м и нэщэнэхэр къэзыгъэлгъагъуэ бжыгъэхэр жэуапым итхэн:

1) еджэгъуэ илгъэсым щІедзэж; 2) еджакІуэхэр еджапІэм макІуэ; 3) уэс къос; 4) япэрей уэзджынэр къоуэ.

Жэуап: 1, 2, 4.

– «Сыт лейр?» ЕджакІуэ Іэмэпсымэхэм лейуэ яхэтыр къэгъуэтын:

Тхылгъ, тхылгъылгъэ, къэрэндащ, тетрадь, удз гъэ-гъа.

– Дауэ зепхъэн хуей еджакІуэ Іэмэпсымэхэр?

– Къуажэхьым и сыхъэт. Къуажэхьхэр зытепсэлъыхь сурэтхэм ешэлІэн:

Сурэтхэр:

Зи губгъуэр хужь, зи жылэр фІыцІэ.

Къэрэндащ

Іэмэпсымалгъэу си щІыбым илгъ.

Тхылгъ

Зи джэдыгур пхъафэ, къафэу сурэт зыщІ. Тхылгъылгъэ

XI. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм къеджэн, къыжыІэжы-фу зегъэсэн, псалгъэжыр гукІэ зэгъэщІэн.

СЭЛАМ УЗОХЫЖ, ГЪЭМАХУЭ!

Дерс 2-нэ: Хьэщыкъуей Іэминат «Сэ гъэмахуэр зэрызгъэкІуар», К. Ушинский «Дыгъэмрэ лэгъупыкъумрэ»

Мурадхэр: разделыщІэ зыхыхьэм и цІэм нэІуасэ хуэщІыны, абы хыхьэ тхыгъэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплгъэн, Хьэщыкъуей Іэминат и тхыгъэ «Сэ гъэмахуэр зэрыз-

гъэкIуар» жыхуйIэмрэ Константин Ушинский и тхыгъэ «Дыгъэмрэ лэгъупыкъумрэ» жыхуйIэмрэ нэIуасэ хуэщIын; псалъаухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, къайхъулIахэр жаIэжыфу, ирипсалъэжыфу егъэсэн, гъэмахуэм и нэщэнэхэр ягъэубзыхун, дуней къэхъукъащIэхэм кIэлгыгъэплъын, абыхэм я дахагъым гу лъегъэтэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделищIэ зыхыхъэр зытепсалъыхъыр ягъэубзыхун, гупсысэ щIэлгыр къэзыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхъэхэр макъкIэ къыхэгъэщхъэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалъхъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн; усакIуэм и гукъыдэжыр усэм къызэрыхэщым кIэлгыплъын; тхыгъэм и план зэхэлъхъэн; зэджар зэкIэлгыкIуэу къыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлгыгъэплъын, рассказым и кIэр зэхъуэкIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажьэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, и тхылъхэр, гъэмахуэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КъызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Дыгъээджэм къеджэн:

Дыгъэ, дыгъэ,

Къепс, къепс!

Дыгъэ нур, къепс, къепс!

Уи псыр хъушэм ирафыр,

Уи шыгъу фалъэр яшхыжыр,

Дыгъэ, дыгъэ,

Къепс, къепс.

Ди псыр тхуэгъэхуабэ.

Губгъуэр тхуэгъэдахэ!

– Усэ цIыкIуэм щэхуу къеджэн.

– Макъ лъахъшэкIэ къыщIэдзауэ, кIуэ пэтми макъыр нэхъ лъагэ щIыгурэ, усэ цIыкIуэм къеджэн.

– Усэ цIыкIуэм гъэхуауэ къеджэн.

IV. ТемэщIэм бгъэдэшэн, мурадхэр гъэувын

1. РазделищIэ зыхыхъэм нэIуасэ хуэщIын.

2. Гъэмахуэм тепсалъыхъын:

– Гъэмахуэ мазэхэр адыгъэбзэкIи, урысыбзэкIи къыжыIэн:

Июнь – мэкъуауэгъуэ, июль – бадзэуэгъуэ, август – шыщхъэIу.

– Гъэмахуэм зызэрагъэпсэхуам и гугъу ягъэщIыжын.

3. ДжэгукIэ «Сыт лейр?» Гъэмахуэм и нэщэнэхэм лейуэ хэтыр къыжыIэн:

1) цIыкIухэм загъэпскI; 2) мэракIуэхъэ макIуэ; 3) джабэм къожэх.

4. Гъэмахуэм теухуауэ сыт хуэдэ усэ цIыкIухэр фщIэрэ?

5. Дерсым и темэм щыгъуазэ щIын, мурадхэр ягурьгъэIуэн, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэм ирипсалъэн.

V. Темэм елэжыын

1. Тхылгъым и нап. 7-р къызэIухын, разделим и цIэм къеджэн.

– Сыт цIыкIухэм гъэмахуэм сэлам щIрахыжыр? (*Гъэмахуэ мазэхэр блэкIащ, бжыыхъэр къынэсащ, еджэгъуэ илгъэсым щIидзэжынууц*).

2. Тхылгъым ит сурэтымкIэ рассказ кIэщI цIыкIуэ зэхэлъхъэн.

– Сурэтым гъэмахуэм и нэщэнэу сыт щыфлъагъур? (*Дунейр хуабэщ, уэмщ, щIылгъэр щхъуантIэщ, уафэр къащхъуэщ, цIыкIухэр щIахуцIэу хуэпахэщ, уэрамыщхъэм щоджэгухэр*).

3. Тхыгъэм къахуеджэн:

– ЩIалэ цIыкIуэм дэнэ щIыпIэ гъэмахуэр здигъэкIуар? (*Къуажэм, и анэшхуэмрэ адэшхуэмрэ я деж*).

4. Тхыгъэм езы еджакIуэхэр къегъэдэжэн. Псалъэ гугъухэм елэжыын.

5. Тхыгъэм макъкIэ къегъэджэн. ФIыуэ еджэфу егъэсэн.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Ди Iэ цIыкIухэр зэроубыдри
 Дэ къыдощIыр лъабэдий,
 Дызэгъусэу Iэрубыду
 ДыдопкIей, дыдолъей.
 Псынэ цIыкIум дыIуохъэ,
 Мывэ щылъым дотIысэх,
 Ди Iэ цIыкIухэр дотхъэщI,
 Ди напэм щIыдокIэ,
 ДыщIыкIейурэ зыдоутх.
 Тхъытхъыу дыкъыщIопхъуэж!

VII. Темэм адэкIэ елэжьын

1. Тхыгъэр упщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщIэн:

а) Хэтхэ я деж щIалэ цIыкIур гъэмахуэм здэщыIар?

б) Тестыр гъэзэщIэн. Сыт хуэдэ псалъэ щIалэ цIыкIум хужыпIэ хъунухэр? Ахэр къэзыгъэлъагъуэ псалъэхэм ябгъэдэт бжыгъэхэр жэуапым итхэн:

- 1) щIалэфI
- 2) жыIэдаIуэ
- 3) IуэхущIакIуэ
- 4) нанэмрэ дадэмрэ дэмыIэпыкъу.

Жэуап: 1, 2, 3.

в) «Зэгъусэ-зэфэгъу». Сыт хуэдэ хъыбар щIалэ цIыкIум псом нэхърэ нэхъ фIэфIыр? (Iэдииху чэщанэм и хъыбар). Абы и жэуапыр таблицэм къиджыкIын, псалъэ къэс зы плъыфэкIэ лэжын:

	ч	и	хъ		
Iэ	э	щ	ы	б	
д	и	а	н	а	р
	и	ху	э	м	

г) Iэдииху чэщанэм и гугъуэ здищI сатырхэр тхыгъэм къыхэгъуэтэн икIи къеджэн.

2. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Iэдииху чэщанэр.

Инжыдж къыIут нэпкъ лъагэм ныбжьрей чэщанэр къытетщ. БлэкIыр Iуплъэмэ, гур мэпIейтей. И уардагъым хэти ирогушхуэ, и пащхъэм хэти щосабыр. Зэманым и нэпкъыжьэр зытелъ мывэ дэщIеяр лIыщIыгъуэхэм къыхэбэкъукIри адыгэ щIыналъэр игу пымыкIыу мыбдежым къызэтенащ. Къыр задэр и егъэзыпIэщ, мэкIырхэр и дэкIуеипIэщ, Инжыдж и салъкъыныр пщэдджыжькIэ къыщIеху. ЖэщкIэ мазэр и плъыргъуш, вагъуэхэр и псэлъэгъуш, махуэкIэ дыгъэпсыр къытопсэ, уэшхыр хъэщIапIэ къыхуокIуэ, и лъащIэм Инжыдж цодауш. Мы псыхъуэм дэскъым чэщанэм зи лъэр нэзмышуса, зи Iэр лъэмыIуса.

ж) «КъэщIэрей и хъэщIэщым». Дадэ и хъыбархэм дауэ узэредэIу щIыкIэр? (УзыIэпешэ). Бжыгъэхэмрэ хъэрфхэмрэ зэпэлъытурэ, а упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын:

	1	2	3	4
1	у	э	п	з
2	ы	Iэ	е	ш

1,1; 4,1; 1,2; 2,2; 3,1; 3,2; 4,2; 2,1

3. Бзэ лэжьыгъэхэр:

1) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Сэ си къару къызэрихъкIэ абыхэм садоIэпыкъу. (Сэ зэрыслгэкIкIэ абыхэм садоIэпыкъу).

– Жэщыр хэкIуэтащ. (Жэщыбг хъуащ).

– Дадэ хъыбар куэд ецIыху. (Дадэ хъыбар Iэджи ещIэ).

2) Дадэ сыт хуэдэ псалъэхэмкIэ зыхуэбгъэзэн? (ФIыуэ слъагъу, дадэ куэд зыщIэ, IуэрыIуатэм фIыуэ щыгъуазэ).

3) Сыт щIалэ цIыкIум гъэмахуэр иухыну щIыхуэмейр? (Дадэ и хъыбархэм и цIэкIэ).

4. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Адыгэ хъыбарыжьхэр.

Лъэпкъым и дежкIэ адыгэ хъыбарыжьхэр уасэ зымIэ гъэтIылъыгъэщ. Сыту жыпIэмэ, хъыбарыжьхэм лъэпкъым и блэкIар къаIуэтэж, лъэпкъым и хабзэхэр ихъумэжыным, лъэпкъыу къызэтенэным хуэгъэщIащ. А хъыбархэм хэт хабзэхэр щIэблэм зыхалъхъэ, лIы-хъужьхэм я лIыгъэр, дуней тетыкIэр щIэблэм шапхъэ яхуохъу.

Адыгэ хъыбарыжьхэр зым нэхърэ адреЙр нэхъ гъэ-щIэгъуэныжщ, уедэIу пэтми зыщомыгъэнщIу, зэхэпхым узыIэпишэу, уришажьэрэ, нэгъуэщI дунейм укъыщагъэ-хутэу. Нэхъыжьхэм къаIуэтэж хъыбарыжьхэр губзыгъа-гъэкIэ, адыгагъэкIэ, IуцыгъэкIэ гъэнщIащ, адыгэбзэ дахэкIэ зэщIэуэдащ. Адыгэ хъыбарыжьхэр лъэпкъ Iуэ-рыIуатэм и дыщэ пхъуантэм и дзакIэдэлъщ.

5. Тхыгъэр я псалъэкIэ къыжегъыIэжын.

6. Тхыгъэм псалъэкIэ сурэт хуэщIын.

VIII. Константин Ушинский и тхыгъэ «Дыгъэмрэ лэгъуныкъумрэ» жыхуиIэм елэжын:

1. Тхыгъэм къахуеджэн:

– Сыт псысэр зытепсэлъыхъыр? (*Дыгъэ, лэгъуны-кгу*). Хьэрфхэр здэщытын хуей щIыпIэхэр бжыгъэкIэ къэгъэлъэгъуауэ, упщIэм жэуап етын:

Д	э	гъ	ы	л	п	э	гъу	къу	ы
1	4	3	2	1	4	2	3	6	5

2. Тестыр гъэзэщIэн. Тхыгъэм езыхэр къегъэджэн.

– Лэгъуныкъум фэ дапщэ иIэр? Абы и жэуапыр бжыгъэхэм къыхэхауэ, хъурейуэ къэтхъыхьын:

3 6 8 5 7 9 10 2

3. Лэгъуныкъум и фиблыр урысыбзэкIи адыгэбзэкIи къебжэкIын:

коричневый – гъуабжэ;

оранжевый – тхъэмбылыфэ;

желтый – гъуэжъ;

зеленый – удзыфэ;

голубой – къашхъуэ;

синий – щхъуантIэ;

фиолетовый – шакъафэ.

4. Лэгъуныкъум и фэхэр фщымыгъуопщэн папщIэ, урысыбзэкIэ тха усэ цIыкIур фигу ивубыдэ:

Каждый охотник желает знать, где сидит фазан.

5. Лэгъуныкъум сыт хуэдэ щэн – хьэл мыхъумыщIэ иIэу къигъэлъэгъуа? (*Щхъэщытхъу, щхъэзыфIэфI*).

6. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Дыгъэр къыкъуэплъыжат. (*Дыгъэр къепсыжат*).

– Лэгъуныкъур зыщотхъуж. (*И щхъэм фIы хужеIэ*).

– Дыгъэр къэгубжьри. (*Дыгъэр къытехъэри*).

б) Мы псалъэухам мыхъэнэкIэ къыпэщIэуэу тхы-гъэм хэтыр сыт хуэдэ?

– Дыгъэм пшэм зыкъуигъэпщкIуащ. (*Дыгъэр пшэм къыкъуэкIыжащ*).

в) Дыгъэмрэ лэгъуныкъумрэ мыхъэнэкIэ къайзэгъ псалъэхэр бжыгъэхэмкIэ къэгъэлъагъуэурэ зэхэтхыкIын:

1) хуабэщ;

2) щхъэзыфIэфIщ;

3) гуапэщ;

4) щхъэщытхъущ;

5) зэмыфэгъуиблщ;

6) уафэгум къыщопс.

Дыгъэ: 1, 3, 6. Лэгъуныкъу: 2, 4, 5.

7. Сыт лэгъуныкъур щIэкIуэдыжар? Сыт хуэдэ ущие мы басням щIэлъыр? (*«Узэкъуэтмэ – улъэщыц»*). *А псалъэ-хэращ мы тхыгъэм и купщIэр. Щхъэщытхъуныгъэр, щхъэзыфIэфIыныгъэр зэрымыщэн тэмэмыр басням къыд-гурегъаIуэ. Псом нэхъри зыбгъэину, зыбгъэIуцу ущыты-ныр къызэремызэгъыр наIуэ къытхуеуцI. Уи къару за-къуэкIэ зыри зэрыпхузэфIэмыкIыным дылъегъэгъуазэ*).

8. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: ЦIыхур зыгъэдахэр и щэн – хьэлщ.

Мы дунейм цIыхур къытехъэри, щэн – хьэлри къе-жъащ. ЦIыхур и щэн-хьэлым егъэдахэ, абы къыхэкIкIэ,

сыт хуэдэрей цыхуми хэлтын хуейщ лэдэб, нэмыс, цыху-
гъэ, укытэ. Ахэрац щэн – хьэл дахэкIэ зэджэр. Щэн –
хьэл мыхъумыщIэхэм цыхур игъэдахэкъым, и пщIэр
егъэкIуэд, емыкIу кърегъэхь. Дахэу узекIуэу, щы-
кIафIуэ зыпIыгъыу, хуэму упсалъэу, нэхъыжь и гъуэгу
зэпумыупщIу, нэхъыжь щыту ину умыдыхъэшхыу
ущытмэ, ахэр щэн – хьэл къекIушц, ар дыдэхэр адыгэ
хабзэм и курыхшц, адыгэ нэмысым и купщIэшц. Щэн –
хьэл дахэ зэрызыхэбубыдэнум пылъ, узыгъэса уи анэ
– адэм я напэр тумых, я пщIэр къэлэт, я нэмысыр гъэ-
лъагэ. Фэ иджы зыхэвубыдэ щэн – хьэлырац фи гъа-
щIэм къывдэгъуэгурыкIуэнури, фымыбэлэрыгъыу фIым
зеффщыт, дахэр Iэпэгъу фщIы. Арац, цыхур и щэн –
хьэлым игъэдахэу щыжаIэр.

9. Тхыгъэр я псалъэкIэ къыжегъэлэжын.

10. Псалъэжъхэр. Нап.10-м деж ит псалъэжъхэм къе-
гъэджэн, абыхэм къарыкIхэр къазэрыгурыIуэм тегъэпсэ-
лтыхьын.

11. Къуажэхъым и сыхьэт. Къуажэхъхэм къеджэн,
къарыкIхэр бжыгъэкIэ къэгъэлъагъуэурэ таблицэм ит-
хэжын:

Къуажэхъхэр	КъарыкIхэр
А. Уафэ гъуэгур зи кIуапIэ, бгы щыбагыр зи унапIэ.	1) жьыбгъэ
Б. Фэ зэхъуэкIыу блы зезыхьэр бгыщхьэ лъагэм къытотIысхьэ.	2) дыгъэ
В. Фыз фIыщIэ нэгъуд, щIым дыд хэзыIу.	3) уэшх
Г. Зыми хуэмыубыду, уэнжакъыр тезыуд.	4) лэгъупыкъу

А	Б	В	Г
2	4	3	1

IX. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Мы тхыгъэ цыкIу-
хэм нэлуасэ зыщыхуэфщIым къывита гукъыдэжыр
смайликымкIэ къэгъэлъагъуэн.

X. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу

Псалъэухахэр нэгъэсыжын:

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...

в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

XI. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэлуасэ зызыхуэтщIахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт хуэдэ нэцэнэ гъэмахуэм илэхэр?

– Гъэм и сыт хуэдэ зэман фэ нэхъ фигу ирихьыр?

Сыт абы и щхьэусыгъуэр?

XII. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэхэм къеджэн, къы-
жыIэжыфу зегъэсэн.

Дерс 3-нэ: Дыгъужь Къурмэн «Гъэмахуэ губгъуэ», Дубченко Светланэ «Дыгъэм и плъыфэхэр»

Мурадхэр: темэщIэ зыхыхьэм нэлуасэ хуэтщIын, Ды-
гъужь Къурмэн и усэ «Гъэмахуэ губгъуэ» жыхуиIэмрэ
Дубченко Светланэ и тхыгъэ «Дыгъэм и плъыфэхэр»
жыхуиIэмрэ нэлуасэ хуэтщIын; псалъэухам и кIэм щыт
дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэ-
пымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я
бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэ-
хъуэн, дунейм и зэманхэм тепсэлтыхьын, гъэмахуэм и
нэцэнэхэр зэхащIыкIыфу егъэсэн, дуней дыкъэзухъуре-
ихьым и дахагъэр зыхащIэу егъэсэн.

Зэрагъэгъуэтыпхьэ зэфIэкIхэр: усэр зытепсэлгы-
хьыр ягъэубзыхун, гупсысэ щIэлгыр къэзыгъэлъагъуэ
псалъэ нэхъыщхьэхэр макъкIэ кыыхэгъэщхьэхукIауэ
гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэ-
халъхьа тхыгъэхэр зэгъэпщэн; усакIуэм и гукъыдэжыр
усэм кызырэыхэщым кIэлтыпллын; усэм и художе-
ственнэ гъэпсыкIэхэм кIэлтыгъэпллын, усэр гукIэ зэ-
гъэщIэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: тхакIуэхэм я портрет, я тхылъхэр, гъэмахуэ губгъуэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КъызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Бзэгъэлажъэм къеджэн:

Губгъуэ дахащэ,
Зэмыфэгъур зи фащэ,
Уэсэпсыр уи IэмыщIэщ,
Дыгъэ бзийр мыщIэ защIэщ,
Уи щIыгур зэщIопщIыпщIэ,
ПщIыпщIыжыр дыгъэ налъэщ,
Тхъэмпэ Iувхэм долъей,
Йолъри удзым дофыщIей,
Холъэри псынэм щокъуейщIей.

– Усэ цIыкIум зэ фыIуцащэу, зэ фи макъыр утIып-щауэ, къеджэн.

– Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн икIи зэгъэщIэн.

IV. ТемэщIэм бгъэдэшэн, мурадхэр гъэувын

1. Нобэ дызэлэжыныу усэм и цIэр таблицэм къиджыкIын, псалтэ къэс зы плъыфэкIи лэжын: (*Гъэмахуэ губгъуэ*).

	гъ	э		
гу	б	м	а	
	гъу	э	ху	э

2. Усэр зытхам и унагъуэцIэм къеджэн. (*Дыгъужь Кгурмэн*).

3. Тхылъым и нап. 10-м ит сурэтымкIэ рассказ кIэщI цIыкIу зэхэлъхъэн:

– Гъэм и сыт хуэдэ зэман сурэтым къыщыгъэлъэгъуар?

– Гъэмахуэм и нэщэнэу сурэтым сыт щыфлгъагъурэ? (*Уафэр къащхъуэщ, щIылгъэр щхъуантIэщ, шыхэр тафэм щохъуакIуэ, бгъэр уафэгум щохуарзэ*). А нэщэнэхэр урысыбзэкIэ зэдзэкIын.

– СурэтыщIым сыт хуэдэ плъыфэхэр къыгъэсэбэпа? (*Плъыфэ зэмыфэгъу куэд*).

– Рассказ зэхалъхъар къыжегъыIэжын.

4. Гъэмахуэм дунейм и щытыкIэр къэзыгъэлъагъуэ псалтэхэр къебжэкIын:

а) Жъыбгъэ (*Сыт хуэдэ? - хуабэ*).

б) Дыгъэ (*Сыт хуэдэ? – гуащIэ*).

в) Тхъэмпэ (*Сыт хуэдэ? – щхъуантIэ*).

г) Дуней (*Сыт хуэдэ? – уэм*).

5. Гъэмахуэ мазэхэр адыгэбзэкIи урысыбзэкIи къыжыIэн.

6. ЕджакIуэхэм гъэмахуэм теухуауэ усэ цIыкIу е уэрэд къыжегъыIэн.

7. Гъэм и зэманхэм щыцу гъэмахуэр хэт зигу ирихъыр?

V. Темэм елэжын

1. Усэм къахуеджэн:

– Дэнэт нэху сыкъыздэкIар? (*Гъэмахуэ губгъуэм*).

2. Усэм езыхэр щэхуу къегъэджэн. Псалтэ гугъухэм елэжын. Ахэр хэту псалтэуха зэхэлъхъэн.

3. Усэм фIыуэ еджэу егъэсэн:

– Усэм дауэ укъеджэн хуей? (*Макъ щабэкIэ, гуапэкIэ*).

– Сыт абы и щхъэусыгъуэр? (*Зытеспэлгъыхъыр гъэмахуэщ, дунейр дахэщ, уэмщ, гуакIуэщ, удэзыхъэхщ*).

4. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээщIэн:

а) «Нэ жан». Гъэмахуэ губгъуэм и пщэдджыжьым сыт хуэдэ теплгъэ иIэу усэм къыхэщрэ? (*ДахэкIейт*). Хьэрфхэмрэ бжыгъэхэмрэ зэпэлгытурэ, а упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын:

	1	2	3	4
1	д	э	кI	т
2	х	а	й	е

1,1; 2,2; 1,2; 2,1; 3,1; 4,2; 3,2; 4,1

б) Тестыр гъээщIэн. Усэ сатырхэр зытеухуар псалъэ гупым къахэгъуэтэн, ар къээыгъэлъагъуэ бжыгъэри жэуапым итхэжын:

Дыщэ бзэгукIэ илъэщIт щIыгур,
Дунейр игъэнэхуу ар кыкыуэкIт.

1) уэшхым; 2) жьыбгъэм; 3) удзым; 4) дыгъэм.

Жэуап: 4.

в) «IэпIэсэ». Псалъэ гупыр епхъэлIэ хъууэ, зы псалъэ къэгъуэтын, и сурэтри тхын:

ГуащIэ, бзий, налъэ, нур. (*Дыгъэ*).

г) «Псалъэ кIуэдахэр». Усэ сатырхэм псалъэ дэгъэхуахэр дэгъэувэжын:

..... зригъэууэ пщэдджыжь дыгъэм

Мамыр дыдэу ар ..... дапхъэм тетт.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкыэ:

Дыгъэ цIыкIур мыпхуэдэу хъуреишхуэщ,
Бгы къуагъым мыпхуэдэу кыкыуоплъ,
И бзий цIыкIухэр бгыщхъэм къожэх,
Псышхуэм IэблэрескIэ къосыкI,
Жыг къудамэм потIысхъэ,
ПщIащэ цIыкIухэм кыпхоплъ,
Модэ фыплъэт! Щхъэгъубжэм кыыдоплъ!
Дыгъэ бзий, къеблагъэ!
ХъэщIэ лъапIэу кыитхуепсых!
Ди гъусэу укъетIысэхмэ,
Ди дерсыр зэходгъэхынщ!

VII. Темэм адэкIэ елэжын

1. «Хъэрф кIуэдахэр». Iуащхъэ цIыкIум пэмыжыжьэу цыт шым и шыщIэм дауэ зыхуищIрэт? (*ЩыгуфIыкIыу бгъэдэтт, едэхащIэу, гуапэу зыхуигъафIэт*). А упщIэм и

жэуапыр къэфщIэн папщIэ, хъэрф дэгъэхуахэр псалъэхэм дэгъэувэжурэ къеджэн:

Щ... гуфI...кI...у бгъ...д...тт,

...д...х...щI...у, гу...п...эу з...ху...гъ...фI...т.

2. Сыт хуэдэ псалъэкIэ кыIуатэрэ усакIуэм дунейм зэрэплъа щIыкIэр? (*ЗыщызмыгъэнищIу*). Хъэрфхэр зэпыщIауэ, а псалъэм къеджэн:

З щ з ы э щI

ы ы м гъ н у

3. «КъэщIэрей и хъэщIэщым». УсакIуэр дыгъэм дауэрэ пежъауэ жиIэрэ? (*Сигу къыдэжу*). Хъэрфхэр зэрызэкIэлъыкIуэн хуейр бжыгъэкIэ къэгъэлъэгъуауэ, а упщIэм и жэуапым къеджэн:

С гу и къ д ы у ж э

1 3 2 1 3 2 6 5 4

4. УсакIуэр дауэ хущыт дыкъээухъуреихъ дунейм? Сыт ар къыдэзыгъащIэр?

5. Дунейм и дахагъыр усэм дауэ кыщыгъэлэгъуа?

6. Усэмрэ абы хуащIа сурэтымрэ зэпэлгытын. Сурэт теплэгъуэ къэс абы хуатха усэ сатырхэм къеджэн.

7. Фэ зэи губгъуэм гъэмахуэм фыщыIакъэ? Абы кытепсэлгыыхын. Щапхъэ: Гъэмахуэ губгъуэ.

Къэушащ гъэмахуэ махуэр. Пщэдджыжь дыгъэм и нур лыдхэр щIылъэм кърипхъыхащ. Дунейр зэфэзэщыщхъуантIэщ, уафэр къабзабзэщ. ГуфIэпсыжу кыпIуощIэ губгъуэм ит удз гъэгъахэр, епэрымэ гуакIуэкIэ удахъэх. Сыту куэду джабэм зыщракъухъа, дэнэ щIыпIи зыщырапхъыхъащ! Лэгъупыкъум ещхъу зэмыфэгъуиблщ, налкъутналмэсу уэсэпсым допщIыпщI. Хъуреягъыр удз гъэгъа толъкъунщ, жьыбгъэ мащIэм щIигъэхъаемэ сигу ягъэфIу кызоIуащэ, хуэму зыщIаупскIэу сыкыафыхъ. Удз Iув берэчэтым щIылъэм зыщиубгъуащ. Гъэгъахэр уэрэдкIэ зэподжэж, жьыбгъэр къраджэ, джэгур зэхаублэ. Жьыбгъэр лъапэпщIийуэ удзхэм яхолъадэр, ядэджэгуу къежыхъ. Губгъуэм гум дэщIа и уэрэд телъыджэм зешэщI, удзхэри сатыр захуэу кыызэдофэ, макъамэ дахэм зэдэхъуу зыхуагъэщхъ.

8. Къуажэхъым и сыхьэт. Къуажэхъхэр зыхуэгъэза сурэтхэм ешэлэн:

Лъакъуэ кIыхь, щыцу къэзыжыхь. Бгъэ
Дамэшхуэм хуарзэу уафэгум зыщегъазэ. Щыхь
Бжъакъуэ къудамабэ, лъагапIэр зи плъапIэ. ШыщIэ

VIII. Дубченко Светланэ и рассказ «Дыгъэм и плъыфэхэр» жыхуиIэм елэжын

1. Рассказым къахуеджэн:

– «Хьэрф зэпыгъэзахэр». Сыт зытепсэлгъыхьыр расказыр? Хьэрф зэпыгъэзахэр и пIэ игъэуэважуэ, а упщIэм и жэуапыр етын:

Д Э Г Ы

2. Рассказым езыхэр къегъэджэн:

– Сыт дыгъэм и нур цIыкIум жриIар?

3. Рассказым мақкIэ къеджэн. УпщIэхэмкIэ зэпкъырыхын:

а) Тестыр гъэзэщIэн. Мы рассказым дунейм и сыт хуэдэ къэхъукъащIэ къыщыгъэлъэгъуар? (*Дыгъэ кыкгуэкIыгъуэ*). Жэуап тэмэмыр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр жэуапым итхэн:

1) дыгъэ къухъэжыгъуэ; 2) дыгъэ къыкIуэкIыгъуэ;
3) шэджагъуэ.

Жэуап: 2.

А псалгъэхэр урысыбзэкIэ зэдзэкIын, ахэр хэту псалгъэуха зэхэлъхьэн.

б) «Хэчыхъауэ къегъэджэн». Нур цIыкIур щIым къыщытепкIэм, сыт илгъэгъуар? А сатырхэр тхыгъэм къыхэгъуэтауэ, къеджэн.

в) «ПсалгъэкIэ сурэт щIын». Фыкыызэджа Iыхьэм псалгъэкIэ сурэт хуэщIын. Сыт фи нэгу къыщIыхьар а сатырхэм фыкыыщеджэм?

г) КъыкIэлъыкIуэ Iыхьэр зытепсэлгъыхьыр къэфщIэн папщIэ, усэ цIыкIум къеджэн:

Адакъэпщу пщы ныкъуакъуэ,
Псалгъэ бжесIэхэм къедаIуэ,
Си щхьэгъубжэм укъэмыкIуэ,
Укъэуву укъэмыIуэ!

Си жей IэфIыр ирикъуакъым,
Си пщIыхьэпIэр нэзгъэсакъым,
СыхуеихукIэ сыбгъэжеймэ,
Хугу шынакъ уэстынщ ухуеймэ!

– Адакъэжъым и сыджыр сыт плъыжъу изыIар? (*Дыгъэм*).

д) Нанэ пхты къричахэм я плъыфэхэр сыт хуэдэ? А упщIэм и жэуапыр къэзыгъэлъагъуэ плъыфэхэм я лъабжъэм хьурей цIыкIухэр щIэтхэн:

гъуэжъ дахэ; удзыфабзэ; щIыху; тхьэмбылыфабзэ

О

О

е) «Хэчыхъауэ егъэджэн». Удз гъэгъахэр дыгъэ бзийм дауэ пежъа? Абыхэм сыт хуэдэ псалгъэхэмкIэ зыхуагъазэрэ дыгъэ бзийм? А сатырхэм къеджэн.

ж) Нанэ хэт къыгъэушар? Сыт къуэрылгъу цIыкIухэм сурэту ящIахэр? А сурэтхэр еджакIуэхэм егъэщIын.

з) Сыт хуэдэ плъыфэхэмкIэ дыгъэм щIыр щIигъэна?

4. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) Мы псалгъэухахэм мыхьэнэкIэ къыпэщIэуэ къэгъуэтын:

– Дыгъэр жьы дьдэу къэушащ. (*Дыгъэр хэжеящ*).

– Дыгъэр уафэ джабэм къыкъуокI. (*Дыгъэр уафэ джабэм кгуохъэж*).

б) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хьуну?

– ЩIыр удз гъэгъахэм яуфэбгъуат. (ЩIыр удз гъэгъахэм ясеят).

– Удзхэм уэсэпс щыгъэ яфIэлът. (*Удзхэм уэсэпс щыгъэ яфIэщIат*).

в) Мы псалгъэхэр зыхуэгъэзар хэт? УпщIэм и жэуапыр хьурей цIыкIукIэ къэгъэлъэгъуэн:

хэт щхьуантIэу, хэти гъуэжъу, хэти плъыжърэ плъыжъу зэщIэпщIыпщIэрт.

Жэуап: Дыгъэ Лэгъуыкыу Удз гъэгъа

О

5. Тхылгъым и нап. 15-м ит псалгъэжъхэм къеджэн, зэпкъырыхын.

6. ПсынщІэрыпсалгъэр жалѲфу егъэсэн:

Дыгъэ къепсым сыкъригъэпсри

Си нэпсыр ткІуэпсу кыщІигъэлгъэлащ.

7. ДунеймрѲ дыгъэмрѲ я зэхуштыкІэм теухуауѲ сочиненѲ цІыкІу зэхэлгъээн. Щапхгъэ: ДыгъээджѲ.

Дунейр пщѲдджыжъ дыгъэм и бжѲр дамѲдазѲ ищІри хукъуѲлащ. Къурш щІыбагъым дыгъэр кыдишын и мураду дыгъээджѲр зѲхеублѲ, щІым къригъѲблагъуѲ кыхедзѲ:

ДыгъѲ, дыгъѲ,

Къепс, къепс!

ДыгъѲ нур,

Къепс, къепс!

Ди щІыр тхуѲгъѲхуабѲ!

ХъушѲр тхуѲгъѲбагъуѲ!

Дыгъэр кыѲгуфІащ, дыгъээджѲр и ІѲдѲжу гуфІѲпсыжу къуршым кыкъуѲкІащ. ДыгъѲ нѲпсхѲм дунейр асыхъѲту зѲщІагъѲлыдащ. ДыгъѲ кыкъуѲкІам дунейр щыгуфІыкІыу гуапѲу кыпѲежъащ. Акъужъ щабѲм щІигъѲхъѲей тхъѲмпѲ щхъуантІѲ цІыкІухѲр дыгъѲнѲпсым яфІѲфІыпсу ходжѲгухъ. ТхъѲмпѲхѲр гушѲм хуѲдѲу жы хуабѲм щІегъѲхъѲей. ДыгъѲ бзийхѲри Инжыдж и псы ткІуэпс пІащѲхѲм тоджѲгухъ. МахуѲ нѲщхъыфІѲм псым и даушри гум и пшыналгъѲу зѲхыбох. ДжабѲ щІагъым щѲежѲх псынѲ цІыкІум дыгъѲ бзийр налкъуту хѲкІутащ. Псы щІыІѲ кыабзѲр кыщыщІѲбгъалгъѲкІѲ, дыгъѲ щыгъѲр кыхолгъѲлѲ. ДыгъѲр псоми хуогуфІѲ, пѲрыхъѲту нур лыдхѲмкІѲ дѲтхѲнѲми хуоупсѲ. КъуалѲбзухѲри жыг щхъѲкІѲхѲм щоушѲ, дѲтхѲнѲми дыгъѲр пшыналгъѲ щхъѲхуѲкІѲ ягъѲлгъѲпІѲ.

8. ТхыгъѲм зѲпрадзыжурѲ кыегъѲджѲн.

9. ТхыгъѲр кыѲгъѲлгъѲгъуѲн.

IX. «**Фи гурылгыр кыѲфІуатѲ**». Мы тхыгъѲ цІыкІу хѲм нѲлуасѲ зыщыхуѲфІщІым кыывита гукъыдѲжыр смайликымкІѲ кыѲгъѲлгъѲгъуѲн.

X. **Ди лѲжыгъѲм уасѲ хуѲтщІу**

ПсалгъѲухахѲр нѲгъѲсыжын:

а) СѲ нобѲ щІѲуѲ кыѲсщІащ ...

б) НобѲ сѲ схузѲфІѲкІащ ....

в) Дерс нѲужыым мурад сщІащ ...

XI. Дерсыр кыѲпщытѲжын

– Сыт хуѲдѲ тхыгъѲ нобѲ нѲлуасѲ зызыхуѲтщІахѲр?

Сыт ахѲр зытеухуахѲр?

– Сыт ахѲр зытепсѲлгыхыыр?

– Сыт хуѲдѲ тхыгъѲра уѲ нѲхъ уигу ирихъар?

XII. УнѲ лѲжыгъѲ: тхыгъѲм кыѲеджѲн, кыжыІѲжыфу зегъѲсэн, усѲр гукІѲ зѲгъѲщІѲн.

БЖЫХЪѲ ДЫЩАФѲР КЪѲСАЩ

Дерс 4-нѲ: ХъѲкъун Исуф «БжыхъѲ», ОсинѲ М. «БжыхъѲ»

МурадхѲр: разделыщІѲ зыхыхъѲм и цІѲм нѲлуасѲ хуѲщІын, абы хыхъѲ тхыгъѲхѲмрѲ сурѲтхѲмрѲ ириплѲн, ХъѲкъун Исуф и усѲ «БжыхъѲ» жыхуиІѲмрѲ ОсинѲ М. «БжыхъѲ» жыхуиІѲ и тхыгъѲмрѲ нѲлуасѲ хуѲщІын; псалгъѲухам и кІѲм щыт дамыгъѲм елгытауѲ гъѲхуауѲ егъѲджѲн; пычыгъуѲкІѲ зѲпымыудауѲ псалгъѲ псокІѲ я кыѲеджѲкІѲр егъѲфІѲкІуѲн; я бзѲм зегъѲужыын, гупсысѲу егъѲсэн, я зѲфІѲкІхѲм хѲгъѲхъуѲн, кыайхъуІахѲр жалѲжыфу, ирипсѲлгъѲжыфу егъѲсэн, бжыхъѲм и нѲщѲнѲхѲр егъѲубзыхун, зѲман зѲхуѲмыдѲхѲм дунейм и теплѲ дахѲхѲм гу лгъегъѲтѲн, ар зыхащІѲфу, дихъѲхыу егъѲсэн.

ЗѲрагъѲгъуѲтыпхъѲ зѲфІѲкІхѲр: разделыщІѲ зыхыхъѲр зытепсѲлгыхыыр ягъѲубзыхун, гупсысѲ щІѲлгыр кыѲзыгъѲлгъѲгъуѲ псалгъѲ нѲхъыщхъѲхѲр макъкІѲ кыыхѲгъѲщхъѲхукІауѲ гупсѲхуу еджѲн; усакІуѲ зѲхуѲмыдѲхѲм зы темѲм хузѲхалгъѲа тхыгъѲхѲр зѲгъѲщѲн; усакІуѲм и

гукъыдэжыр усэм кызырэхэщым кIэлгыплтын; тхыгъэм и план зэхэлъхъэн; зэджар зэкIэлтыкIуэу кыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэдэр белджылыщIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлгыгъэплтын, рассказым и кIэр зэхъуэкIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэхэр: зэрылажьэ тетрадь, тхакIуэхэм я портретхэр, я тхылъхэр, бжыыхъэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. Кызырэхэщым дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщитэжын

III. Бзэгъэлажьэм къеджэн:

Дыгъэ гуащIэ,
УмыпIащIэ,
Пшэ тIуащIэм удэмышъэ,
Дыгъэ, дыгъэ,
УмыпIащIэ, –
Бжыыхъэ щIыIэр зыхыдощIэ,
Бжыыхъэ псыIэм дегъэпIыщIэ.

– Усэ цIыкIум фи макъым зэ лъэIу щIэту, зэ унафэ щIэлъу къеджэн.

– Усэ цIыкIум зэ хуэму, зэ псынщIэу къеджэн.

– Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

IV. ТемэщIэм ешэлIэн, мурадхэр гъэувын

1. УпщIэхэм жэуап етын:

– Гъэм зэману дапщэ иIэр? А упщIэм и жэуапыр бжыгъэхэм къахэгъэуэтауэ, хъурейуэ къэтхъыхъын:

5 6 4 7 9

– Тестыр гъэзэщIэн. Сыт мы усэ цIыкIур зытепсэлгыхъыр? Ар къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр жэуапыр итхэн:

1) гъэмахуэ; 2) бжыыхъэ; 3) щIымахуэ; 4) гъатхэ

Жэуап: 2.

– Тестыр гъэзэщIэн. Псалъэ гупым бжыыхъэм и нэщэнэхэр кыыхэтхыкIын:

1) тхъэмпэхэр пощэщыж;

2) псыр чэнж хъуащ;

3) дунейр кIагъэпшагъэщ;

4) жыгъэр къогъагъэ.

Жэуап: 1, 2, 3.

2. РазделыщIэм нэIуасэ хуэщIын:

– Тхылгыр нап. 19-м деж кызырэхэщым, разделищIэм и цIэм къеджэн. (*Бжыыхъэ дыщафэ*).

– Разделым хыхъэ тхыгъэхэм ириплъэн. Сыт ахэр зытеухуар?

3. Тхылгыр и нап. 19-м ит сурэтымкIэ рассказ кIэщI зэхэлъхъэн.

4. «Жэуап тэрэзыр къэгъуэтын». Таблицэм деж бжыыхъэм теухуа псалъэухахэр зытепсэлгыхъыр тэмэмрэ мытэмэмрэ щIэтхъэурэ, къэгъэлъэгъуэн:

Бжыыхъэр гъэмахуэм кыкIэлъокIуэ.	НтIэ. Хъэуэ.
Бжыыхъэм кърухэр щIыпIэ хуабэхэм мэлъэтэж.	НтIэ. Хъэуэ.
Бжыыхъэм цIыкIухэр IэжьэкIэ къожэх.	НтIэ. Хъэуэ.
Бжыыхъэм тхъэмпэхэр гъуэжь мэхъури пощэщыж.	НтIэ. Хъэуэ.

5. Тхылгыр и нап. 19-м ит лэжыгъэхэр гъэзэщIэн. «Бжыыхъэм фыкIэлгыплъ» жыхуиIэ упщIэхэм жэуап етын.

6. Дерсым и темэр яжеIэн, мурадхэр хуэгъэувын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэм ирипсэлъэн.

V. Темэм елэжын

1. Хъэкъун Исуф и усэ «Бжыыхъэ» жыхуиIэм къахуеджэн.

– «Хъэрф гъуэщахэр». УсакIуэм дауэ бжыыхъэр кызырэхэщым жыхуиIэр? (*Хуэму*). Хъэрфхэм и кIэмкIэ кыщIэдзауэ, а псалъэм къеджэн:

У М Э ХУ

2. Усэм езы еджакIуэхэр егъэдзэн, псалъэ гугъухэм елэжын.

3. Усэм макъкІә къеджэн. ФІыуэ еджэфу егъэсэн:

– Дауэ мы усэм укъызэреджэн хуейр? (*Хуэму, нэщхъейуэ*). Сыт абы и щхъэусыгъуэр? (*Бжъыхъэм дунейр нэщхъейщ, уфащ, абыхэм зыдэпицІу укъеджэн хуейщ*).

4. Усэр упщІэхэмкІә зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщІэн:

а) «Зэгъусэ – зэфэгъу». Бжъыхъэр къызэрыкІуэр хэт къыдэзыгъэщІар? (*Бзу цІыкІухэм, пицІащэ цІыкІухэм*). А упщІэм и жэуапыр таблицэм къиджыкІын, псалъэ къэс зы плъыфэкІи лэжын:

	б	з	цІ			
п	щІ	у	ы	кІу		
	а	щ	э	х	э	м

б) Дауэ абыхэм бжъыхъэр къызэрысар къызэрыдагъащІэр? (*ПицІащэхэр гъуэжъ мэхъу, бзу цІыкІухэр цІыпІэ хуабэхэм мэлъэтэж*).

в) Хэт бжъыхъэ дахэр къимыгъакІуэу пэувар? (*ГъэмахуэкІэр*). Бжыгъэхэмрэ хъэрфхэмрэ зэпэлгытурэ, абы и жэуапыр таблицэм къиджыкІын:

	1	2	3
1	гъ	а	кІ
2	м	ху	э

1,1; 3,2; 1,2; 2,1; 2,2; 3,2; 3,1; 3,2

г) Тестыр гъэзэщІэн. Сыт бжъыхъэр дахэу усакІуэм щІыжиІэр? Бжъыхъэм и дахагъым щыхъэт техъуэ псалъэухахэр къэзыгъэлгъагъуэ бжыгъэхэр къыхэтхыкІын, жэуапми итхэн:

- 1) Мэзыр щхъуэкІэплъыкІэщ;
- 2) Зэмрэ зэрыджэмрэ плъыжыбзэу зэщІэнащ;
- 3) Уэсыр алэрыбгъуу щІым телъщ;
- 4) Жыгхэм мыІэрысэ тхъуэплъхэр пызщ;
- 5) Дыгъэр псэм фІэфІу къопс;
- 6) ЦІыкІухэм псым зыщагъэпскІ.

Жэуап: 1, 2, 4, 5.

д) «Хэчыхъауэ къегъэджэн». Дауэ гъэмахуэкІэр бжъыхъэм зэрыпэувар? (*ФІэгъэнапІэу игъуэт псоми бэджыхъ инхэр щишэщІащ*). А сатырхэр усэм къыхэгъуэтэн икІи къеджэн.

е) «Псалъэ кІуэдахэр». Бжъыхъэм дауэ хузэфІэкІа дунейм къытехъэн? Псалъэ дэгъэхуахэр дэгъэувэжауэ, а сатырхэм къеджэн:

Жейм ..... хилъэфащ.

Бэджыхъ кІапсэхэр .....

ЩІыгум ..... къытехъащ.

5. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) НэгъуэщІу дауэ жыпІэ хъуну?

– ПицІащэ цІыкІухэм къаІуэта? (*ПицІащэ цІыкІухэм къыжаІа?*)

– Е бзу цІыкІухэр тепсэлгыхъу. (*Бзу цІыкІухэр ирипсалъэу*).

– Бэджыхъ инхэр щишэщІащ. (*Бэджыхъ инхэр зэбришащ*).

б) Мы псалъэухахэр мыхъэнэкІэ къыпэщІэуэкІэ зэхъуэкІын:

– Бжъыхъэр хуэму къызэрыкІуэр. (*Бжъыхъэр псынщІэу къызэрыкІуэр*).

– Бэджыхъ кІапсэхэр зэпитхъыу. (*Бэджыхъ кІапсэхэр зэпищІэу*).

6. Сочиненэ цІыкІу зэхэлъхъэн бжъыхъэм теухуауэ.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкъэ:

Мэзым докІуэ кхъужъ къэтхыну,
 Зэ плъыжыбзэр къыпытчыну,
 Бжъэпэм дохыр ІэрыІыгъыу,
 Ди чы матэхэри тІыгъыу.
 Уэху, псы цІыкІум дыкъэсащ!
 Псори зэуэ къэувыІащ:
 Зэ депкІэмэ дыхэлъэну?
 Е делъэмэ дыхэкІэну?
 Девгъажи девгъапкІэ,
 Дывгъалгыи девгъапкІэ!

ДышкIэщ делгъари
Лгъэуэ дежъэжащ!

VII. Темэм адэкIэ елэжын

1. Осинэ М. и тхыгъэ «Бжыыхъэ» жыхуиIэм къахуеджэн:

– «Хьэрф гъуэщахэр». Гъэм и сыт хуэдэ зэман тхыгъэр зытепсэлгъыхьыр? (*Бжыыхъэ*). Хьэрфхэр здэщытын хуей щIышIэр бжыгъэхэмкIэ къэгъэлгъэгъуауэ, жэуапым къеджэн:

Б Э ХЬ Ы ЖЬ
1 5 4 3 2

2. Бжыыхъэ мазэхэр адыгэбзэкIи урысыбзэкIи къебжэкIын:

Сентябрь – фокIадэ; октябрь – жэпуэгъуэ; ноябрь – щэкIуэгъуэ.

3. Бжыыхъэм и пэм ит зэманри, бжыыхъэм кыкIэ-лгъыкIуэри къэгъэлгъэгъуэн: (*Ггъэмахуэ, щIымахуэ*).

..... ; бжыыхъэ; .....

4. Тхыгъэм езы еджакIуэхэр егъэджэн, псалгъэ гугъухэм елэжын.

5. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээщIэн:

а) Тестыр гъээщIэн. Бжыыхъэм и нэцэнэу тхыгъэм хэтхэр зэпэлгытурэ, таблицэм итхэжын:

Зытепсэлгъыхьыр	Теплгъэ кыицтар
А. Кърухэр	1) хъуащ гъуэжыфэ
Б. Удзхэр	2) мэлгъэтэж
В. Псыхэр	3) зэ пшэм зыкъуегъапщкIуэ, зэ кыкъуокIыж
Г. Мэзхэр	4) кIащхъэ хъуащ
Д. Дыгъэр	5) цIырхыбзэ хъуащ

А	Б	В	Г	Д
2	1	4	5	3

б) «Дыгъэр гъуэрыгъуапщкIуэ кыбдоджэгугу» жыхуиIэр дауэ къывгурыIуэрэ? (*Пшэхэм уафэр яуфэбгъури, дыггъэр зэ къуелгъафэ, зэ кыкъокIыж*).

в) Тхыгъэм зэгъэпщэныгъэу хэтыр кыыжегъыIэн. (*Нэм кыицтар дыщафэщ. Мэзыр цIырхыбзэ хъуащ. Удз гъэгъахэм я тхьэмпэхэр елэлэхащ*).

г) «Пхъэхуейм бостей гъуэжыыр щитIэгъащ» жыхуиIэр дауэ къывгурыIуэрэ? Мы псалгъэхам псалгъэкIэ сурэт хуэщIын.

6. «Сыт лейр?». Бжыыхъэм и нэцэнэхэр къээзыгъэ-лгъагъуэ псалгъэ гупым лейуэ яхэтыр къэгъэлгъэгъуэн:

1) кърухэр мэлгъэтэж; 2) тхьэмпэхэр пыхужащ; 3) псыр цтащ.

Жэуап: 3.

7. «Iэпэлэсэ». Тхыгъэм кыыхэха псалгъэхуахэм псалгъэ дэгъэхуахэм я пIэкIэ я сурэтыр цIауэ, къеджэн:

Хъуащ гъуэжыфэ ..... (*удзыр*).

..... (*кгурихэри*) нэхъ гъунэгъу къэхъуауэ кыыпщохъу.

..... (*дыггъэм*) зэ ..... (*пшэм*) зыкъуегъапщкIуэ, зэми кыкъуокIыж.

8. Бжыыхъэм теухуауэ усэ цIыкIу яцIэмэ, къеггъэджэн, уэрэд цIыкIу жегъыIэн.

9. ПсынщIэрыпсалгъэр жегъыIэн:

Дыгъэпсыр псынэм хэщ,
Дыгъэпсыр ткIуэпсым фIэсц.

10. Тхыгъэр я псалгъэкIэ кыыжегъыIэжын.

VIII. Зэджар щIэгъэбыдыхьыжын:

1. Сыт хуэдэ разделищIэ дызыыхьар?

2. Гъэм и зэманхэр дапщэ хъурэ?

3. Бжыыхъэм и нэцэнэхэр кыыжыIэн.

IX. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Мы тхыгъэ цIыкIуэхэм нэIуасэ зыщыхуэфщIым кыывита гукъыдэжыр смайлыкымкIэ къэгъэлгъэгъуэн.

X. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу

Псалгъэхуахэр нэгъэсыжын:

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...

в) Дерс нэужыым мурад сщIащ ...

г) Мы псалгъэхэр къээзгъэсэбэпу зезгъэсащ...

XI. Дерсыр кѣпщытѣжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нѣлуасэ зызыхуэтцѣахэр?
Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Сыт хуэдэ тхыгъэра уэ нэхъ уигу ирихъар?

XII. Унэ лѣжыгъэ: тхыгъэм кѣеджэн, кѣыжылѣжыфу зегъэсэн, усэр зегъэщлэн.

Дерс 5-нэ: Дыгъужь Къурмэн «Кърухэр», Тхьэгъэпсэу Увжыкъуэ «БжыыхъэкIэ»

Мурадхэр: разделыщлэ зыхыхъэм и цIэм нѣлуасэ хуэщIын, абы хыхъэ тхыгъэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплъэн, Дыгъужь Къурмэн и усэ «Кърухэр» жыхуилѣмрэ Тхьэгъэпсэу Увжыкъуэ и усэ «БжыыхъэкIэ» жыхуилѣмрэ нѣлуасэ хуэщIын; псалъаухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыгудауэ псалъэ псокIэ я кѣеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужыын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, кѣайхъулIахэр жаIэжыфу, ирипсалъэжыфу егъэсэн, я дуней еплъыкIэм зегъэужыын, бжыыхъэм кѣуалэбзухэм я дунейм гу лъегъэтэн, бжыыхъэкIэм дунейм зэхъуэкIыныгъэ кѣыщыхъухэм кIэлъыгъэплъын, бжыыхъэ нэцэнэхэр ягъэщлэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделыщлэ зыхыхъэр зытепсалъыхъыр ягъэубзыхун, гупсысэ щIэлъыр кѣэзыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхъэхэр макъкIэ кѣыхэгъэщхъэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалъхъа тхыгъэхэр зегъэпцэн; усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кѣызэрыхэщым кIэлъыплъын; тхыгъэм и план зэхэлъхъэн; зэджар зэкIэлъыкIуэу кѣыжылѣжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлъыгъэплъын.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылъхэр, бжыыхъэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КѣызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лѣжыгъэр кѣпщытѣжын

III. Усэ – зэпсалъэм кѣеджэн:

– Къру, къру!

– Сыт, сыт?

– Дэнэ ущыхэт,

Сытхэр уи щыIэкIэ?

– КъокIуэр щыIэр си ужькIэ,

Тхъуащ Къушхъэхъум и тхыцIэр.

ЦыкIухэ, фщIэркъэ, хуабапIэм

Сэ сольатэ хъэщIапIэ.

– Усэ-зэпсалъэм зэпрадзыжурэ кѣегъэджэн.

– Усэ-зэпсалъэм зэ псынщIэу, зэ хуэму кѣегъэджэн.

– Усэ-зэпсалъэр зегъэщлэн.

IV. ТемэщIэм ешэлIэн, мурадхэр хуэгъэувын

1. «Къуажэхъ». Къуажэхъым кѣеджэн, усэ – зэпсалъэр зытепсалъыхъыр кѣэщлэн: Зи нэ тхьэдждэдыфэ, зи фэ шэрэшибл. (*Къру*).

2. Дэнэ кърур здэлъэтэжыр? (*ЩыпIэ хуабэхэм*).

3. «КъэщIэррей и хъэщIэщым». ЩыпIэ хуабэхэм лъэтэж кѣуалэбзухэм я лъабжъэм хъурей цыкIу кIэщIэтхэн: Бжэндэхъу, къуаргъ, пцIащхъуэ, тхьэрыкъуэ, вынд

О

О

О

4. Сыт и щхъэусыгъуэр кѣуалэбзухэр щIэлъэтэжым? (*Щымахуэм псори уэсым щIехъумэри яшхын ягъуэткъым, мэжэщIалIэхэщ. Щымахуэр ткIийщи, щIыIэм зыщыхъумэ*).

5. Дерсым и темэмрэ мурадымрэ яжеIэн, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэм тепсалъыхъын.

V. Темэм елэжыын

1. Усэм кѣахуеджэн:

– Сыт усэр зытепсалъыхъыр? (*Кърухэр зэрылъэтэжым*).

2. «Хэчыхьауэ къеджэн». УсакIуэм къру лъэтэжхэм сыт хуэдэ упщIэкIэ захуигъазэрэ? А сатырхэр усэм къы-хэгъуэтэн икIи къеджэн.

3. «Зэгъусэ-зэфэгъу». Сыт хуэдэ макъ къру лъэтэжхэм къагъэлур? (Тхъэусыхэ макъ). А упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын, псалтэ къэс зы плъы-фэкIэ лэжын:

	т	хь				
м	а	э				
	къ	у	с	ы	х	э

– Сыт кърухэр щIэтхъэусыхэр? (Ахэр хамэ щIыпIэ жыжьэм мэлгатэ, гъуэгу гугъу къапэщылгъи, я Хэкур яб-гынэну хуейкъым).

4. Усэм езыхэр егъэджэн:

– Сыт усакIуэр хамэ щIыгум абыхэм здашэну щIы-хуэмейр? (Абы и хэкур фIыуэ елгагъу, нэгъуэщI хэкукIэ ихъуэжыну хуейкъым).

5. Усэм макъкIэ къегъэджэн. ФIыуэ еджэу егъэсэн.

6. Усэр упщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэ-мыдэхэр гъэзэщIэн:

а) «Зэгъусэ – зэфэгъу». Усэ сатырхэр зэгъусэ щIы-журэ къеджэн, зы плъыфэкIи лэжын:

Тхъэусыхэ макъкIэ	Хамэ щIыгуу жыжьэм.
ЩыупщIыIунц ар икъукIэ	Си гур евмышажэ,

– Дауэ къывгурыIуэрэ а усэ сатырхэр? (УсакIуэм наIуэ къытщещI ар хамэ хэку жыжьэхэм зэрыди-мышэхыр, абыхэм кIуэну зэрыхуэмейр, хамэ хэкум абы и гур зэрымыпсэхунур, гугъу зэрехьынур).

б) «Хьэрф гъуэщыхэр». Усэм и икIэрей сатырхэм къеджэн. Сыт усакIуэм и гур зэрыхуэмышъуэжыну жы-хуиэр? (Хамэ хэку дадухэм). Хьэрфхэр здэщытыпхьэр бжыгъэхэмкIэ къэгъэлтэгъуауэ, а упщIэм жэуап етын:

Х э м а х к у э д у а д х м э
1 4 3 2 1 2 3 1 4 2 3 5 7 6

– Дауэ къывгурыIуэрэ а псалтэхэр? (УсакIуэм и Хэ-кур фIыщэу елгагъури, сыт хуэдэ фIыгъуэкIи ихъуэжы-фынукъым, абы и Хэкум хуиIэ лгагъуныгъэм уасэ иIэ-къым).

– А усэ сатырхэм пэджэжу сыт хуэдэ адыгэ пса-лтэжь щыIэр? (Хамэ хэку сыщытхэ нэхтэрэ, си хэкужь сыщылIэ).

7. Бжьыхьэм и нэщэнэу сыт мы усэм хэтыр?

8. УсакIуэм и Хэкум хуиIэ лгагъуныгъэр дауэ къы-хэщрэ мы усэм?

9. Сыт хуэдэ псалтэхэмкIэ зыхуэвгъэзэн фи Хэкум? (Хэкуу щыIэм я лей, фIыуэ слгагъуу си Хэку, си гур здэпсэхуу си Хэку, си псэр здэтыншуу си Хэку).

10. Зэпсалтэныгъэ егъэкIуэкIын: Хэку щIыIэм я нэхтэрэ лей.

Адыгэ щIыналтэр гъуэзэджэщ, адыгэ щIыналтэр телъыджэщ. Ди адыгэ хэкур сыткIи бейщ. Ижь-ижыжь лъандэрэ иныжь пэлъыту хъумакуэу бгыжьхэр къы-щхэщытц. Адэ бгыщхьэм Iэдииху чэщанэр щызэфIэтц, лъагапIэм тетци, хэгъуэгум тыншу къыхоплтэ, адыгэ щIыгур егъэбжьыфIэ. Инжыджыпсыр дауцу йокIуэсэх и толкъунхэмкIэ бгы лъабжьэм зыщIидзэу, мывэ джейхэм дэлъеймэ ткIуэпсищэкIэ дыгъэ бзийр зэIуи-щэу, налкьуту зэщIэпщIыпщIэу. Псым уикIмэ, бжьэпэ мэзыр дарийуэ мэгъагъэ, къуалэбзур цоушэ. Шы лъэ-хъар тафэм цощыщ. Ди губгъуэр удз гъэгъам щIегъа-нэ, ди хъупIэр хъун Iувым еуфэбгъу. Мис апхуэдэ лъа-хэщ ди лъахэр, мис аращ ар жэнэт пэлъытэу щIабжыр. Мис аращ ди лъэпкъэгъухэм ар я гум щIыпымыкIыр, нэгъуэщI хэкукIэ яхъуэжыну зыри щIыхуэмейр.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Къру цIыкIухэр мэлъэтэж,
ЩIыпIэ жыжьэхэм мэкIуэж,
Къру – къру – къру – къру,
Ахэр дэ догъэкIуэтэж.
Къру цIыкIухэр зэподжэж,
Уафэ лъащIэм заIэтыж,

Къру-къру-къру-къру,
Дынывожьэ, фыкъэкӀуэж

VII. Темэм адэкӀэ елэжьын

Тхьэгъэпсэу УвжыкӀуэ и усэ «БжыыхьэкӀэ жыхуи-
лэм елэжьын:

1. «БжыыхьэкӀэ» жыхуиӀэ сурэтым елэжьын.

2. Тестыр гъээзӀӀэн. ПсалтӀэ гупым бжыыхьэкӀэм и нэцӀэнэхэр къыхэгъуэтэн, ахэр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр жэуапым итхэн:

- 1) Тхьэмпэхэр пыхужауэ щӀылгъэм щылгъэ.
- 2) Къуалэбзухэр щӀыпӀэ хуабэхэм лъэтэжащ.
- 3) Бжыыхьэ дыщафэм и лъэхъэнэщ.
- 4) Удзхэр гъуэнлэжащи, тафэхэр пцӀанэщ.
- 5) Дэнэки бэджихъ щызэпхырышащ.
- 6) Псыр жэцӀри чэнж хъуащ.

Жэуап: 1, 2, 4, 6.

3. Тхьэгъэпсэу УвжыкӀуэ и усэм къахуеджэн:

– Сыт «БжыыхьэкӀэ» жыхуиӀэ усэр зытепсэлтыхьыр?

4. Усэм езыхэр къегъэджэн. ПсалтӀэ гугъухэр зэпкърыхын.

5. Усэм макъӀэ къеджэн. ФӀыуэ еджэфу егъэсэн.

– Дауэ укъызэреджэн хуейр мы усэм? (*Хуэму, нэщхъейуэ, дунейм зыдэпцӀу*).

6. Конкурс – зэпеуэ «Хэт нэхъыфӀу усэм къеджэн».

7. УпцӀэхэмкӀэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээзӀӀэн:

а) «ӀэпӀэсэ». ЯпӀрей сатырым дэгъэхуа псалтӀэхэм и пӀэкӀэ сурэт щӀын, ахэр хэту къеджэн:

Щехыж ... (*жыгым*) ... (*тхьэмпӀэр*).

– Сыт усакӀуэм жыгыпкъыр тхьэмпӀэм имыгъэхуабэу щӀыжиӀэр? (*ТхьэмпӀэхэр пыхужащ, жыгыр пцӀанэ хъуащ*).

б) БжыыхьэкӀэм жыгым и щытыкӀэр усакӀуэм сыт хуэдэ псалтӀэхэмкӀэ наӀуэ тхуицӀӀэр? (*ЗетӀэщӀыж кӀэзызу*).

в) Тестыр гъээзӀӀэн. БжыыхьэкӀэм и нэцӀэнэхэр къэзыгъэлъагъуэ усэ сатырхэм хэт псалтӀэхэр зэпэлъытурэ, таблицэм итхэжын:

ХужаӀахэр

Зытепсэлтыхьыр

А. СэнтхымкӀэ докӀыж;

1) уэшх;

Б. И бзий гуапэр ярымшэкӀыж;

2) пшэ;

В. Щытц нэщхъейуэ;

3) дыгъэ;

Г. Къыгъэнащ лъэужь;

4) жыг.

А	Б	В	Г
2	3	4	1

г) ЗэгъэпцӀэныгъэу мы усэм хэтым къеджэн: (*Пшэ укӀытэжахэр, дыгъэ бзий гуапэр, жыгхэр щытц нэщхъейуэ, бжыыхьэ щӀыӀэм сэлам кӀрахыж*).

д) Сыт дунейм гукъыдэж щӀимыӀэр? (*ЩӀыӀэр кӀэсащ, уэшх кӀошх, псори нэщхъейуэ*).

е) Тхьэгъэпсэу УвжыкӀуэ и усэ «БжыыхьэкӀэ» жыхуиӀэмрэ Хьэкъун Исуф и усэ «Бжыыхьэ» жыхуиӀэмрэ зэгъэпцӀэн: сыткӀэ зэщхь усэхэр, сыткӀэ зэщхьэщыкӀӀэр?

Зэрызэщхьыр

1) уситӀри бжыыхьэм топсэлтыхь;

2) бжыыхьэм и нэцӀэнэхэр къаӀуатэ;

3) усакӀуэм бжыыхьэм щытыкӀэ хуиӀэр зэхыдагъащӀӀэ.

ЗэрызэщхьэщыкӀыр

1) зыр бжыыхьэкӀэм, етӀуанэр бжыыхьэпэм топсэлтыхь;

2) бжыыхьэкӀэм тепсэлтыхьым уегъэнэщхъей, сыту жыпӀэмэ, дунейр нэцӀ хъуащ, фӀыцӀэ хъуащ, жыгхэр пцӀанэщ, щӀыӀэр кӀэсащ.

3) бжыыхьэпэм тепсэлтыхьым гукъыдэж къыует, хъурейгъыр цхъуэкӀӀӀыкӀӀэщ, жыгхэм тхьэмпӀэ гъуэжьхэр кӀолгъэтэх.

8. БжыыхьэкӀэм теухуауэ сочиненэ цӀыкӀу жьэрыӀуатэу зэхэлъхъэн. Щапхъэ: БжыыхьэкӀэ.

БжыыхьэкӀӀэщ. Гупсысэным хэмыкӀыу, нэщхъейныр зи щӀасэ бжыыхьэм и хьэмтетыгъуэщ. Хуэм-хуэму къэбакъуэурэ зэрымыцӀӀӀэ зэрыдунейуэ зэцӀицтӀэри и пцӀэрылгъхэм пэрыуащ. Дунейр пшагъуабэщи уфаш, пшагъуэр къудамабэ къуабэбжьабэу чэтхъащ.

БжыхьэкIэ дыгъэ бзийр узыгъэлщи къарусызу абы кыпхоплъ. МафIэ бзийфэ мащIэкIэ дыгъэпсым зэщIигъэна къухьэпIэ бгыжыхэм я ныбжыхэр мэдий. Махуэм дыгъэпсыр кызырехуэбэкIыр сыхьэт зытIушщ, жьэгум щыупщIыIужа дэп жьэражъэу къарууншэу мэцIу. Жыгхэр пцIанэщи мэкIэкуакуэ, тхьэмпэ закъуэтIакъуэхэр жьыбгъэм ядэджэгуу зэбгырех, дэнэ щIыпIэкIи щрепхъыхь. Жэщ уафэгум вагъуэ жейбащхъуэнэхэр кIэзызу цопIыщIэ. Мазэ ныкъуэ бжъэ тIейри бгыщхьэм цощхьэукъуэ.

VIII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Мы тхыгъэ цIыкIухэм нэIуасэ зыщыхуэфщIым кыывита гукъыдэжыр смайликымкIэ къэгъэлъэгъуэн.

IX. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу

Псалъэухахэр нэгъэсыжын:

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ....

в) Дерс нэужыым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIахэр?

Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Сыт хуэдэ тхыгъэр уэ нэхъ уигу ирихьа?

XI. Унэ лэжыгъэ: усэхэм фIыгуэ къеджэу зегъэсэн, тIум языр гукIэ зэгъэщIэн. Бжыхьэм теухуауэ сурэт щIын.

ДИ ХЭКУ ИНЫР, АДЫГЭ ЩЫНАЛЪЭР

**Дерс 6-нэ: Осинэ М. «Ди Хэку иныр»,
Гъуэщокъуэ Хъусин
«Сыхэт уэрыншэу, си Хэку?»**

Мурадхэр: разделыщIэ зыхыхьэм и цIэм нэIуасэ хуэщIын, абы хыхьэ тхыгъэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплъэн, Осинэ М. и тхыгъэ «Ди Хэку иныр» жыхуиIэмрэ Гъуэ-

щокъуэ Хъусин и усэ «Сыхэт уэрыншэу, си Хэку?» жыхуиIэмрэ нэIуасэ хуэщIын; псалъэухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужыын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIэхэм хэгъэхуэн, къайхъулIахэр жалэжыфу, ирипсалъэжыфу егъэсэн, я Хэкур фIыгуэ ялгъагъуу къэгъэхуэн, абы и дахыгъым гу лгъэгъэтэн, узыщальхуа Хэкум нэхъ лгъапIи, нэхъыфIи зэрыщымыIэр хьэкъыпIэкIэ зыхегъэщIэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделыщIэ зыхыхьэр зытепсалъыхьыр ягъэубзыхун, гупсысэ щIэлгыр къэзыгъэлгъагъуэ псалъэ нэхъыщхьэхэр макъкIэ кыыхэгъэщхьэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалъхьа тхыгъэхэр зэгъэпщэн; усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кызырэхэщым кIэлгыпIлын; тхыгъэм и план зэхэлъхьэн; зэджар зэкIэлгыкIуэу кыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлгыгъэпллын, рассказым и кIэр зэхъуэкIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылъхэр, Хэкум теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КызыщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Бзэгъэлажъэ:

АдыгэщIыр мэщIэращIэ,

Ар ди щIылъэщ,

Адыгэбзэр мэбзэрабзэ,

Ар дэ ди бзэщ,

Хьэтыкъ IэфIыр зэрагъажьэр

Ди жьэгу мафIэщ,

Лгъэпкъ уэрэдыр здырашажьэр

Хэкуу дгъафIэрщ.

- Усэ цЫкІум макъ лъагэкІэ къегъэджэн.
- Усэ цЫкІум макъ лъахъшэкІэ къегъэджэн.
- Усэ цЫкІум гъэхуауэ къегъэджэн.

IV. Темэм ешэлІэн, мурадхэр хуэгъэувын

1. Сыт бзэгъэлажъэ усэр зытепсэлъыхьыр? (*Хэкурац*).
2. Сыт ХэкукІэ зэджэр? (*Ар цІыхур къыздалъхуа цІынІэрац, цІыхур зданІа, и сабиигъуэри, и цІалэгъуэри здигъэкІуа цІыналгъэрац*).
3. Сыт дэ дызыщыпсэу Хэкум зэреджэр? (*Къэрэшей-Черкесц*).
4. Ди Хэкум и къалащхэр сыт хуэдэ? (*Черкескиц*).
5. Ди Хэкум сыт хуэдэ лъэпкъхэр щыпсэурэ? (*Адывгэхэр, урысхэр, абазэхэр, къэрэшейхэр, нэгъуейхэр, нэгъуэщІ куэди*).
6. Дерсым и темэр яжеІэн, мурадхэм щыгъуазэ цІын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфІэкІхэм ирипсэлъэн.
7. Тхылъым и нап. 29-р къызэлухауэ, разделым и цІэм къеджэн, сурэтхэм ириплъэн, темэ зэдженухэм нэІуасэ зыхуэщІын.
8. Нап. 29-м ит сурэтымкІэ рассказ кІэщІ цЫкІу зэхэлъхъэн.

V. Темэм адэкІэ елэжъын

1. Дерсым зэджену рассказыр зытхам и унагъуэцІэм къегъэджэн.
2. Тхыгъэм и цІэм къегъэджэн: (*Ди Хэку иныр*).
3. Тхыгъэм къахуеджэн:
  - «Хъэрф гъуэщахэр». Сыт ди Хэку иным зэреджэр? (*Урысей Федерациэ*). Абы и жэуапыр къэтщІэн папщІэ, хъэрфхэм и кІэмкІэ къыщІэдзауэ, къеджэн:
- Й Е С Ы Р У Э Ц А Р Е Д Е Ф
4. Тхыгъэм езыхэр къегъэджэн:
  - Ди Хэкум и цІэр кІэщІу зэратхыр доскам кърегъэтхэн: РФ (*Российскэ Федерациэ*).
5. Тхыгъэм макъкІэ къеджэн. Псалъэ гугъухэм елэжъын. Ахэр хэту псалъауха зэхэлъхъэн.
6. УпщІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщІэн:

а) Тестыр гъэзэщІэн. Сыт ди республикэм дызэреджэр? Республикэм и цІэр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр жэуапым итхэн:

1) Къэбэрдей-Балъкъэр; 2) Къэрэшей-Черкес; 3) Шэщэн.

Жэуап: 2.

б) Сыт ди Къэрэшей-Черкесыр зэрыреспубликэм щыхъэт техъуэу иІэр? (*Гимн, нып, къалащхъэ*).

в) КЧР-ым и Гимным щІэгъэдэун.

г) Зэпсэлъэныгъэ егъэкІуэкІын:

Мы гимным макъамэ щІэзыгъэувар Хъэбэз къуажэм къыщыхъуа композитор цІэрыІуэ Даур Аслъэнц. Зэрыадыгэ цІыналъэу цІэрыІуэ щыхъуа, адыгэ макъамэм псэщІэ хэзылъхъа, къэралпсо утыкум адыгэцІэр щызыгъэун зыхузэфІэкІа композитор щэджащэц Даур Аслъэн. Даур Аслъэн фІуэу зымылъагъуэ цІыхурэ и уэрэдхэм щымыгъуазэрэ щыІуэ къыщІэкІынкъым. Дунейпсо адыгэ щэнхабзэм и тхыдэ макъамэр дыщэ налъэкІэ пхызыдыкІа Даур Аслъэн и лэжыгъэр хуабжыу убгъуауэ щытац. Композитор, егъэджакІуэ, дирижер, публицист, фольклорист, макъамэ – жылагъуэ ІуэхуцІакІуэшхуэ – а псори зэдилэжът Аслъэн, а псоми и Іэр хунэст, псоми зрипщытт. Даур Аслъэн и уэрэд макъыфІэхэр цІыху-псэм дыхъэт, цІыхугур зэпагъазэт, гуцІэм щетІысэхти, игъащІэкІэ гуцІагъыщІэлъ макъамэу къыхуэнэт.

д) КЧР-м и ныным нэІуасэ хуэщІын. РФ еймрэ абырэ зэгъэпщэн.

е) КЧР-м и гербымрэ Урысей Федерациэм еймрэ ягъэ-лъагъун, къарыкІхэр ягурыгъэІуэн.

ж) Зэпсэлъэныгъэ егъэкІуэкІын: КЧР-м и гербыр.

Къэрэшей-Черкес республикэм и гербыр зэхилъхъащ Али-Бэрдыкъуэ къуажэм къыщалъхуа сурэтыщІ Къуыщхъэ Назир. Гербым хэтц Іуащхъэмахуэ уардэ щхъэ дыкъуакъуэр. Абы и уэсыщхъэ лъагэхэр къабзагъэм, уардагъэм и нагъыщэц. Гербым уафэ къащхъуэм дыгъэ кыкыуэкІыр къыщыгъэлъагъуащ. Абы КЧР-ым щыпсэу цІыхухэр мамырыгъэм и телъхъэу зэрыщытыр къегъэлъагъуэ. Гербым

хэтц Къушхьэхъубг лъагэхэм къыщыкI рододендрон удзыр. Абы къегъэлъагъуэ ди республикэм природэр зэрыдахэр, щхъуантIагъэр и тепщэу зэрыщытыр, узыншагъэм щIыуэпсыр хуэгъэщIауэ къызэрэкIуэкIыр.

Гербым и лъащIэм хэщIыхъащ шхын зэрызэрахъэ тепщэчышхуэ. Ар ныбжьэгъугъэм, хъэщIагъэм и нагъыщэщ.

з) КЧР-м и къалащхьэмрэ Урысей Федерациэм и къалащхьэмрэ сыт хуэдэхэ? Бжыгъэхэмрэ хьэрфхэмрэ зэпэлъытурэ, а упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын:

	1	2	3	4	5
1	с	к	р	о	а
2	ч	е	м	в	

1,1; 2,2; 3,1; 2,1; 2,2; 1,1; 1,1; 2,1 – Черкесск

3,2; 4,1; 1,1; 2,1; 5,1 – Москва

и) КъэралкIуэцI хабзэхэр зэрыт тхылъым сыт зэреджэр? (Конституцэ).

к) «Хэчыхъауэ къеджэн». Москва щхъэкIэ тхыгъэм къыщыхъа псалъэхэр къэгъуэтын икIи къеджэн.

л) СыткIэ бей ди къэралыр? Сыт абы куэду иIэр?

м) Ди Хэкур, Къэрашей – Черкес республикэр, дыщыщыпсэу щIыпIэр жэуэ картэмкIэ къэгъэлъэгъуэн.

7. «Узыщалъхуа Хэкур псом нэхърэ нэхъ лъапIэщ». Ар даурэ къывгурыIуэрэ?

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

ЩIылъэ щхъуантIэм сыригъусэу

Соджэрэз, соджэрэз,

Уафэ къащхъуэм сьдэплъейурэ

Соуфэразэ, соуфэразэ.

Дыгъэ бзийм сыкIэлъыIэбэу

ЗызошэщI, зызошэщI,

И бзий налъэм дэджэгуэгъуи

ЗыкъысхуещI, зыкъысхуещI.

VII. Гъуэщокъуэ Хъусин и усэ «Сыхэт уэрыншэу, си Хэку?» жыхуиIэм елэжьын:

1. Усэм къахуеджэн:

– Дауэ къыфщыхъуа усэр? Сыт ар къызыхэкIар?

2. Усэм езы еджакIуэхэр щэхуу егъэджэн.

3. Усэм макъкIэ къегъэджэн. ФIыуэ еджэфу егъэсэн.

– Дауэ мы усэм укъызэреджэн хуейр? (Макъ лъагэ IэтакIэ, гукъыдэж зыщIэлъ макъкIэ).

– Сыт абы и щхъэусыгъуэр? (Усэр зытеспалъыкхьыр ди Хэкураци, ар фIыуэ зэрытлъагъур макъкIэ къэдгъэлъэгъуэн папIэ).

4. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщIэн:

а) «Псалъэ кIуэдахэр». Усэм и япэрей едзыгъуэм псалъэ дэгъэхуахэр дэгъэувэжын:

Сыхэт ....., си Хэку,

Уэ ..... си нэгу!

Сысыт ....., си Хэку,

Сыщымыпсэумэ уи щIыгу?

– Дауэ къывгурыIуэрэ а сатырхэр? (ЩIыхур и Хэкум щымыпсэумэ, абы нэIэщIэмэ, ар зыми ищIыскъым. Къызыщалъхуа щIыналгъэм пцэдджыжь къэс Iумыплгъэф цIыхур насыпнышэц. Къуажэм къыщхъэщыт бгыжьхэм, зыщигъэпскIа псым, мэракIуэхъэ здэкIуа джабэхэр имылъагъуу хамэ щIыпIэ щыпсэум гугъэзэгъэгъуэ зэи игъуэтынукъым. Къыздалъхуа и щIантIэм щымыпсэумэ, и Iыхълыхэм имыгъусэмэ, цIыхур абыхэм хущыщIэу дунейм зэрытетыр къаIуатэ а сатырхэм).

б) «Нэ жан». Хэкур и мыгъусэмэ и гъащIэр сыт хуэдэу ибжрэ усакIуэм? (Жэщ кIыфIщ). Сытым иригъэщхьрэ Хэку зимыIэр? (Анэнишэц). Бжыгъэхэмрэ хьэрфхэмрэ зэпэлъытауэ, а упщIэхэм я жэуапыр таблицэм къиджыкIын:

	1	2	3
1	ж	кI	фI
2	ы	э	щ
3	н	ш	а

1,1; 2,2; 3,2; 2,1; 1,2; 3,1; 3,2
3,3; 1,3; 2,2; 1,3; 2,3; 2,2; 3,2

в) Сыт къарыкIыр а сатырхэм? Хэку уимыIэмэ зэрыIейр дауэ къыдгуригъаIуэрэ усакIуэм? (*Хэку зимыIэм и гъащIэр жэщ кIыфIым ещхьу, нэхугъэ лъэпкэ зэхимыщIэу псэунуц. Хэку зимыIэр анэншэм и гъащIэр мыгъуэу, ибэу зэригъакIуэм ещхьу цытынуц.*)

г) «Хэчыхъауэ еджэн». УсакIуэм и Хэкум хуиIэ лъагъуныгъэр сыт хуэдэ сатырхэм къагъэлъагъуэрэ? Абыхэм макъкIэ къеджэн.

д) «КъэщIэрей и хъэщIэщым». УсакIуэм и Хэкум сыт щхъэузыхь хуищIыну хъэзырыр? (*Си гъащIу, си гуащIу*). Хъэрфхэр здэщытын хуей щIыпIэр бжыгъэкIэ къэгъэлъэгъуауэ, а упщIэм и жэуапым къеджэн:

и с гъ и а щI, и с гу щI и а
2 1 1 4 2 3 2 1 1 3 4 2

е) Сыт хуэдэ псалгъэхэмкIэ зыхуигъазэрэ усакIуэм и Хэкум? (*Си анэдэлгхуу Хэкушхуэ*). А псалгъэхэр таблицэм къиджыкIын, псалгъэ къэс зы плъыфэкIэ лэжын:

	с	х			
а	и	э			
н	э	ку	ш	ху	э
	д	э	лъ	ху	у

– Дауэ къывгурыIуэрэ а псалгъэхэр?
– Дауэ хущыт езы усакIуэр и Хэкум?

5. Псалгъэжъ. Псалгъэжъхэм къарыкIыр къэIуэтэн, езыхэри зэгъэщIэн:

Уи Хэкур лъэщмэ – урогушхуэ.

Хэти езым и Хэкур фIыуэ елъагъуж.

6. Хэкум теухуауэ усэ цIыкIу е уэрэд къыжыIэн.

VIII. КъызэщIэзыкъуэж зэпсэлгъэныгъэ: Адыгэ Хэкур.

ЦIыхупсэм и тегъэщIапIэщ адыгэ Хэкур. ХъэщIэу къыхуэкIуэм ар я гукъинэщ, жэгъуэгъур къызэфыгъулэщ, къэзылъагъум ену и пщIыхъэгъуц. Мыбдежым

шы къарэ лъакъуэхухэр удзыпщIэм цохъуакIуэ, къэрабэр къэдабэу джабэ нэкIум ипхъащ, удз гъэгъахэр гъыренэIуу уэсэпсым иреIэ. БгъуэнщIагъ хуитхэм акъуж нэжэгужэр щызоуэ, къыр дзакIэхэр мэз бжэнхэм я кIуапIэщ. Псы хуитхэр и уэххэм щызожэ, дыгъэпсыр уэгу щхъуантIэм и пкIэлъейщ, вагъуэ нурыр жэщ кIыфIым и гъусэщ, губгъуэшхуэм Iуцхъэ плъыжъхэр цогъагъэ, и жъэгу пащхъэм бынунагъуэр къыдэсщ, Iэнэ хъурейр ирыскъым къекъутэ, хъэщIэщхэм благъэжъхэр щызэблэкI, гъуни нэзи зимыIэр и тенджызщ. Уафэгур вагъуэбэ Iэрамэщ, адыгэщIыр пIэ шабэ къауцщ, гуэл щхъуантIэхэм къыу хужъ пщэ кIыхъхэр зэблолъэтыкI, щIылгъэм тхъэрыкъуэ хужъыбзэхэр щолъатэ. Апхуэдэщ и теплгъэр ди Хэкум. И телгъыджагъым пэхъун лъагъуныгъэкIэ дэри дыподжэж, абы худиIэ лъагъуныгъэр ди гурыщIэ IэфIщ, ди щIыналгъэр ди псэхэлъыпIэщ, адыггур цоушэ, адыггур цопсэху.

IX. «Фи гурылгъыр къэфIуатэ». Мы тхыгъэ цIыкIухэм нэIуасэ зыщыхуэфIщIым къывита гукъыдэжыр смайлыкымкIэ къэгъэлъэгъуэн. Сыт абы и щхъэусыгъуэр?

X. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу

Псалгъэухахэр нэгъэсыжын:

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...

в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

XI. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIахэр? Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Сыт хуэдэ тхыгъэр уэ нэхъ уигу ирихъа?

– Хэкум теухуауэ сыт хуэдэ псалгъэжъ зэдгъэщIар?

XII. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм фIыуэ къеджэу зегъэсэн, къыжыIэжын, усэр гукIэ зэгъэщIэн. Сочиненэ цIыкIу зэхэлгъхъэн «Сызыщалгъуа щIыналгъэр».

Дерс 7-нэ: Борей Рэлуф «Ди Къэрэшей-Черкесыр», Хьэнфэн Алим «Си уэгу къащхъуэ, си щылыгъэ жэнэт»

Мурадхэр: разделищIэ зыхыхьэм и цIэм нэлуасэ хуэщIын, абы хыхьэ тхыгъэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплъэн, Борей Рэлуф и тхыгъэ «Ди Къэрэшей-Черкесыр» жыхуи-Iэмрэ Хьэнфэн Алим и усэ «Си уэгу къащхъуэ, си щылыгъэ жэнэт» жыхуиIэмрэ нэлуасэ хуэщIын; псалгъэхам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалгъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, къайхъулIахэр жаIэжыфу, ириспэлъэжыфу егъэсэн, къызыщалгъхуа щIыналгъэр фIыуэ ялыгъуу къэгъэхъун.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделищIэ зыхыхьэр зытепсэлгъыхьэр ягъэубзыхун, гупсысэ щIэлгыр къэзыгъэлгъагъуэ псалгъэ нэхъыщхьэхэр макъкIэ къыхэгъэщхьэхуауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалгъхьа тхыгъэхэр зэгъэпщэн; усакIуэм и гукъыдэжыр усэм къызырэхэщым кIэлгыплгъын; тхыгъэм и план зэхэлгъхьэн; зэджар зэкIэлгыкIуэу къыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлгыгъэплгъын, рассказым и кIэр зэхъуэкIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылгъхэр, Хэкум теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КъызыщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Бзэгъэлажъэ:

Си нэ, си псэу, сиIэ плъаплэу
Къэрэшей-Черкес,

Лъэпкъ зэкъуэшхэм уагъэлгъаплэ,
Уохъу гулъащIэрыс,
Мэз Iув кIырыр уэ уи щIыфэщ,
Къыр дзакIэр уи гъуэгуш,
Зыкъришу гуэл щхъуантIафэр
Здиплгъэр уафэ уэгуш.
Бгыжъ мыл джанэм зэнзэныпсыр
Хуэму къыщIоткIукI,
Дыгъэ бзийр фIэщIауэ си псэм
Хэку гухэлъ хедыкI.

1. Усэм макъ хэлэтыкIакIэ къеджэн.

2. Усэм гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэлIэн, мурадхэр хуэгъэувын

1. УпщIэхэм жэуап етын:

– Сыт хуэдэ хэгъуэгу усэр зытепсэлгъыхьэр? (*Къэрэшей – Черкес*).

– Къэрэшей-Черкесыр картэмкIэ къэгъэлгъэгъуэн.

– Къэрэшей-Черкесым и теплгъэр дауэ усэм къыхэщрэ?

– УсакIуэр и хэкум дауэ хушчыт? Абы щыхьэт техъуэ усэ сатырхэм къеджэн.

– Зэпсэлгъэныгъэ егъэкIуэкIын: Ди Къэрэшей-Черкесыр.

– Лъэпкъ зэхуэмыдэхэм къахэкIа усакIуэхэм ди республикэм теухуауэ зэхалгъхьа усэхэм, уэрэдхэм щIэгъэдэлун.

– Дерсым и темэмрэ и мурадымрэ яжеIэн, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэм нэлуасэ хуэщIын.

V. Темэм адэкIэ елэжынын

1. Тхылгыр нап. 31-м деж къызылухын. Тхыгъэм и цIэм къеджэн. (*Ди Къэрэшей-Черкесыр*).

2. Тхыгъэр зи IэдакъэщIэкIым и унагъуэцIэм къеджэн. (*Борей Рэлуф*).

3. Тхыгъэм къахуеджэн:

– Ди республикэм сыт зэреджэр?

4. Тхыгъэм езыхэр егъэджэн, тестыр гъэзэщIэн. Ди республикэм щыпсэу лъэпкъхэр къэзыгъэлгъагъуэ бжыгъэхэр къыхэтхыкIын, жэуапми итхэн:

- 1) урысхэр; 2) адыгэхэр; 3) узбекхэр;
4) къэрэшейхэр; 5) нэгъуейхэр; 6) абазэхэр

Жэуап: 1, 2, 4, 5, 6.

5. Тхыгъэр упщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээзэщIэн:

а) «Нэ жан». Къэрэшей-Черкесым щыпсэу лъэпкъхэр дауэ зэдэпсэурэ? (*Зэгурылуэу зэдэпсэу*).

б) Тестыр гъээзэщIэн. Сыт хуэдэ район адыгэхэр здэпсэхэр? Жэуапыр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр таблицэм итхэн:

- 1) Хьэбэз район; 2) Къэрэшей район;
3) Усть-Джегута район; 4) Адыгэ-Хьэблэ район

1	2	4
---	---	---

в) «Хэчыхъауэ къеджэн». Адыгэ къуажэхэм я цIэхэм тхылъымкIэ къеджэн.

г) КартэмкIэ лэжъэн. Адыгэ къуажэхэр картэмкIэ къэгъэлъэгъуэн.

– Сыт хуэдэ псыхъуэ ахэр зыдэхэр?

д) «Хьэрф кIуэдахэр». Сыт хуэдэ къалэхэр иIэ ди республикэм?

– Ди республикэм и къалащхьэм сыт зэреджэр? (*Черкесск*).

е) Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Ди къалэ Черкесск.

ж) Сыт хуэдэ псыхэр щежэхрэ ди республикэм? Фи къуажэр зыIусыр сыт хуэдэ псы? Абы теухуауэ мини – сочиненэ зэхэлъхьэн. Щапхъэ:

Инжыджыпс, адыгэм я псэ

Щылыгъэ жэнэту дуней гъэдахэщI Инжыдж. А псалъэр зэхахмэ инжыдждэхэм я псэр золъатэ, я гур къолъэт. АдыгэщIыр зыгъэщIэращIэ, аузым зезыгъэужыц инжыджыпсыр.

Жыжьэу къуршыщхьэм къыщожьэ Инжыдж. Бгыжь уардэхэм я мыл джанэхэм къыщIожри и псыщхьэр къожажьэ. Къыпхожыр бгыжь нэкIухэм, къыдожыр къуэладжэхэм, къыр задэхэм къожэхри къыхуо-

жэ жыджэру аузым. Тхъурымбэр къапыхуу толъкъунхэр мэпIащIэ, зэлунщI – зэщIэрыIэу бгитI зэхуакум щокIуэщI. Зэнзэныпс щIыIэтам хъугъуэфIыгъуэкIэ егъэнщI адыгэщIыр, аузхэр щхъуантIагъэм зэщIищтащ, мэхэр псэущхьэм зэщIаблащ, тафэр хъуным щIегъанэ. Бгыжь зэлъахэр и щыхьэту толъкъун сыджхэр мэфэрэкI, дыхьэрэну дыгъэ къепсым и ткIуэпс пIащэхэр толыдыкI. И IэфIагъыр псэхэлъхьэжщ, и салъкъыныр хуцхъуэ защIэщ. Инжыдж щIылыгъэр зыгъэдахэщ, адыгэпсэм и къаруц, адыгэлъым и асуц.

з) Сыт хуэдэ зыгъэпсэхупIэхэр иIэ ди республикэм? (*Домбай, Архъыз, Тебэрдэ*).

– Абыхэм ящыщ зым уэ зыбгъэпсэхун къыпхуэдэхуа? Абы тепсэлъыхьын.

и) «Хэчыхъауэ къегъэдэжэн». Республикэм щекIуэкI лэжыгъэхэр сыт зыхуэгъэзар? А сатырхэр тхылъымкIэ къэгъуэтауэ, къеджэн.

к) Сыт гулытэшхуэ зыхуэщIыпхьэр? (*Природэр хъумэным*).

л) Дауэ природэр хъумэн зэрыхуейр? Фэ абыхэм щыщы сыт вгъэзащIэхэр?

м) Тхыгъэм и икIэрей сатырхэм къегъэдэжэн. А псалъэхэр дауэ къывгурыIуэрэ?

н) Тхыгъэр къыжыIэжын.

6. Фызыщыпсэу къуажэм тепсэлъыхьу рассказ кIэщI цIыкIу зэхэлъхьэн. Щапхъэ: Си къуажэ, си лъахэ.

Ди къуажэр адыгэ къуажэхэм я нэхъыжь дыдэщ, я жьантIэдэсщ. Абы дзыхьщIэгъуу зыщрипхьыхьащ псыгъуэу зызышэщIа ауз щхъуантIэ дахэм. И бгъуитIымкIэ къыпщхьэщыт бгыжь мэхъаджэхэм я куэщIым мамыру зыщегъафIэ, ижь – ижьыж лъандэрэ ахэр си къуажэм и хъумакIуэщ. ЛыщIыгъуэ жыжьэхэм къыхэтэджыкIа лIыхъужь тIолъхуэныкыуэ абыхэм дзыхьмыщIу жыжьаплъэу заплъыхь, сакъыу мэплъыр. Абыхэм яхъумэ къуажэм и жейр. Мыбдеж щыкыуейщIейкъым борэнхэр, щызеуэкъым жьыбгъэжьхэр, ирилъэсэхкъым псыдзэ къэкъубеям. Дыгъэр къыхуогуапэ, акъужьыр щызо-

лътэ, Инжыдж и салъкыныр кыщцеху си кыуажэм. Ахэр псори зи фыщцлэр зэманым и нэпкыжьэр зытелъ бгыжьитым я зэхуакум зэрыдэсырщ, абыхэм я нэлэм зэрыщцлэтырщ. Зэман гущцлэгъуншэм и нэпкыжьэ ядэплъагъу пэтми, ахэр уардагъэрэ пагагърэклэ гъэнщцлэщ, быдагъэрэ щыпкыагъэрэклэ псыхъащ. Си кыуажэми гъащцлэр щодаущ, гуэхугъуищэ зэлущэ, хуиту щцылгъэ жэнэтым зыщиубгъуащ.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкыэ:

Деджэмэ деджэурэ дезэшащ,
Щхъэукыуэнри кыиттекгуащ,
Дывгъэтэджи дызевгъажэ,
Псынщцлэ-псынщцлэу дызевгъакгуэ,
Зы, тгу, щы, плы, тху, хы блы,
Умыщхъэх, зарядкэ щцы!

VII. Хъэфэн Алим и усэ «Си уэгү кыащхъуэ, си щцылгъэ жэнэт жыхуиэм елэжьын

1. Усэм и цлэм кыегъэджэн.

2. Усэм кыахуеджэн:

– Сыт мы усэр зытепсэлгыхыыр? (*Хэкум*).

3. Усэм езыр – езыру еджакгуэхэр егъэджэн. Псалгъэ гугъухэм елэжьын.

4. Усэр упщцлэхэмклэ зэпкырыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщцлэн:

а) «Хъэф зэпыщцлэхэр». Усакгуэм сыт хуэдэ псалгъэхэмклэ зыхуигъазэрэ и Хэкум? (*Си Хэку дыщэ*). Хъэфхэр зэпыщцлэуэ, а псалгъэхэм кыеджэн:

С   Х   ку   д   щ
и   э   ы   э

– Усакгуэм и сыт хуэдэ гурыщцлэ а псалгъэхэм кыагуатэр?

б) «Хъэф зэпыгъэзахэр». Усакгуэм и Хэкур сытым и лъахэу жиэрэ? (*Насын лъахэ*). Хъэфхэм и клэмклэ кыщцлэдзауэ, жэуапым кыеджэн:

Э Х А Л Ъ   П Ы С А Н

в) «Зэплгыфэ-зэфэгъу». Таблицэм ит псалгъэхэхэм я гуэгъухэр кыэгъуэтыжурэ, кыеджэн, псалгъэхэа кыэс зы плгыфэклэ лэжын:

Мы дуней захуагъэм	умыщцлэ еш.
Дэнэ дежи гъащцлэр	и хэгъуэгухэм,
Уэ ущцлокъур,	пщцлыну дахэ,

г) Усэм и икларей едзыгъуэм кыеджэн. Дауэ кыывгурыгуэрэ а сатырхэр?

д) Усакгуэм и Хэкур фыгуэ зэрилъагъур сыт хуэдэ псалгъэ нэрылъагъу кыитхуэзыщцлыр? (*Сыздэнэжэгужэ, сыздэгущхуэ*).

е) «Псалгъэ кгуэдахэр». Ди лъахэм и дахагъыр кызыхэщ усэ сатырхэм псалгъэ дэгъэхуахэр дэгъэувэжурэ кыеджэн:

Си уэгү .....

Си щцылгъэ .....

ж) Дауэ мы усэм укыызэреджэн хуейр? (*Макъ лъагэ хэлэтыклаклэ, Хэку лъагъуныгъэр кызыгъэлъагъуэ макъклэ, уи Хэкум узэрырипагэр кызыхэщ макъклэ*).

з) Псалгъэжэ. «Уи Хэкур жэнэтци, хамэщцлыр жыхъэнэмэщ». Мы псалгъэжыр дауэ кыывгурыгуэрэ?

VIII. Кызэщцлэзыкыуэж зэпсэлгъэныгъэ егъэкгуэ-кыын:

Узыщцалъхуа Хэкум нэхъ лъаплэрэ нэхъ бейрэ зыщцыпцыи щыцлэкыым. Цыхур балигъ хъуа нэужь кыыхуохуэ хамэ хэку щыпсэуну, щылэжьэну. Хамэ хэкум абы щыгъуэтынклэ мэхъур гъащцлэм зыхуэныкыуэ куэд: лэжьаплэфцлэ, мылкъу, ахъшэ, унэ дахэ. Ар зыщыпсэур щцыпцлэ хъэлэмэту, щцыпцлэ тыншу щытынклэ мэхъур. Ауэ укызыщцалъхуа лъахэм дахагъклэ пэхъуну зы лъахи щыцлэкыым, узыщцапцлэ пщцлэнтлэм нэхъ тыншыпцыи зыщцыпцыи щыбгъуэтынукыым. Сыт щыгъуи уи хэкум и теплгъэхэр уи пщцлыхэгъуу, уи сабиигъуэр здэбгъэкгуэр уи гукъэклыжу, уи лыхылыхэм уащцлэлэу упсэуну. Хамэ хэкур мылкъуклэ кыотэми, уи гум пэгъунэгъу зэи хъунукыым, уи псэри зэи щыпсэхунукыым. Хамэ хэкур анэнэплэсым хуэдэу щцылэ – щцылэу кыыпхущытыну, и гур кыыпхуэгуи хынукукыым, и дзыхъ кыыуигъэзынукукыым.

Араш а псалъэжъым кыикIыр. Цыхур зыщальхуа и Хэкур, и Iыхьлыхэр здэщылэр, и ныбжьэгъухэр здэпсэур, и сабиигъуэр здигъэкIуар и псэ Iыхьэ кIапэщ, и гуцIагъщIэлъ гъэфIэнц, и щIылъэ жэнэтц.

IX. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Мы тхыгъэ цIыкIу-хэм нэIуасэ зыщыхуэфщIым кыивита гукъыдэжыр смайлыкымкIэ къэгъэлъэгъуэн.

X. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ....

в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

XI. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIахэр?
Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Сыт хуэдэ тхыгъэр уэ нэхъ уигу ирихьа?

– Сыт ар кызыыхэкIар?

– Хэкум теухуауэ сыт хуэдэ псалъэжъ зэдгъэщIар?

XII. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм фIыуэ къеджэу зегъэ-сэн, кыжыIэжын, усэр гукIэ зэгъэщIэн.

ПРИРОДЭР ХЪУМЭНЫР – ХЭКУР ХЪУМЭНЫРЦ

**Дерс 8-нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Си Хэку»,
Пришвин Михаил
«Губгъуэ дыщафэ»**

Мурадхэр: разделищIэ зыхыхьэм и цIэм нэIуасэ хуэ-щIын, абы хыхьэ тхыгъэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплъэн, Гъуэщокъуэ Хъусин и усэ «Си Хэку» жыхуиIэмрэ Миха-ил Пришвин и тхыгъэ «Губгъуэ дыщафэ» жыхуиIэмрэ нэIуасэ хуэщIын; псалъэхам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыуда-уэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зе-

гъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, кыайхтулIахэр жаIэжыфу, ирипсэлъэжыфу егъэсэн, кызыщальхуа щIыналгъэр фIыуэ ялгъагъуу къэгъэ-хъун, дыкъэзыухъуреихь дунейм и дахагъым кIэлгы-гъэплъын, абы зэрыхуэсакъын, зэрахтумэн хуейр хьэкъыпIэкIэ зыхегъэщIэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделищIэ зыхы-хьэр зытепсэлгыхьыр ягъэубзыхун, гупсысэ щIэлгыр къэзыгъэлгъагъуэ псалъэ нэхъыщхьэхэр макъкIэ кыыхэ-гъэщхьэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалгъа тхыгъэхэр зэгъэщIэн; усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кызызэрыхэщым кIэлгыплъын; тхы-гъэм и план зэхэлгъхьэн; зэджар зэкIэлгыкIуэу кы-жыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлгы-гъэплъын, рассказым и кIэр зэхъуэкIауэ адэкIэ пегъэ-дзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылгъэр, Хэкум теухуа сурэтхэр, компью-тер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КызызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Бзэгъэлажъэ:

Уафэр къашхъуэщ,
ЩIылгъэр щхъуантIэщ,
Ар дадэжъхэм я Iэужьщ,
Жэнэт щIылгъэщ,
Насып Хэкущи,
Хъумэ, нэхъри зегъэужь.

– Усэ цIыкIум макъ лгъагэкIэ къеджэн.

– Усэ цIыкIум макъ лгъахъшэкIэ къеджэн.

– Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэлIэн, мурадхэр хуэгъэувын

– Сыт дыкыызэджа усэ цЫкІур зытепсэлгыхьыр?
(*Ди лҕахэм*).

– Ди лҕахэм и теплҕэр усэм дауэ кыыхэщрэ? А сатырхэм кыеггэджэн.

– Укызыщалгыхуа уи Хэкум дауэ ухушытын хуей?
(*Ухуэсакгын хуейиц, пхгумэн хуейиц, зебггэужьын хуейиц*).

– «Нэ жан». Ди лҕахэр сытым ираггэщхьрэ? (*ЩЫлгэ жэнэт*). Хьэрфхэмрэ бжыггээхэмрэ зепэлгытурэ, а упщІэм и жэуапыр таблицэм кыиджыкІын:

	1	2	3	4
1	щІ	э	ж	лҕ
2	ы	н	т	м

1,1; 1,2; 4,1; 2,1   3, 1; 2,1; 2,2; 2,1; 3,2; 1, 2; 4,2

– Ди щЫналгэм и дахагыр кыэзыуатэ усэ цЫкІу-хэм кыахуеджэн.

– Фызыщыпсэу щЫпІэм и теплгэм теухуауэ рассказ кІэщІ цЫкІу зэхэлхьэн. Сыт фэ нэхь фыдэзыхьэхыр, сыт нэхь гукыинэж фщыхьур?

– Зэпсэлгыныггэ ядеггэкІуэкІын: Жэнэт пэлгыту адыгэ Хэку.

Адыгэм и гум щиггяфІэу гуфІэггэуэкІэ зыггэнщІ щЫналгэм и теплҕэр дахащэщ, нэм илҕаггур телгыджэщ, псэр дэзыхьэхщ, гур зыггэпІейтейщ. Хьуреггыр нэм фІэдахэщ, ди лҕахэр Іуащхьэмахуэ щхьэ тхьуам и лҕабжыэ щЫлгэ жэнэтщ. Ар адыгэ лҕахэщ, ар адыгэ хэкущ, си лҕэпкыым и псэу Тхьэшхуэр зыхуэупсащ. АдыгэщЫм мазэ квалгыхуаггящІэр щхьэщосыкІ, гур зыггэпІейтей кыыр дзакІэ лҕаггэхэр щопагэ, псынэпсым ваггэуэхэр хощащэ, пшэхэм яггэфІа жьыбггэхэр щоджэгу, шыхупІэ нэпкь екІуэкІхэм хьэцыбанэр щоггяггэ, жыг щхьэкІэхэр яггэдалгэу мэз щхьуантІэхэр щопсалгэ. Кьуршыпс кыабзэм и макгямэм блэкІар кыеуэтэж, Іэдииху и чэщанэжыыр тхьдэм ироплгэж, адыгэщЫм и пщэдейр гуггяпІэ хьыринэу адыгэ-

гум щопсэху. Уэгу кыащхьуэм бггэжыым зыщекггэуэдий, уэгунэбзур уафэ лҕащІэм щобзэрабзэ, пшэхэр и кыауц щыгущ, и гуэлхэм ггуджэу укыощ. Аращ ди лҕахэр жэнэтым щЫпалгытыр. Апхуэдэщ и теплҕэр ди щЫналгэм, дыккэзыухьуреихь дунейм.

– Апхуэдиз зи дахаггь дыккэзыухьуреихь дунейм дауэ дыхушытын хуей? (*Ар тхгумэн хуейиц, дыхуэсакгыи зетхьэн хуейиц, леягг этх хгунукгыи, дггэуфІеину Іэ-мал иІэкгыи*).

– Дерсым и темэр яжеІэн, мурадхэр хуэггэувын, зэраггэггэуэтыпхьэ зэфІэкІхэм ирипсэлгэн.

V. Темэм елэжыын

1. Нап. 39-м ит сурэтым ирилэжыэн:

– «Хьэрф ггэуэщахэр». Сыт сурэтыр зытепсэлгыхьыр? (*Природэм*). Хьэрфхэр здэщытын хуейхэр бжыггэхэмкІэ кыэггэлгэггэуауэ, псалгэм кыеджэн:

Э П Р О И Д Р М
7 1 2 5 3 6 4 8

– РазделыщІэ дызыыхьэм и цІэм кыеджэн. (*Природэр хгумэныр – Хэкур хгумэныриц*).

– Дауэ кыывгурыІуэрэ а псалгэхэр? (*Хэкур пхгумэн зэрыхуейи хуэдэу, природэри пхгумэн хуейиц. Сыту жыпІэмэ, Хэкур – дыккыиздалгыхуа лҕахэраиц, природэр дызыхэпсэукІ щЫналгэраиц. Природэм деггашхэ, и псыр идоф, и хьэуар дошэ. ЩЫхур Хэкунишэуи природэнишэуи псэуфынукгыи. Араиц а тІур щЫызэраггяицэри*).

– Тестыр ггэзэщІэн. Тхылгыым и нап. 39-м ит сурэтым кыыщыггэлгэггэуа теплгэггэуэхэр кыэзыггэлгэаггэуэ бжыггэхэр жэуапым итхэн:

1) мэз; 2) уафэ; 3) бгы; 4) кыуажэ;
5) псы; 6) щыхь; 7) Іуащхьэмахуэ; 8) гуэл
Жэуап: 1, 2, 3, 5, 6, 7.

– Ди Хэкум теплгэ иІэм теухуауэ, псалгэ нэхьыбэ кыызэкІэлгыхьын:

Псалгэм папщІэ: дахэщ, бжыфІэщ, щІэращІэщ...
Псалгэхэр урысыбзэкІэ зэдзэкІын.

2. Нап. 39-м ит усэм и цІэм кыеджэн. (*Си Хэку*).

3. Усэм къахуеджэн:

– УсакІуэр и Хэкум дауэ хуццыт?

4. Усэм езы еджакІуэхэр егъэджэн. Псалгъэ гугъухэм елэжьын.

5. Усэр упщІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээщІэн:

а) УсакІуэм и Хэкум хуиІэ щытыкІэр къээыгъэлгъагъуэ псалгъэхэм къеджэн. (Си Хэкушхуэу сызэрыгушхуэ).

б) УсакІуэр и Хэкум ІуплгъэхункІэ, сыт хуэдэ щытыкІэ иувэу жиІэрэ? (Си гум жьы докІ).

в) УсакІуэр дэнэкІэ плгъэми сыт илгъагъур? (ЩІыгу ггунэншэр). А псалгъэхэр сыт щыхъэт зытехъуэр? (Ди Хэкур зэрышным).

г) Тестыр гъээщІэн: Сыт усакІуэм жэщкІэ и пщІыхъэпІэгъур? (Губгъуэ хуитхэр). А сатырхэр къээыгъэлгъагъуэ бжыгъэр жэуапым итхэн:

1) псы уэрхэр;

2) жьыбгъэ щІыІэр;

3) губгъуэ хуитхэр;

4) бгы лгъагэхэр

Жэуап: 3.

д) Ди лгъахэм къыщцежэх псыхэм ящыцу сыт хуэдэ усэр зытепсэлгъыхъыр? (Псыжь). УпщІэм и жэуапыр къээыгъэлгъагъуэ псалгъэм и лгъабжьэм хъурей цІыкІу кІэщІэтхэн:

Инжыдж Уарп Псыжь Тебэрды

О

е) «Хэчыхъауэ къегъэджэн». Псыжь хуэгъэза сатырхэр усэм къыхэгъуэтауэ, къеджэн.

ж) «КъэщІэррей и хъэщІэщым». Усэм къыщыхъа зэгъэщцэныгъэхэмрэ, ахэр зыхуэгъэза псалгъэхэмрэ зэплгытауэ, таблицэм итхэжын:

Зэгъэщцэныгъэхэр

ЗыхужаІахэр

А. Хуитхэр

1) Псыжь Іуфэ

Б. Гъунэншэр

2) Губгъуэ

В. Дыжьын

3) Бдзэжьейхэр

Г. Уэр

4) ЩІыгу

А	Б	В	Г
2	4	3	1

з) ТхылгъымкІэ ди Хэкушхуэм и беагъыр, и дахагъыр къээыгъэлгъагъуэ усэ сатырхэм къеджэн.

и) Сыт усэм и гупсысэ нэхъыщхъэр? (Ди Хэкур бейщ, бжыфІэщ, дахэщ. Хэкур фІыуэ плгъаггун хуейщ, абы уригушхуэн хуейщ, бггэлгъэпІэн хуейщ).

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Къэтэдж ущымысу,
ЗыпщІу ущымысху,
ЕтІысэхуи къэтэджыж,
Уи Іэр уи бгым игъэувэж,
ИжыымкІэ зэ зыгъазэ,
СэмэгумкІэ зегъээзэкІ,
ДэпкІейурэ дэлъей,
Дэлъейурэ дэпкІей,
Хъунщ иджы къепкІыхыж,
Партэм дахэу дэтІысхъэж.

VII. Михаил Пришвин и рассказ «Губгъуэ дыщафэ» жыхуиІэм елэжьын

Бзэгъэлажьэм къеджэн:

Уэ къэрабэ, къэрабэ,
Уэ къэрабэ къэдабэ,
Уи щхъэ цІыкІур хужыбзэщ,
Топым хуэдэу хъуреибзэщ,
Жьыбгъэ щабэр къыщцелусэм,
Ар цІафтабзэу зэщІуипсэщ.

– Сыт бзэгъэлажьэр зытепсэлгъыхъыр? (Къэрабэм).

– Къэрабэр къыздэкІ щІыпІэхэм я цІэр къиІуэн.

1. Тхыгъэм къахуеджэн:

– Дэнэ тхакІуэр здэпсэур? (Къуажэм).

2. Тхыгъэм езы еджакІуэхэр къегъэджэн:

– Къуажэм пэмыжыжьэу сыт щылгъыр? (Губгъуэ-шхуэр).

3. Тхыгъэм макъкІә къегъэджән:

– «Къуажэхъым и сыхъэт». Сыт губгъуэм изу итыр? (Къэрабэ). А упщІэм и жэуапыр къуажэхъхэм кыыва-тынщ:

Жъыбгъэр къэсмэ зи щхъэр цІафтэу иупс. (Къэрабэ).

УдзыпщІә щхъуантІэм къэдабэ гъуэжъыр траубгъуащ. (Къэрабэ).

Мазэ сурэт, дыгъэр щхъэуэ зыфІэт (Къэрабэ).

Зызэлуехри дыгъэм доджэгу, зызэхуещІри мазэм до-жей (Къэрабэ).

– Къэрабэм и нэщэнэу къуажэхъхэм кыыщыхъахэр къэгъэсэбэпауэ, къэрабэм тепсэлъыхъын:

Къэрабэр губгъуэми, джабэми, уэрамхэми, бжыхъ лъабжъэхэми кыыщокІ. Къэрабэм и щхъэр, дыгъэм ещхъу гъуэжъщ, мазэм хуэдэу хъурейщ. Ар кыыздэкІ щІыпІэм алэрыбгъум хуэдэу зыщеубгъу. Къэрабэр щабэ-щи, къэдабэ гъуэжъым ирагъэщхъ. Къэрабэм пщэд-джыжъкІә дыгъэм зэрыІуплъэу, зыкыызэлуех. Пщыхъэ-щхъэкІә, дыгъэр къухъэжмэ, зызэхуещІыж. УдзыпщІә щхъуантІэм и щхъэ гъуэжъ цІыкІур кыыхощ. Къэрабэр гъужмэ, щхъэ топ хужьыбзэ мэхъу. Жъыбгъэ тІэкІу кыы-зэрешцэу, и цы щабэхэр ирехъэжъэри, и щхъэр цІафтэу къонэ. Ар хущхъуэщ, узыфэ куэдым щхъопэ. Къэрабэр адыгэм фІыуэ ялъагъу, уэрэдхэр хуаус, усэхэр хузэхалъ-хъэ.

4. Тхыгъэр тхылгъым и нап. 41-м деж ит планым ипкъ иту гуэшын.

5. Тхыгъэр упщІэхэмкІә зэпкърыхын, лэжыгъэ зэ-хуэмыдэхэр гъэзэщІэн:

а) Къэрабэ гъуэжъыр губгъуэм иту щалъагъукІә, сы-тыт цІыхухэм жаІэр? (Губгъуэ дыщафэ). Хъэрфхэр зэ-пыщІауэ, а упщІэм и жэуапым къеджән:

Гу	гъу	д	щ	ф
б	э	ы	а	э

б) «Щхъэж и гъусэ ешэлІэж». Махуэм и кІуэцІым къэрабэм и фэм зызэрихъуэж щІыкІэр екъуакІә къэгъэ-лъэгъуэн. Абы и щхъэусыгъуэм тепсэлъыхъын:

ПщэдджыжъкІә къэрабэр

гъуэжъщ

Шэджагъуэм къэрабэр

удзыфэщ

Пщыхъэщхъэм къэрабэр

в) Сыт тхакІуэм къэрабэр фІыуэ щІилъагъуу жыхуи-Іэр? (СыщыгъуэлъыжкІә кыыздэгъуэлъыжт, сыкыы-щытэдджкІә кыыздэтэдджт).

– Уэ сыт хуэдэ губгъуэ удз гъэгъа фІыуэ плъагъур? Абы и сурэтыр щІын.

г) Сыт мы тхыгъэм и гупщысэ нэхъыщхъэр? (Тха-кІуэм ди Хэкум и беагъыр, и дахагъыр дегъэлъагъу, губ-гъуэм и телгъыджагъым гу лъыдигъатэмэ фІэфІщ).

д) Апхуэдиз зи дахагъ щІыуэпсым дауэ узэрыхущы-тын хуейр? Жэуапхэм къеджән, ахэр гъэзэщІа зэрыхъу-нум хущІэкъун:

1) пхъумэн хуейщ;

2) ухуэсакъын хуейщ;

3) зэбгъэужъын хуейщ;

4) ебгъэфІэкІуэн хуейщ;

5) уи зэран ебгъэкІ хъунукъым.

е) ЩІыуэпсыр хъумэн зэрыхуейм хуэгъэзауэ плакат-хэр ягъэлъагъун, ар пхъумэн зэрыхуейм хуэгъэза нагъы-щэхэм ирилэжъэн, къарыкІхэр убзыхун.

ж) Тхыгъэр планым тету кыыжегъыІэжын.

VIII. «Фи гурылгыр къэфІуатэ». Мы тхыгъэ цІыкІу-хэм нэлуасэ зыщыхуэфщІым кыывита гукъыдэжыр смайлыкымкІә къэгъэлъэгъуэн.

IX. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщІу

а) Сэ нобэ щІэуэ къэсщІащ ...

б) Нобэ сэ схузэфІэкІащ ...

в) Дерс нэужъым мурад сщІащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэлуасэ зызыхуэтщІахэр?

– Сыт хуэдэ тхыгъэ уэ нэхъ уигу ирихъар?

– Дауэ ухущытын хуей дыкъэзыухъуреихъ дунейм?

XI. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм фІыуэ къеджэу зегъэ-сэн, ар кыыжыІэжын, усэр гукІә зэгъэщІэн.

Дерс 9-нэ: Дыгъужь Къурмэн «Щиху», Шыбзыхъуэ Мухъэдин «Анэ бгъафэ»

Мурадхэр: разделыщлэ зыхыхъэм и цлэм нэлуасэ хуэщлын, абы хыхъэ тхыгъэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплгэн, Дыгъужь Къурмэн и усэ «Щиху» жыхуиЛэмрэ Шыбзыхъуэ Мухъэдин и тхыгъэ «Анэ бгъафэ» жыхуиЛэмрэ нэлуасэ хуэщлын; псалъаухам и клэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкЛэ зэпымыудауэ псалгэ псокЛэ я къеджэкЛэр егъэфЛэкЛуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфЛэкЛхэм хэгъэхъуэн, къайхъуллэхэр жаЛэжыфу, ирипсэлгэжыфу егъэсэн, къызыщалгъуа щлыналгъэр флыуэ ялгагъуу къэгъэхъун, дыкъэзыухъуреихъ дунейм и дахагъыр зыхегъэщлэн, абы зэрыхуэсакъын, зэрахъумэн хуейр хъэкъыплэкЛэ ягурыгъэлуэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфЛэкЛхэр: разделыщлэ зыхыхъэр зытепсэлгъыхъыр ягъэубзыхун, гупсысэ щлэлгъыр къэзыгъэлгъагъуэ псалгэ нэхъыщхъэхэр макъкЛэ къыхэгъэщхъэхуклауэ гупсэхуу еджэн; усакЛуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалгъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн; усакЛуэм и гукъыдэжыр усэм къызэрыхэщым клэлгыплгын; тхыгъэм и план зэхэлгъхъэн; зэджар зэкЛэлгыкЛуэу къыжылэжын; тхыгъэм хэт лыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щлын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкЛэхэм клэлгыгъэплгын, рассказым и клэр зэхъуэклауэ адэкЛэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакЛуэхэм я портрет, я тхылгъхэр, Хэкум и теплгэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и еклуэклыкЛэр

I. Къызэщлэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Бзэгъэлажъэ:

Льякъуэ мастэу си щиху цлыкЛу,
Зи бгыр псыгъуэу лантЛэ цлыкЛу,
Дыгъэм уэ ухудоплгъей,
Зыбгъэщлагъуэу удоклей.
Жыбгъэ къепщэм уегъэсыс,
Дыгъэр къепсми уокЛэзыз.
Уэсэпс щлылэм уегъэдий,
Зэрегъалгъэ уи лгъэдийр.

- Усэ цлыкЛуэм макъ лгъагэкЛэ къеджэн.
- Усэ цлыкЛуэм макъ лгъахъшэкЛэ къеджэн.
- Усэ цлыкЛуэм гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэлэн, мурадхэр хуэгъэувын

1. Сыт хуэдэ жыг лгъужьыгъуэ мы усэ цлыкЛуэр зытепсэлгъыхъыр? (*Щиху*).

– УсакЛуэм сыт хуэдэ псалгэхэмкЛэ зыхуигъазэрэ щиху цлыкЛуэм? (*Си щиху цлыкЛу, лантЛэ цлыкЛу*).

– Сыт а псалгэхэр цыхъэт зытехъуэр? УсакЛуэм щихум хуиЛэ щытыкЛэхэр къыдэзыгъащлэ псалгэхэр хъурей цлыкЛуэ къэгъэлгъэуэн:

1) флыуэ елгагъу; 2) йодэхащлэ; 3) щлылэм зэрысыр игу къеуэкъым.

О О

2. Жыг лгъужьыгъуэхэр адыгэбзэкЛэ зэдзэкЛын:

акация – (*кларцей*),

тополь – (*щиху*),

сосна – (*уэддыгъей*),

дуб – (*жыгей*),

береза – (*пхгэхуей*).

3. Сыт жыгым сэбэпу къыхъыр?

4. Фи мэзым сыт хуэдэ жыгхэр къыщыкЛэр?

5. Дауэ ухуцытын хуей мэзым? Мэзыр хъума хъун папщлэ, къагъэсэбэп дамыгъэхэм къарыкЛхэр къыжылэн.

6. Зэпсэлгэныгъэ егъэкЛуэкЛын: Жыгхэм сэбэпу къахъыр.

7. Дерсым и темэр яжелэн, мурадхэм щыгъуазэ щлын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфЛэкЛхэм ирипсэлгэн.

V. Темэм елэжын

1. Тхылгхэр нап. 46-м деж кыызэлухын.
2. Усэм и цлэм кьеджэн, ар зытха Дыггужь Къурмэн тепсэлгыхын.
3. Усэм кьахуеджэн:
– Сыт хуэдэ жыг усаклуэм хисар? (*Щиху*).
4. «Зэггусэ – зэфэггю». Сыт хуэдэ теплгэет щихум илэр, ар усаклуэм щыхисэм? (*Укгарууниэ лантлэ цлыклуэм*).
5. Щиху цлыклум иужьклэ сыт хуэдэ теплгэ илэ хьуа? Сыт хуэдэ псалгэхэмклэ ар усаклуэм кызыэриггэлгьаггюэр? (*Дахэ, псыггюэ*). А псалгэхэм мыхьэнэклэ кьа-пэщлэуэ псалгэ шапхьэу кьеггэхын.
6. Усаклуэм жыг цлыклум сыт хуэдэ щытыклэ хуи-лэр? Сыт хуэдэ псалгэ абыхэм щыхьэт техгюэр? (*Сигу пхуэуэзт, си жыгыщлэ*).
7. «Щхьэж и ггусэ кьэггюэтыж». Жыг цлыклум илэ хьуа теплгэр таблицэм кьиджыклын. Псалгэухахэм я гуэггухэр кьэггюэтыжауэ, зы плгыфэклэ лэжын:

Жьыбггэ цлыклуэр уи щхьэцыклэм	Ари уэ кьыбдихьэхащ.
Уэ мазэщлэри щхьэмажгюэ	Щихум уи тхьэклумэрылгьщ.
Сыт кьыбжилэр жьыбггэ мащлэм?	Джэгуу кьепхгюэм, уклэзыт.
Нэхь ваггюэшхуэу я нэхь лыдри	Иджы жэщым кьыпхилгьхьащ.

8. Бзэ лэжыггэхэр:
  - а) Нэггюэщлэу дауэ жыплэ хьуну?
– Жьабзэу щылэм нэхь лэфл дьдэр си жыгыщлэ, уэ пурьылгьщ. (*Тхьэмнэхэр щэхуу, гуанэу золуцащэ*).
  - Жьыбггэри кьыбдихьэхащ. (*Игу урихьащ, кго-хгюэпсащ*).
  - б) Мы псалгэхэр усэм деж зыхужагауэ сыт хэтыр?
Уи щхьэцыклэм джэгуу кьепхгюэм уклэзыт. (*Жьыб-ггэ*).

Щихум уи тхьэклумэрылгьщ. (*Ваггюэшхуэ*).

Щхьэмажгюэ жэщым кьыпхилгьхьащ. (*Мазэщлэ*).

9. «Хьэрф зэпыщлэхэр». Усаклуэр жыгыщлэм дауэ егуггюа? (*Сыногуггурт сэ уэ псыклэ*). Хьэрфхэр зэпыщлэуэ, а сатырхэм кьеджэн:

	С	сэ	уэ	п
ы	н		с	ы
	о			кл
		гу	ггю	р
				э
				т

10. «Нэ жан». Пхгэщхьэмыщхьэ кьызыпыклэ жыг-хэм я лгьабжгюэм хгюрей цлыклуэ щлэтхэн:

Мылэрысей, жыгей, псей, шэдыггюей, пхгэгу-лгьей, кьыпщлэй.

О	О	О	О
11. Уэ зэи жыг хэпсакгэ? Абы кьытеггэпсэлгыхын.
- ## VI. Зыггэпсэхуггюэ дакьикгэ:

Жыг хэссэну мурад сщлэщ,
Кумбыр ину кьистлыклащ,
Кумбым жыгыр изггюэуващ,
Яглэр луву клэщлэстхгюащ,
Лэклуэлгьяклуэу субэжащ,
Псы пэгунри клэщлэсклащ,
Хэхгюэ, гьяггэ си жыг лантлэ,
Ггэщлэращлэ уэ ди пщлантлэр.

VII. Темэм адэклэ елэжын

1. Нап. 47-м ит тхыггэм и цлэм кьеггэджэн (*Анэ бггафэ*).
2. Рассказым кьахуеджэн:
– Дэнэ щлалэ цлыклуитлыр я ггунэггюу лгьжыым зди-шар? (*Мэкгюауэ*). Хьэрфхэр зэпыггэзэжурэ, а упщлэм и жэуапым кьеджэн:

Э У А КГУ Э М

3. Рассказым езы еджаклуэхэр кьеггэджэн:
– Хэт кьилуэтэжу зэхэлгьхьа тхыггэр? (*Щлалэ цлыклум*).

4. ЕджакІуэхэр макъкІә егъәджән, фІыгуә еджәфу егъәсэн. Псалъә гугъухәм еләжын, ахәр хәту псалъәуха зәхәлхьән: цхъуәкІәплъыкІә. А псалъәр урысыбзәкІә зәдзәкІын: *(разноцветный)*.

5. УпщІәхәмкІә зәпкърыхын, ләжыгъә зәхуәмыдәхәр гъәзәщІән:

а) «Хәчыхъауә егъәджән». Рассказым и япәрәй абзацым къеджән. Сыт абы зи гугъу ищІыр? *(Ицәдджыжә уәсәпсым)*.

б) МәкьупІәм и теплър сыт хуәдәт? *(ЩхъуәкІәплъыкІәу зәщІәгъәгъат)*.

в) ТхакІуәм мәкьупІәм и цытыкІәр къызәритхыхъа псалъәхәр екьуакІә зәшәлІән:

Тхәмпә пІащәхәр

ТкІуәпс бгъуфІәхәр

г) «Хьәрф дәгъәхуахәр». Уәсәпсхәр зәрыуә цытыкІә зәхуәмыдәхәр къәзыгъәлъагъуә псалъәхәм хьәрф дәгъәхуахәр дәгъәуәжыурә къеджән:

Д ы г ъ . м п . л ы д ,

т х ъ . п ә м з ә р . х ъ у р е я б . э м х у . д ә у , щ . з о ж ә ,

т . ә м п . м й . п к І ә р и , п . б ж ь ә м х . к І у ә д ә ж .

д) Сыт хуәдә псәущхәт пабжъәм хәсыр? *(Цыжъбанә)*. Цыжъбанәм теухуа къуажәхьыр зәгъәщІән: Банә топу зи пәр тІей.

е) Цыжъбанәм мәкьуауәхәм дауә закъыхуищІрәт?

ж) Мы псалъәхәр жызылар къәзыгъәлъагъуә бжыгъәр жәуапым итхән: «Мыр зыгуәрым тегужъеикІащ».

1) Дат лЫжъым;

2) тыгъәр къәзыІуәтәжа щІалә цЫкІум;

3) щІалә цЫкІум и ныбжъэгъу Толә

Жәуап: 1.

з) «КъәщІәрәй и хьәщІәщым». Сытыт цыжъбанәр зытегужъеикІар? *(И шырхәм)*. Хьәрфхәмрә бжыгъәхәмрә зәхәлІауә, а упщІәм и жәуапыр таблицәм къиджыкІын:

	1	2	3	4
1	и	х	ш	ә
2	ы	р	м	

1,1; 3,1; 1,2; 2,2; 2,1; 4,1; 3,2

и) «Пычыгъуә зәпыщІахәр». Сытыт и щхъәусыгъуәр цыжъбанәр щІәмышынәм? Пычыгъуәхәр зәпыщІауә, жәуапым къеджән:

Шыр я гу и ти

хәм те жъе кІа

к) ЩІалә цЫкІум цыжъбанәм «цы мастәхәр зи джәдыгу» щхъә хужиләрә?

л) Сыт тхакІуәм мы рассказым «Анә бгъафә» щІыфІищар? *(Анәм сыт цыгъуи и быныр ехъумә, хуосакъ. Ар псәущхъәу шрет, е цЫху ирехъу, анәр быным и къыщхъәщыжакІуәщ. Быныр балигъ хъуху, анәм ахәр егъашхә, зыхуей хуегъазә. Шынагъуә пәщІәхуәмә и бгъафәм щІегъәзыхъ, хәт и зәрәни къемыкІын папщІә. Апхуәдәщ ищІар цыжъбанә анәми. ЩІалә цЫкІухәм и шырхәм ләягъә къра хынкІә гужъейри затриубгъуащ, и бгъафәм щІигъәзәрыхъахәщ)*.

6. Бзә ләжыгъәхәр:

а) НәгъуәщІу дауә жыпІә хъуну?

Щызожә – *къыщажыхъ*, йопкІә – *йолгә*, шәмәджыр зәщІилъыкІащ – *игъәжанащ*, зәпегъәу – *егъәувыІә*, папщәрт – *ину жьы ишәрт*, заудыгъуауә – *шынауә*, фыкъыспәлгәщ – *фыкъыстекІуә*, тфІәгуәныхъ хъури – *дигу щІәгъури*.

б) Мы псалъәхәм мыхъәнәкІә къапәщІәуә щәпхъәу къәхъын:

ЗәщІәгъәгъа – *гъужа*, щызәхуәжәса – *щызәбгырыжа*, бгъуфІә – *бгъузә*, нәхъыфІ – *нәхъыкІә*.

в) Мы псалъәухәр тхыгъәм хәткІә зәхъуәкІын: «Я анәм дигу щІәгъури, къыздәдмыхъу дыкъәкІуәжащ». *(Я анәр тфІәгуәныхъ хъури, я гугъу дымьщІу дыкъәкІуәжащ)*.

г) Зы псалгъэкIэ жегъыIэн:

Мэкъу щеуэ зэман – *мэкъуауэгъуэ*, мэкъу зэреуэ Iэмэпсымэ – *шэмэдж*, удз паупщIам зэреджэр – *аргъынэ*, удз гъуа зэтралгъхъэжар – *кIэлIынэ*.

7. Сыт и цхъэусыгъуэр щIалэ цIыкIухэм цыжьбанэр унэм кыызэрамышхам?

8. Сыт цыжьбанэм сэбэпу къихьыр?

9. Псалгъэжъ: «Анэ бгъафэрэ хъурыфэ джэдыгурэ». Ар дауэ кыывгурыIуэрэ? (*Мы псалгъэжъым кыдыгурегъаIуэ анэм и мыхъэнэр зыхуэдэр. Анэ уиIэмэ уи дунейр дахэщ, фIыщ. Хъурыфэ джэдыгур хуабэщ, щабэщ, щIыIэм уцехгумэ. Апхуэдэщ анэ бгъафэри. Аращ тIури зы псалгъэжъым деж кыщIыздэхъари*).

10. Нап. 48 – м деж ит сурэтым ирилэжьэн.

– Фэ зэи мэкъуауэ фыкIуэн кыфххудэхуакъэ? Абы и гугъу ягъэщIын.

– Мы рассказыр зытепсэлгъыхъ псэуцхъэм и сурэтыр хъурейкIэ къэгъэлгъэгъуэн.

Сурэтхэр: бажэ мыщэ цыжьбанэ тхъэкIумэкIыхъ

О

11. Сыт мы рассказым и гупсысэ нэхъыщхъэр? (*Псэуцхъэхэм уахуэсакгъын хуейщ, лей япх хгунукгъым*).

12. Зэпсэлгъэныгъэ егъэкIуэкIын. Рассказыр зэриух псалгъэхам къеджэн: «Дунейм къахуигъэщIар псом нэхърэ нэхъыфIщ». Ар дауэ кыывгурыIуэрэ?

ЩIыуэпсыр (природэр) езыр - езыру зэфIэуващ. Абы езым и гъэпсыкIэ иIэжщ, Iуцу зэхэгъэуващ. ЩIыуэпсым деж пкъыгъуэ псори зыр зым епхауэ, зыр зым пыщIауэ къокIуэкI. Абы зэхъуэкIыныгъэ гуэрэхэри кыщыхэхуэ щыIэщ, ауэ ахэри езы щIыуэпсым зэрегъээхуэж. ЩIыуэпсым зы хъэлэмэтагъ хэлъщ: ар езыр – езыру къэхъуащ, езыр-езыруи зехъуэж, йофIакIуэ. Абы кыыхэкIкIэ, цIыхур абы щIыхэлэн щыIэкъым. ЦIыхур щIыуэпсыр кыигъэсэбэпурэ хопсэукI, ауэ и зэран иригъэкI хъунукъым, сыту жыпIэмэ итIанэ абы и гъэпсыкIэр къутэнуц, зэпыщIэныгъэ иIэхэр кIуэдынуц. Аращ а псалгъэхамкIэ тхакIуэм кыджиIэмэ фIэигъуэр. ЩIы-

уэпсым зегъэужь, егъэфIакIуэ, ауэ уи зэран иумыгъэкI. Псэуцхъэхэри дуней хуитым кыытехъуамэ, абдеж щрепсэу, цIыхум ахэр Iэрубыд щIищIын щыIэкъым.

VIII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Мы тхыгъэ цIыкIухэм нэIуасэ зыщыхуэфщIым кыывита гукъыдэжыр смайлыкымкIэ къэгъэлгъэгъуэн.

IX. Ди лэжьыгъэм уасэ хуэтщIу

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...

в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIахэр?

Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Дауэ ухуцтытын хуей дыкъэзыухъуреихъ дунейм?

XI. Унэ лэжьыгъэ: тхыгъэм фIыуэ къеджэу зегъэсэн, ар кыжыIэжын, усэр гукIэ зэгъэщIэн.

АДЫГЭБЗЭУ ПСЭМ И IЭФИ

Дерс 10-нэ: Щоджэн Леонид «Ди бзэр», «Адыгэ тхакIуэ, щIэныгъэлI Нэгумэ Шорэ»

Мурадхэр: разделыщIэ зыхыхъэм и цIэм нэIуасэ хуэщIын, абы хыхъэ тхыгъэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплгъэн, Щоджэн Леонид и усэ «Ди бзэр» жыхуиIэмрэ «Адыгэ тхакIуэ, щIэныгъэлI Нэгумэ Шорэ» жыхуиIэмрэ нэIуасэ хуэщIын; псалгъэхам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалгъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, къайхъулIахэр жаIэжыфу, ирипсэлгъэжыфу егъэсэн, адыгэ-

бзэр фЫгуэ ялбагъуу кьэгъэхъун, бзэм и дахагъым гу лбагъэтэн, и беагъыр ягъэлбагъун, ар зэрахъумэн хуейр кьагурыгъэлуэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделыцIэ зыхы-хьэр зытепсэлтыхьыр ягъэубзыхун, гупсысэ щIэлгыр кьэзыгъэлбагъуэ псалгъэ нэхъыщхьэхэр макъкIэ кьы-хэгъэщхьэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмы-дэхэм зы темэм хузэхалхьа тхыгъэхэр зэгъэпщэн; усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кьызэрыхэщым кIэлгы-плтын; тхыгъэм и план зэхэлхьэн; зэджар зэкIэлгы-кIуэу кьыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэ-дэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэ-псыкIэхэм кIэлгыгъэплтын, рассказым и кIэр зэхъуэ-кIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылгъхэр, адыгэ щIыналгъэм теухуа сурэт-хэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КьызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр кьэпщытэжын

III. Бзэгъэлажъэ:

Мэз щхъуантIэ дахэм	СырипэлэщIэ
Къуалэбзу усэ	Сыхъуамэ мащIэу,
Макъ зэщымыщхэр	Си адыгэбзэр
ЗэрыщыIэфIу,	Гум укъелтыхъуэр,
Си псэм фIэлэфIхэщ	Зэрыщалтыхъуэу
ГъащIэм цIыхугъэр	Псынэр къум нэщIым.
ЗэригъэбжыфIэ	Гум укъелтыхъуэр
Бзэ зэщымыщхэр.	Узэхэсхамэ,
Ауэ сыт щыгъуи	ЗыхэсщIэу си пкъым
Адыгэ хэкухэм	Къару кьыхохъэ.

(АбытIэ Хъ).

– Усэм щэхуу кьеджэн.

– Усэм макъ лъахъшэкIэ кьеджэн.

– Усэм макъ лъагэкIэ кьеджэн.

IV. Темэм ешэлIэн, мурадхэр хуэгъэувын

1. УпщIэхэм жэуап етын:

– Сыт мы усэр зытепсэлтыхьыр? *(Адыгэбзэм).*

– «Хьэрф зэпыгъэзахэр». Адыгэбзэм усакIуэр зэры-хущытыр кьэзыгъэлбагъуэ псалгъэ зэпыгъэзахэм кье-джэн:

Э М А Х С Э Х Э З У У Э Ц И С Э Х Ы З

М Ы КЪ П И С Э Х Ы О Х Ы КЪ У Р А КЪ

– УсакIуэм адреи бзэхэм сыт яхужилэр? *(Си псэм фIэлэфIхэщ).*

2. Зэпсэлтэныгъэ егъэкIуэкIын: Адыгэбзэр ады-гэпсэм дыгъэу кьыщопс.

Адыгэбзэр дахэщ, гуапэщ, псалгъэ екIукIэ щIэгъэ-нащ. Адыгэбзэр бзэ къулейщ, Iуцагъ защIэу зэхэлгъщ. ГурыщIэм кьиIукI макъхэр зэщIэжыуэщ, ущIэдэIумэ, псэр ехъэху, кьэбупсэлтэмэ, псынэ кьелгъэу зэрощэщ. Адыгэм и гурыщIэр кьэзытIэщIу и гъэфIэн бзэ дахэщ адыгэбзэр. Ар адыгэгум вагъуэу кьыщоблэ, адыгэпсэм дыгъэу кьыщопс. Лъэпкъым насыпкIэ яхуоупсэ, щIэблэм и кьэкIуэнум ар хуоусэ. Адыгэпсэм хэпщIауэ илгъэс минхэр кьыгъэщIами и щIэщыгъуэр икIакъым. Ди лъэпкъ пагэм ар и нэщ, и псэщ, лъэпкъ уафэм и ва-гъуэ щыпкъэщ, зезыхъэ лъэпкъым и псэхэлгыпIэщ.

Си лъэпкъым и псэу си бзэ! Уэр щхъэкIэ допагэ, уэр щхъэкIэ доин, уи пщIэр догъэлбапIэ, уи цIэм дро-бжыфIэ.

3. Адыгэбзэм сыт хуэдэ псалгъэхэмкIэ зыхуэвгъэзэн? *(Бзэ дахэ, гуапэ, бзэ къулей, бзэ хэплгъыхъа, бзэ шэрыуэ).*

4. Дерсым и темэр яжелэн, мурадхэм щIэгъэдэIун, зэрагъэгъуэтын хуей зэфIэкIхэм тепсэлтыхьын.

V. ТемэщIэм елэжын

1. Тхылгыр нап. 55-м кьызылухын, разделыщIэм нэIуасэ зыхуэщIын:

2. Разделым и цIэм кьеджэн *(Адыгэбзэу псэм и IэфI).*

3. Разделым хыхъэ тхыгъэхэм ириплгъэн, я цIэхэм кьеджэн, сурэтхэм нэIуасэ зыхуэщIын.

4. Тхылъым и нап. 55-м ит сурэтым елэжын.
– Сурэтыр я псалгэкIэ кыжеггыIэжын.
5. Нап. 55-м ит усэм и цIэм кьеджэн. (Ди бээр).
6. Усэм кьахуеджэн:
– Усэр фигу ирихьа ? Сыт абы и щхьэусыгьуэр?
7. Усэм езы еджакIуэхэр щэхуу егъэджэн. Псалгэ гугьухэм елэжын, ахэр хэту псалгэуха зэхэлгьхэн: уахьтыншэ – *мыкIуэдыжын*.

8. Усэм макькIэ кьегъэджэн, фIыуэ еджэфу егъэсэн:
– Сыт хуэдэ макъ усэм укьызэреджэн хуейр? (*Макъ лъагэкIэ, макъ хэлэтыкIакIэ, ди бээр фIыуэ зэрытлгэгъур кызыхэщ макькIэ*).

9. УпщIэхэмкIэ зэпкьрыхын, лэжыгьэ зэхуэмыдэхэр гъээщIэн:

а) Дэнэ деж гьатхэ дыгьэр кьыздэлыдыр? (*Къури уэсылгэм*). А упщIэм и жэуапыр таблицэм кьиджыкIын:

	1	2	3	4	5
1	къу	у	с	лъ	м
2	э	ш	р	ы	

1,1; 3,2; 2,2 2,1; 1,2; 3,1; 4,2 4, 1; 1,2; 5,1

– А псалгэр дауэ кьывгурыIуэрэ?

б) Зэпсэлгьэныгьэ егъэкIуэкIын: Къурш уэсылгэхэр.

Кавказ къуршхэм гьэмахуи щIымахуи уэс Iув ятелгьщ. КъуршхэмкIэ уплгэмэ, уэс пыIэ хужьщ, аузым удэплгэмэ, щIылгэр зэфэзэщу щхьуантIэщ. Абыхэм ди щIыналгэр дахэ дыдэ щIохьукI.

Уэс щабэм шылэхьар хужьыр ди къуршхэм трипхьуащ. Бгыжь нэзхэм сытхьур кIэрещIэ, кьыр папцIэхэм я щхьэр кьетхьухащ. Кьыпщохьур дунейм и кьабзагьэм щыгуфIыкIыу фащэ хужькIэ бгыжьхэм захуэпа. АдэкIэ – мыдэкIэ уэсым кьыпхыплгь кьыр дзакIэхэр кьыпфIощIыр хьэзыр Iупэхуу я бгьэм еблэкIа. ЩIылгэ джэгур яублэну бгыжьхэр иувыкIащ, цей хужьхэщ, пыIэ шопщ, цауэ щIалэу зыкьращ. Дунейм и пшыналгэм

щIодэIури хьыджэбз хэш кьежьэн кьудейуэ хьэзырхэу щыту кьыпщохьу. Я лъащIэм псы IэфIхэр кьыщIож, гуэл щхьуантIэхэм гьуджэу укьощ, мэз кIырхэр я бгьэ-гум ешэкIащ. Дахэщ ди щIыналгэр, гьуээзджэщ!

в) «Зэгьусэ – зэфэгьу». УсакIуэм ди псы уэрхэр сыт хуэдэу жиIэрэ? (*Я IэфIагькIэ фо пэлгьытц*). А псалгэр таблицэм кьиджыкIын, псалгэ кьэс зы плгьыфэкIэ лэжын:

я	Iэ	фI		
ф	о	а		
п	э	гь	кI	э
	лъ	ы	т	щ

г) Зэпсэлгьэныгьэ егъэкIуэкIын: Фоупсыр зи IэфIагь Инжыдж.

Псыр псэ хэлгьхэжщ. Ауэ щыIэкьым псы, IэфIагькIэ ди къуршыпс кьабзэхэм кьатекIуэну. Псом хуэмыдэу Инжыдж. IэфIщ ди Инжыджыпсыр, хуцхьуэщ. Уэфэ пэтми зыбгьэнщIкьым. Инжыдж Iуфэ адыгэ кьуажэхэр кьетIысэкIауэ Iусхэщ. Гьунэншэщ цIыхухэм дежкIэ абы и кьэхуыр, кьэIуэтэгьуейщ абы сэбэпу кьахуихьым и мыхьэнэр, мардэншэщ абы уасэу иIэм и куэдагьыр.

БгитI зэхуакум зыщиукьуэдияуэ йожэх Инжыдж. Абы псэхупIэ игьуэтыркьым, сыт щыгьуи мэлIащIэ, сыт щыгьуи мэлгьей. Къуршыпсым щыпхеуд уэс Iувым лъагьуи, ауз щхьуантIэм епIэщIэкIыу дехьэ толгькьун щIыIэтар. Кьущхьэхьум и мыл джанэхэм кьыщIэжа псы кьабзэр цIыхухэм яхуихьу яIуигьэхуэху игу загьэкьым.

д) «Хэчыхьауэ егъэджэн». УсакIуэм адыгэбзэр фIыуэ зэрилгьагьур кьызыхэщ сатырхэр кьэгьуэтауэ, кьеджэн: Лгьэпкьым и псэ, псэм и IэфI.

е) УсакIуэм сыт хуэдэ хьуэхьукIэ зыхуигьазэрэ адыгэбзэм?

10. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

Псы уэрхэм – *псы жэрхэм*, къызэщоуж – *къоушыж*, къыхуэтыншэу – *зыри щымыщIэу*, уахътыншэ – *мыкIуэдыжын*.

б) Усэм и япэрей едзыгъуэр зытепсэлгыхыр хъурейкIэ къэгъэлъэгъуэн:

Адыгэбзэм Ди щIыналъэм

О

в) Мы псалъэухар усэм хэт сатыркIэ зэхъуэкIын:

«Зэман гуцIэгъуншэм лей къыплъымыгъэсу». (*Зэман бзаджэм къыпщымыхуэу уэ и ней*).

11. Мы усэр сыт хуэдэ? А упщIэм и жэуапыр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр къыхэхын:

1) гукъыдэж къозытщ;

2) уи гур хэзыгъэщIщ;

3) нэщхъыфIэщ;

4) уи гур хэзыгъахъуэщ.

Жэуап: 1, 3, 4.

12. Усэр гукIэ зэгъэщIэн. Зэпеуэ егъэкIуэкIын «Хэт нэхъыфIу къеджэн».

13. Адыгэбзэм фэ дауэ фыхущыт? ЕджакIуэхэр абы кытегъэпсэлгыхын.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкъэ:

Бажэ цIыкIур гъуэм къиплъащ,

Зиплъыхъащ,

Бажэ цIыкIур гъуэм къипкIащ,

ДэпкIеящ.

МэжэлIауэ бажэ цIыкIум

Зеущыхъ,

Езэшауэ гъуэ ихъэпIэм

Зыщешыхъ.

Бажэ цIыкIу, кыщылъэти

ПсынщIэу щIэпхъуэ!

Мо губгъуэшхуэм ныхэлъади

Бгъуэтым епхъуэ!

VII. Темэм адэкIэ елэжыын

1. Нэгумэ Шорэ теухуа тхыгъэм нэIуасэ хуэщIын:

2. Нап. 60-р къызэIухын, тхыгъэм къеджэн.

3. УпщIэхэм жэуап етын, лэжыгъэ зэхуэмдыдэхэр гъэзэщIэн:

а) «Хьэрф зэблэдзахэр». Хэт мы тхыгъэр зытепсэлгыхыр? Хьэрф зэблэдзахэр здэщытыпхъэр бжыгъэкIэ къэгъэлъэгъуауэ, а упщIэм жэуап етын:

ГУ Э М Н Э РО Ш Э

3 2 4 1 5 3 2 1 4

б) Тестыр гъэзэщIэн: Нэгумэ Шорэ Бытырбыху (*Петербург*). щыкIуа илъэсыр къэгъэлъэгъуэн:

1) 1864;

2) 1856;

3) 1844.

Жэуап: 3.

в) Тестыр гъэзэщIэн: Нэгумэ Шорэ и IэдакъэщIэкIхэр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр кыхэтхыкIын:

1) адыгэбзэм и япэ грамматикэр;

2) «Адыгэ лъэпкъым и тхыдэр»;

3) Урысейм и тхыдэр;

4) адыгэ хъыбарыжъхэр;

5) адыгэ уэрэдыжъхэр;

6) псалъалъэ;

7) псалъэжъхэр.

Жэуап: 1, 2, 4, 5, 6, 7.

г) Нэгумэ Шорэ и мурад нэхъыщхъэр сыт хуэдэт? (*И лъэпкъэгъухэр щIэныгъэм кыыхуэгъэушын*).

д) «Хэчыхъауэ къегъэджэн». Нэгумэ Шорэ и IэдакъэщIэкIхэм сыт хуэдэ мыхъэнэ яIэр? А сатырхэр тхыгъэм кыыхэгъуэтэн икIи къеджэн: (*Ахэр адыгэ культурэмрэ тхыбзэмрэ я хгъугъуэфIыгъуэ нэхъыщхъэхэм щыц хъуащ нобэ*).

е) «Пычыгъуэ зэпыщIахэр». Сыт хуэдэ псалъэхэр хужыпIэ хъуну Нэгумэ Шорэ? (*Хэкупсэ – лъэпкъыпсэ*). Пычыгъуэхэр зэпыщIауэ, а упщIэм и жэуапым къеджэн:

ХЭ ПСЭ ЛЪЭ ПСЭ
КУ ПКЪЫ

– А псалгэхэр дауэ кыивгурылуэрэ? (*Зи лэпкымырэ зи хэкумрэ флыуэ зылгагъу*).

VIII. «Фи гурылгыр кыэфлуатэ». Мы тхыгъэ цыклу-хэм нэлуасэ зыщыхуэфцлым кыивита гукъыдэжыр смайликымкIэ кыэгъэлъэгъуэн.

IX. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтцлу

а) Сэ нобэ щIэуэ кыэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ....

в) Дерс нэужыым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр кыэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэлуасэ зызыхуэтцIахэр? Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Сыт бзэм и мыхъэнэр?

– Уэ дауэ ухущыт адыгэбзэм?

XI. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм флыуэ кыеджэу зегъэсэн, ар кыжыIэжын, усэр гукIэ зэгъэщIэн.

Дерс 11-нэ: Бемырзэ Мухъэдин «Адыгэбзэ», Бемырзэ Зураб «Си бзэм и дахагъыр»

Мурадхэр: Бемырзэ Мухъэдин и усэ «Адыгэбзэ» жы-хуиIэмрэ Бемырзэ Зураб и усэ «Си бзэм и дахагъыр» жыхуиIэмрэ нэлуасэ хуэщIын; псалгэухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалгэ псокIэ я кыеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужыын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, кыайхбулIахэр жаIэжыфу, ирипсэлгэжыфу егъэсэн, адыгэбзэр флыуэ ялгъагъуу кыэгъэхъун, бзэм и дахагъым гу лгъэгъэтэн, и беагъыр ягъэлгъагъун, ар зэрахъумэн хуейр кыагурыгъэлуэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделыщIэ зыхы-хъэр зытепсэлгыхыыр ягъэубзыхун, гупсысэ щIэлгыр кыэзыгъэлгъагъуэ псалгэ нэхъыщхъэхэр макъкIэ кы-

хэгъэщхъэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмы-дэхэм зы темэм хузэхалгъа тхыгъэхэр зэгъэпцэн; усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кыызэрыхэщым кIэлгы-плгын; тхыгъэм и план зэхэлгъхъэн; зэджар зэкIэлгы-кIуэу кыжыIэжын; тхыгъэм хэт лгыхъужьхэр зыхуэ-дэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэ-псыкIэхэм кIэлгыгъэплгын, рассказым и кIэр зэхъуэ-кIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Кыэдгъэсэбэхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылгъэр, адыгэ щIыналгъэм теухуа сурэт-хэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КызэщIэзыкъуэ дакыкыэ

II. Унэ лэжыгъэр кыэпщытэжын

III. Бзэгъэлажъэ:

Адыгэбзэу псэм фIэIэфI,
Адыгэбзэу псом нэхъыфI,
Адыгэбзэр бзэ кыулейщ,
Хы толкыуну кыокъубей,
Уафэ лгъащIэм щобзэрабзэ,
Кыуалэбзухэм ещхыркыабзэу,
Пшынэ макыу зэролгъэлъ,
Адыгэпсэр ди бзэм хэлгъ.

– Усэ цыкIум макъ жыгъырукIэ кыеджэн.

– Усэ цыкIур гукIэ зэгъэщIэн.

IV. Дерсым и темэм ешэлIэн, мурадхэр хуэгъэувын

1. «Хьэрф зэпыгъэзахэр». Сыт усэ цыкIур зытепсэ-лгыхыыр? Хьэрф зэпыгъэзахэм кыеджауэ, а упщIэм и жэуапыр етын:

Э З Б Э Г Ы Д А

2. Сытым иригъэщхъэрэ адыгэбзэр усакIуэм? (*Кыуалэбзухэр зэрыбзэрабзэм*).

3. Дауэ хуэщыт усакIуэр и бзэм? Сыт хуэдэ псалгэ абы щыхъэт хуэхъухэр? (*Псэм фIэIэфIу, псом нэхъыфIу*).

4. Фэ дауэ фыхушыт фи бзэм?

5. Сыт бзэм и мыхьэнэр? (*Бзэм цГыхухэр иронсалгэ, иризэгуроІуэ*).

6. Тестыр гъээщІэн. Лъэпкъ узыщыщыр къээзыгъэ-лъагъуэ нэщэнэхэр къыхэтхыкІын, жэуапми итхэн:

- 1) бзэм;
- 2) фащэм;
- 3) уэрэдым;
- 4) къафэм;
- 5) шхыным;
- 6) вакъэм;
- 7) хабзэхэм.

Жэуап: 1, 2, 3, 4, 5, 7.

7. Дерсым и темэр яжеІэн, мурадхэм щыгъуазэ щІын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфІэкІхэм тепсэлъыхьын.

V. Темэм елэжьын

1. Нап. 62-м ит Бемырзэ Мухьэдин и усэ «Адыгэбзэ» жыхуиІэм къахуеджэн:

– Сыт усэр зытеухуар? (*Адыгэбзэм*).

2. Езы еджакІуэхэр усэм щэхуу егъэджэн, псалгъэ гугъухэм елэжьын.

3. Усэм макъкІэ къегъэджэн, фІыуэ еджэфу егъэсэн.

4. УпщІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмы-дэхэр гъээщІэн:

а) «Си гъатхэ дыгъэ» жиІэу усакІуэм и бзэм щхъэ хужиІэрэ? (*Гъатхэ дыгъэр гуапэщ, хуабэщ, гукъыдэж къозытщ, цГыхум и дунейр егъэщІэращІэ. УсакІуэм и бзэр апхуэдизкІэ фІыуэ елгъагъури, аращ абы щІригъапщэр*).

б) «Дыгъэ къуэмыхъэж» жиІэу усакІуэм щхъэ жиІэрэ? (*Дыгъэм цГыхур егъэхуабэ, дунейр егъэунэху, ауэ ар пщыхъэщхъэкІэ къуохъэж, пщэдджыжькІэ къыкъуокІыж. Адыгэбзэр лгъэпкъым жэщи махуи Іурылгъы. Адыгэбзэр лгъэпкъым и дыгъэщ, ар къыщхъэщытыху, лгъэпкъри псэунуш*).

в) «Хэчыхъауэ къегъэджэн». Адыгэбзэм и лгъэщагъыр къээзыгъэлгъагъуэ сатырхэм къеджэн.

г) «КъэщІэрей и хъэщІэщым». Адыгэбзэр имыІэмэ усакІуэм и гъащІэр сыт хуэдэ хъуну жиІэрэ? (*И ІэфІу фІэІуи зыхэзмыщІэ шхын мышут*). А псалгъэхэр таблицэм къиджыкІын, псалгъэ къэс зы плъыфэкІэ лэжын:

з	ы	х	ш	и			
Іэ	фІ	э	х	ы	н		
фІ	и	з	м	м	ы	ш	
э	Іу	и	ы	щІ	э	у	т

д) Сыт хуэдэ къыхуеджэныгъэкІэ иухрэ усэр? А сатырхэм дауэ укъеджэн хуей?

е) «Нэ жан». УсакІуэм адыгэбзэм сыт хуэдэ лгъэкІыныгъэхэр иІэу жиІэрэ? (*Улгэщщ, угурыхуэщ*). Бжыгъэхэмрэ хьэрфхэмрэ зэпэлъытурэ, а псалгъэхэр таблицэм къиджыкІын:

	1	2	3	4
1	у	э	гу	ы
2	щ	лъ	р	ху

1,1; 2,2; 2,1; 1,2; 1,2   1,1; 3,1; 3,2; 4,1; 4,2; 2,1; 1,2

5. Бзэ лэжьыгъэхэр:

а) НэгъуэщІу дауэ жыпІэ хъуну?

Сыхуопабгъэр – *сыщІокъур*, зэхэзмыщІэу – *зэхэзмыщІыхукІыу*, угурыхуэщ – *уІушщ*, ущагъабзэкІэ Іэрыхуэу – *уи зэфІэкІыр къагъэлгъагъуэу укъыщагъэсэбэпкІэ*, хеящІэ джатэ – *лей зылъысам къыщхъэщыжыу*.

б) Мы псалгъэхэм мыхьэнэкІэ къапэщІэуэ щапхъэу къэхьын: беагъ – *тхъэмыщІагъэ*, улгэщщ – *укъарууншэщ*, зи зэманыгъуэ – *зи лгъэ щІэхуа*, къызыкъуех – *егъэпщкІу*.

в) Мы сатырхэр усэм хэткІэ зэхъуэкІын:

«Си адыгэбзэ, уэ уи къару илгыгъуэщ» (*Си адыгэбзэ, уэ улгэщщ*).

г) Я мыхьэнэкIэ зэщхь сатырхэр усэм кыыхэгъуэтэн:
(УзиIэу – зыми семьигыгъуэ,
УзиIэу зыми семьиж).

д) Мы псалъэжыыр дауэ кыывгурыIуэрэ? «Лъэпкыыр псэуц бзэр иIэху».

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыикъэ:

ПцIащхъуэ цIыкIуу кIэ дыкыуакъуэр
Нэху зэрыщу сэ кыысхуокIуэ,
И макъ псыгъуэр къричыжу
Ар кыызоджэ емышыжу:
– ПсынцIэ – псынцIэу уэ къэтэдж,
Ухъун хуейщ уэ жьырытэдж!
Дыгъэ бзийхэр нэм кыщIопсэ,
Пцэдджыжъ пасэм псэр йохъуапсэ,
КъакIуэ, къакIуэ, кыддэдджэгу,
Зэхэтшэнуц щIылъэ джэгу!

VII. Темэм адэкIэ елэжьын

1. Бемырзэ Зураб и усэ «Си бзэм и дахагъыр» жыхуи-
Iэм къахуеджэн:

– Сыт нанэ хидэр адыгэбзэм? (Дыгъэпсыр). Ребусыр
къэщIауэ, а упщIэм жэуап етын:

Сурэтхэр: ДЫГЪЭ ПСЫ + ЫР

2. «КъэщIарей и хъэщIэщым». Сыт дадэ адыгэбзэм
хилъхьэр? (Уэзджынэр). Хьэрфхэмрэ бжыгъэхэмрэ зэ-
пэлъытурэ, а псалъэр таблицэм кыиджыкIын:

	1	2	3	4
1	у	дж	э	н
2	з	ы	р	

1,1; 3,1; 1,2; 2,1; 2,2; 4,1; 3,1; 3, 2.

3. «Нэ жан». Сыт псынэ Iуцащэм ищIэр? (Си адыгэб-
зэм хожабзэ). Хьэрфхэр зэпыщIауэ, а упщIэм и жэуа-
пым къеджэн:

С А Ы Э З М Х Ж Б Э
И Д Г Б Э О А З

4. «Зэгъусэ – зэфэгъу». Дыгъэмрэ мазэмрэ сыт ады-
гэбзэм иращIэр? (Хуоупсэ, йоубзэ). А псалъэхэр табли-
цэм кыиджыкIын, псалъэ къэс зы плъыфэкIэ лэжын:

	ху		
й	о		
о	у	п	э
у	б	с	
	з	Э	

5. «Хьэрф гъуэшахэр». Си шыпхъу нэхъыщIэр зды-
щIэзупскIэм сыт сщIэр? (Адыгэбзэр согъабзэ). Хьэрфхэр
здэщытыпхьэр бжыгъэкIэ къэгъэлъэгъуауэ, а псалъэ-
хэм къеджэн:

Р А Ы З Д Г Э Б Э Э ГЪ Б О С З А
9 1 3 7 2 4 8 6 5 7 3 5 2 1 6 4

6. УсакIуэр дауэ хуцыт и адыгэбзэм? (ФIыуэ елгъагъу,
дахэу егъэбзэрабзэ).

7. Адыгэбзэм сыт иращIэр? Псалъэ заул цапхъэу
къэхьын: (Адыгэбзэм иропсалъэ, адыгэбзэр ягъабзэ, ады-
гэбзэр ягъэIу).

8. Сыт хуэдэ псалъэхэмкIэ адыгэбзэм зыхуэвгъэзэн?
(Си бзэ си псэ, си анэдэлъхубзэ, си бзэ дахэ, си бзэ жьгъы-
ру, си бзэ кгулей).

9. Сыт адыгэбзэр кгулей зыщIыр? (Псалъэжъхэм,
жыIэгъуэхэм, псынцIэрыпсалъэхэм, къебжэкIхэм,
бзэкъутэ – бзэщIыжхэм, нэгъуэщI куэдми).

10. Бзэ лэжьыгъэхэр:

а) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

Псынэр Iуцащэу – шкIурыжу, хожабзэ – холгэдэ,
пшынэр хуегъабзэ – хуегъэбзэрабзэ, хуоупсэ – фIы хуе-
щIэ, йоубзэ – дахэ жреIэ, щIызоупскIэ – щIызогъэхъей.

б) Мы псалъэхэм мыхьэнэкIэ къапэщIэуэ цапхъэу
къэхьын:

Къещтэ – *егъэтГылгъыж*, желъхъэ – *кзылехыж*, йоубзэ – *щГогубжъэ*, магъ – *мэудэГуж*.

в) Мы псалъэухар усэм хэт сатыркIэ зэхъуэкIын:

«Псынэр шкIурыжу къожэри, си адыгэбзэм холгъадэ». (Псынэр Iуцащэу къожэри, си адыгэбзэм хожабзэ).

11. Усэр гукIэ зэгъэщIэн.

12. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Ди анэбзэр.

ЦIыхур дунейм тетыху егъабзэ и анэбзэр. Япэ дыдэ кыжьэбзэ псалъэр анэдэлъхубзэщ, псалъэн зэрыщIидзэр и анэбзэщ. Аращ абы кызылхэкIа лъэпкъым и бзэм зыри щIыпимыщIыр, псом япэ щIригъэщыр, щIихъумэр. Анэбзэр IэфIщ, телъыджэщ, ущрипсалъэкIэ гур кызэщIэзыгъэстц, псэр зэщIэзыгъаплъэщ. Ар шэрыуэу шагъабзэкIэ дэтхэнэ цIыхугури къетIэщI, сыт хуэдэ гурыщIэри къеIуатэ. Псалъэ Iэрыхуэм хэти ещIыфыр хъэщыкъ, макъ зэщымыщхэм я зэщIэжьыуэ макъамэм хэти щIодэIу. Адыгэбзэр къарууфIэщ, бзэ нэхъыжьхэм хабжэми зи зэманыгъуэу гурыхуэщ. Адыгэбзэр анэдэлъхуу ди бзэщ, адыгэм ди псэщ, къуцхъэ псынэу къабзэщ, пшынэбзэу жыгъырущ, макъамэ дахэу зэролъэлъ, адыгэр псэхуу гъусэу иIэнущ.

VIII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Мы тхыгъэ цIыкIуэхэм нэIуасэ зыщыхуэфщIым кыывита гукъыдэжыр смайликымкIэ къэгъэлъэгъуэн.

IX. Ди лэжьыгъэм уасэ хуэтщIу

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...

в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт хуэдэ тхыгъэр уэ нэхъ уигу ирихъа?

– Сыт бзэм и мыхъэнэр?

– Уэ дауэ ухущыт адыгэбзэм?

XI. Унэ лэжьыгъэ: уситIым языр гукIэ зэгъэщIэн, сочиненэ цIыкIуэ зэхэлъхъэн: «Си адыгэбзэр».

ЩЫМАХУЭ ЩЫИЭР КЪЭСАЩ

**Дерс 12-нэ: Осинэ М. «Щымахуэ»,
Хъэкъун Исуф «Япэ уэс»**

Мурадхэр: разделыщIэ зыхыхъэм и цIэм нэIуасэ хуэщIын, абы хыхъэ тхыгъэхэмрэ сурэтхэмрэ ириплъэн, Осинэ М. и «Щымахуэ» жыхуиIэмрэ Хъэкъун Исуф и «Япэ уэс» жыхуиIэмрэ нэIуасэ хуэщIын; псалъэухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, къайхъулIахэр жалэжыфу, ирипсалъэжыфу егъэсэн, адыгэбзэр фIыуэ ялгъагъуу къэгъэхъун, щIымахуэм дунейм и дахагъым кIэлъыгъэплъын, и нэщэнэхэр убзыхун, ар фIыуэ щIалгъагъум и щхъэусыгъуэхэм ирипсэлъэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: разделыщIэ зыхыхъэр зытепсэлъыхыр ягъэубзыхун, гупсысэ щIэлгыр къэзыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхъэхэр макъкIэ кы-хэгъэщхъэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалъхъа тхыгъэхэр зэгъэпцэн; усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кызызэрыхэщым кIэлгыплъын; тхыгъэм и план зэхэлъхъэн; зэджар зэкIэлгыкIуэу кызыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлъыгъэплъын, рассказым и кIэр зэхъуэкIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэхэр: зэрылажьэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылъхэр, щIымахуэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КызызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжьыгъэр къэпщытэжын

III. Усэ-зэпсалгэ:

- ЩыИэ уаер кынэса?
- Кынэсац!
- Жыыбггэ щыИэр кыздиша?
- Кыздишац!
- Уэсыр щыИлгэм кыитеса?
- Кыитесац!
- Джабэ нэклиур исея?
- Исеяц!
- Къежэхаклуэ сыздэпшэну?
- Уздэсшэнуц!
- Гэжэ цыклуэ кыздэсцтэну?
- Ныздэпшэнуц, псынщлэу клуэ!

- Усэ-зэпсалгэм зэпрыдзыжурэ къеджэн.
- Усэ-зэпсалгэм хуэму къеджэн.
- Усэ-зэпсалгэм псынщлэу къеджэн.

IV. Темэм ешэлэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щыИн

- Гэм и сыт хуэдэ зэман усэ – зэпсалгэр зытепсалгы-хьыр? (*Щымахуэ*).

- Щымахуэ мазэхэр урысыбзэкИ адыгэбзэкИ кьебжэкИн:

Декабрь – дыггэгъазэ

Январь – щышылэ

Февраль – мазае

- Щымахуэм и нэцэнэу усэ – зэпсалгэм хэтхэм я цлэр кыиуэн: (*ЩыИэ уае, жыыбггэ щыИэ, уэс къесац, цыклуэхэр ГэжэИэ къежэхынуц*).

- Тестыр гэзэщлэн. Гэм и зэманхэр дапцэ хьурэ? А упщлэм и жэуапыр кэзыггэлгъагъуэ бжыггэм и лгъабжгэм хьурей цыклуэ клэщлэтхэн:

1 2 4 6 8

0

- Щымахуэм фэ дауэ фыхущыт? Абы кыитеггэпсэлгыхьын.

- Щымахуэм сыт хуэдэ псалгэхэмкИэ зыхуэвггэ-зэн? (*Щымахуэ щыИэ, щымахуэ хужь, уэскИэ щыггэна, алэрыбггэу хужь зытеубггэу*).

- Дерсым и темэр яжеИэн, мурадхэм щыгъуазэ щыИн, зэраггэгъуэтыпхгэ зэфлэкИхэм ирипсэлгэн.

V. Темэм елэжын

1. Тхылгыр нап. 65-м деж кыызэлухын.

2. Разделыщлэм и цлэм къеджэн (*Щымахуэ щыИэр къэсац*).

3. Разделым хыхгэ тхыггэхэм я цлэм къеджэн, сурэтхэр зэпыплгыхьын.

4. Нап. 65-м ит сурэтымкИэ рассказ клэщл цыклуэ зэхэлгхьэн.

5. Нап. 65-м деж Осинэ М. и тхыггэм и цлэм къеджэн (*Щымахуэм фыкИэлгыпллэ*).

- Нап. 65-м ит лэжыггэхэр ггэзэщлэн.

6. Осинэ М. и тхыггэ «Щымахуэ» жыхуиИэм кгъахуеджэн:

7. Тестыр гэзэщлэн. Сыт мы тхыггэр зытепсалгы-хьыр? А упщлэм и жэуапыр кэзыггэлгъагъуэ псалгэм и лгъабжгэм клэщлэт хьурей цыклуэ плгыжкИэ лэжын:

Щымахуэ Ггэмахуэ Бжыыхгэ Ггэтхэ

0 0 0 0

8. Еджаклуэхэр езыр – езыру тхыггэм еггэджэн:

- Щымахуэм дыггэр сыт хуэдэ?

9. Еджаклуэхэр тхыггэм маккИэ еггэджэн, фыгуэ еджэфу еггэсэн.

10. УпщлэхэмкИэ зэпкггырыхын, лэжыггэ зэхуэмыдэхэр ггэзэщлэн:

а) «Зэггусэ-зэфэггэ». Дыггэм и бзийхэр сыт хуэдэ? (*Дыггэ бзийхэм уаггэхуабэрггым*). А упщлэм и жэуапыр таблицэм кыиджыкИын, псалгэ кгэс зы плгыфэкИэ лэжын:

	у	а	гг
д	б	з	э

ы	гъ	и	ху	а	б	э				
	э	й	х	э	м	р	къ	ы	м	

б) Мы псалгэхэр зыхужалэр сыт? (*Щыгэц икИи кИэцИи*). А упщлэм и жэуапыр къэзыгъэлгъагъуэ бжыгъэр къыхэтхыкIын:

- 1) жэщыр;
- 2) махуэр;
- 3) пщэдджыжьыр.

Жэуап: 2.

в) «Хэчыхъауэ еджэн». Хьэпщхупщхэм щымахуэм сыт ящлэр? А упщлэм и жэуапыр тхыгъэм къыхэгъуэтауэ, къеджэн.

г) «Жэуап тэрэзыр къэгъуэт». Щымахуэм и нэщэнэхэр къэзыгъэлгъагъуэу таблицэм ит псалгэухахэм я жэуап тэрэзыр щлэтхэн:

Щымахуэм уэс къосри псыр мэщт.	Хьэуэ. НтIэ.
Я пщлэцэхэр полгъэлгыжри жыгхэр пщланэу къонэ.	Хьэуэ. НтIэ.
Къуалэбзухэм я нэхъыбэхэр щыпIэ хуабэхэм щыгэц.	Хьэуэ. НтIэ.
ХадэхэкIхэр хахыж.	Хьэуэ. НтIэ.

д) Щымахуэм жей псэуцхьэхэр къэзыгъэлгъагъуэ бжыгъэхэр жэуапыр итхэн:

- 1) мыщэ;
- 2) бажэ;
- 3) дыгъужь;
- 4) хьэпщхупщхэр.

б) кIэпхь

Жэуап: 1, 4.

е) Къуалэбзухэр тIууэ зэхэтхыкIын:

Къанжэ, пщлэцхъуэ, къуаргъ, бжэндэхъу, жыгыгу, къру, вынд, тхьэрыкъуэ.

Льэтэжхэр	Мылгэтэжхэр
Пщлэцхъуэ	Къанжэ
Бжэндэхъу	Къуаргъ
Къру	Жыгыгу
Вынд	Тхьэрыкъуэ

ж) Щыгэхэм сыт ящлэр щымахуэм? (*Хьэкухэр ягъэплъ*).

з) Щыгэ къыпхэмыхьэн папщлэ, сыт хуэдэ чэнджэщ тхакIуэм къыдитыр?

11. Зэпсэлгъэныгъэ егъэкIуэкIын: Узыншагъэм и цэхухэр.

Сыт хуэдэ цIыхуми и узыншагъэр ихъумэжын хуейщ. Сыту жыпIэмэ, зэ узхэм узэщлэблэмэ, фIырыфIкIэ укъаутIыпщыжкъым. Узыншагъэ уиIэн папщлэ, уи Iэпкългъэпкъыр быдэ пщIын хуейщ, сыт хуэдэ узыфэми пэлгъэщыфу. Псом хуэмьдэу цIыхум щыгэ къыщыхыхьэр щымахуэращ. Ауэ абыи кIуэрабгъу иIэщ. Щымахуэр узыншэу ипхыну ухуеймэ, пщэдджыжь къэс зарядкэ щы, къабзэу зытхьэщI, напэIэлгъэщI псыфкIэ зызэпылгъэщIыхь, уи дзэхэр лгъэщI. Узыншэу ущытын папщлэ, жыи къабзэм куэдрэ хэт, ауэ щыгэщыщыгъуэ, хуабэу зыхуапэ. Щымахуэм лгъэрыжэкIэ къэжыхь, IэжэкIэ къежэх. Узыншэу ухуеймэ, спортзалым куэдрэ кIуэ, уи Iэпкългъэпкъыр бэшэщIы. Ахэращ щымахуэм узыншагъэм и цэхухэр.

12. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хьуну?

– КIасэу – *гувауэ*, щлэцхъуэ уигъэхуабэркъым – *узэригъэхуабэ щыIэкъым*, пщлэцхэр – *тхьэмпэхэр*, полгъэлгыж – *пыхуж*, унэр ягъэплъ – *ягъэхуабэ*.

б) Мы псалгэхэм мыхьэнэкIэ къапэщIуэ щапхъуэ къэхьын:

– Щыгэц – *хуабэщ*, кIэщIц – *кIыхьщ*, мэщт – *кговыж*, зыщытIагъэ – *зыщыхыж*.

в) Мы псалъэухар тхыгъэм хэткIэ зэхъуэкIын: «Къуалэбзу лэбзу куэд щIыпIэ жыжъэм лъэтэжахэщ». (*Къуалэбзу хэм я нэхгыбэр щIыпIэ хуабэхэм щыIэщ*).

г) Мы псалъэухар зытепсэлтыхьыр хэт?

– «ЩIымахуэкIэ щIы щIагъым щопсэхэр». А упщIэм и жэуапыр къэзыгъэлъагъуэ псалъэм хъурей цIыкIу кIэщIэтхэн:

Къуалэбзухэм Хьэпщхупщхэм

О

д) ЗэпэщIэуэ мыхьэнэ иIэу мы тхыгъэм хэт псалъэхэр къэгъуэтын: (КIасэу – *пасэу*, къыщIокI – *къуохъэж*, щIыIэ – *хуабэ*).

13. Нап. 66-м ит псалъэжъым къеджэн, зэпкърыхын.

14. Тхыгъэм и кIэм къыщыхъа къуажэхъхэм къарыкIыр къэщIэн.

15. Хэт фэ фщыщу щIымахуэр зигу ирихьыр? Сыт ар къызыхэкIыр?

16. ЩIымахуэм теухуауэ сочиненэ цIыкIу зэхэлъхьэн. Щапхъэ:

ЩIымахуэ лъэхъэнэ.

Къэсащ уэскIэ зэхуэщIа щIымахуэ лъэхъэнэр. ЩIымахуэ жьакIэхур бэракъ хужьыр игъэдалъэу къуакIэм къыдэжри дунейм къытелъэдащ. Кърым бжъэхуцу хужь уэсым щIылъэр зэфэзэщу щIигъэнащ. Уэс налгэ къегъуэлъхъэхым нэбжъыц кIапэм зыкIэрещIэ, нэкIу-щхъэм тотIысхъэри егъэкIыл. Уэс щабэм зэрыдунейуэ фащэ екIукIэ ихуэпащ, жыгхэм шылэхъар хужьхэр трипхъуащ. КъесагъащIэ уэсыр ущызекIуэкIэ мэщхъыщхъ, ущыджалэкIэ къауц щабэ къыпщохъу. Къыр дзакIэхэм пыIэ хужьхэр ящхъэрысщ.

Уэсым щIигъэна щиху лъагэ цIыкIуми хьэлгэр хуэмышэчу и щхъэр егъэсыс. КIарцей лъагэр зыгуэрым къигъэщта хуэдэ къоскIэ, уэс IэшкIэ къыIэщIоху. Ар къуаргъ фIыцIэжьыр къыпылъэтащи аращ. Макъ гурымышькIэ дуней щэхум къыхэкIиери, лъэныкъуэкIэ Iулгъэтащ.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Бажэ цIыкIур гъуэм къипщаш,
Памэу тIэкIурэ къыкIухъащ,
Уэс Iувым зы лъакъуэр хоцатэ,
Къыхечыж,
Адрей лъакъуэри пхыроху,
Къыхехыж,
Мэхуцхъэ, мэцатэ,
Зеуцыхъ,
Уэсыкум холгъадэ,
Зыхекухъ.

VII. Темэм адэкIэ елэжъын

1. Хьэкъун Исуф и усэ «Япэ уэс» жыхуиIэм къахуеджэн:

– Сыт мы усэр зытепсэлтыхьыр? (*Япэ уэсым*).

2. Усэм езыхэр егъэджэн, псалъэ гугъухэм елэжъын, ахэр хэту псалъэуха зэхэлъхьэн.

3. Усэм макъкIэ къегъэджэн, фIыуэ еджэфу егъэсэн:
– Сыт хуэдэ макъкIэ мы усэм укъызэреджэн хуейр? (*ГуфIэгъуэ зыщIэт макъкIэ*).

– Сыт абы и щхъэусыгъуэр? (*БжъыхъэкIэм дунейр нэщхъей мэхъу. Псори джафэщ, фIыцIэщ. Иджы уэсыр къос, дунейр хужь мэхъу*).

4. Усэр упщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжъыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщIэн:

а) «Хьэрф гъуэщахэр». Дэнэ уэсыр къыздикIыр? (*Уафэгу лъагэм*). Хьэрфхэр здэщытын хуей щIыпIэхэр бжыгъэхэмкIэ къэгъэлъэгъуауэ, а упщIэм и жэуапым къеджэн:

У Ф А Г У Э Л Ъ Э Г А М

1 3 2 5 4 1 4 3 2 5

б) «Нэ жан». Сыт уэсыр зэрыджэгур? (*Шурылгэс*). Таблицэм ит хьэрфхэмрэ бжыгъэхэмрэ зэпэлгытурэ, упщIэм и жэуапым къеджэн:

IX. Ди лэжыггэм уасэ хуэтцлү

- а) Сэ нобэ щлэуэ кьэсцлашц ...
- б) Нобэ сэ схузэфлэклашц ....
- в) Дерс нэужьым мурад сцлашц ...

X. Дерсыр кьэпщитэжын

– Сыт хуэдэ тхыггэ нобэ нэлуасэ зызыхуэтцлэхэр?

Сыт ахэр зытеухуахэр?

- Сыт хуэдэ тхыггэ уэ нэхь уигу ирихьар?
- Сыт ар кьызыхэклар?
- Сыт щлымахуэм и нэщэнэхэр?
- Уэ флыуэ плъаггурэ щлымахуэр? Сыт абы и щхьэу-сыггүэр?

XI. Унэ лэжыггэ: тхыггэм кьеджэн, кьыжылэжын, усэр гуклэ зэггэщлэн.

Дерс 13-нэ: Дмитриев Юрий «Сыт уэсым и мыхьэнэр?», Щоджэнцлыкү Алий «Щлымахуэ»

Мурадхэр: Дмитриев Юрий и тхыггэ «Сыт уэсым и мыхьэнэр?» жыхуилэмрэ Щоджэнцлыкү Алий и усэ «Щлымахуэ» жыхуилэмрэ нэлуасэ хуэтцлын; псалгэухам и клэм щыт дамыггэм елгытауэ гьэхуауэ еггэджэн; пычыггүэклэ зэпымыудауэ псалгэ псоклэ я кьеджэклар еггэфлэклуэн; я бзэм зеггэужьын, гупсысэу еггэсэн, я зэфлэклэхэм хэггэхуэн, кьайхтулэхэр жалэжыфу, ирипсэлгэжыфу еггэсэн, щлымахуэм и нэщэнэхэр убзы-хун, щлымахуэм дунейм и дахаггур зыхащлэу еггэсэн.

Зэраггэггүэтыхгэ зэфлэклэхэр: темэщлэ зыхыхьэхэр зытепсэлгыыхьыр гурылуэггүэ ящыщлын, гупсысэ щлэ-лгыр кьэзыггэлгяггүэ псалгэ нэхгыщхьэхэр маккклэ кьыхэггэщхьэхулауэ гупсэхуу еджэн; усаклуэ зэхуэмы-дэхэм зы темэм хузэхалгья тхыггэхэр зэггэщлэн, усаклуэм и гукгыдэжыр усэм кьызырэхэщым клэлы-плгын; тхыггэм и план зэхэлгхьэн; зэджар зэклэлы-клуэу кьыжылэжын; тхыггэм хэт лыхьужьхэр зыхуэдэр

белджылы щлын; тхыггэхэм я художественнэ гьэпсы-клэхэм клэлыггэплгын; рассказым и клэр зэхуэклауэ адэклэ пеггэдзэн.

Кьэдггэсэбэхэр: зэрылажгэ тетрадь, тхаклуэхэм я портрет, я тхылгхэр, щлымахуэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и еклуэклыклар

I. Кьызэщлэзыкгүэ дакгыкгэ

II. Унэ лэжыггэр кьэпщитэжын

III. Бзэкгүтэ – бзэщлгж:

Уэс налгэр зэрылгэлгүрэ
Уафэ лгящлэм
Кьолгэлгэх,
Уэс налгэр зэпыщэщүрэ
Дуней куэщлгым
Кьощэщэх.

- Усэ цлыклүм хуэмүрэ кьеджэн.
- Усэ цлыклүм псынщлэу кьеджэн.
- Усэ цлыклүм гьэхуауэ кьеджэн.

IV. Темэм ешэллэн, дерсым и мурадхэм щыггүазэ щлын

1. Упщлэхэм жэуап етын:

- Усэ цлыклүр сыт зытепсэлгыыхьыр? (*Уэсым*).
- Уэс кьыщесыр ггэм и сыт хуэдэ зэман? (*Щлыма-хуэм*).

2. Щлымахуэм и нэщэнэхэр кьэзыггэлгяггүэ бжыггэхэр жэуапым итхэн:

- 1) уэс кьесашц;
  - 2) щлылэ хьуашц;
  - 3) уэшх кьошх,
  - 4) псыр щтащ.
- Жэуап: 1, 2, 4.

3. Дерсым и темэр яжеллэн, мурадхэм щыггүазэ щлын, зэраггэггүэтыхгэ зэфлэклэхэм ирипсэлгэн.

V. Темэм елэжын

1. Темэм и цІэм кыегъэджэн:

– Сыт хуэдэ кыэхукъащІэ мы тхыгъэр зытепсэлъыхьыр? (*Уэсым и мыхъэнэм*).

– Гъэр зэман дапцэ хъурэ?

2. Тхыгъэм кыахуеджэн:

– Сыт щыгъуэ зэман уэсыр кыщесыр? (*ЩІымахуэм*).

3. Тхыгъэм езыхэр егъэджэн, псалгъэ гугъухэм елэжын, ахэр хэту псалгъэуха зэхэлъхъэн.

4. Тхыгъэм макъкІэ кыегъэджэн, фІыуэ еджэфу егъэсэн.

5. УпщІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээзщІэн:

а) «КъэщІэрей и хъэщІэщым». ЩІымахуэ мазэхэр кыэзыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр жэуапым итхэн:

1) январь;

2) октябрь;

3) февраль;

4) март;

5) декабрь.

Жэуап: 1, 3, 5.

б) ЩІымахуэ мазэхэм зэреджэр адыгъбзэкІи урысыбзэкІи зэгъэщІэн:

Декабрь – дыгъэгъазэ; январь – щІышылэ; февраль – мазае.

в) Тхыгъэр ІыхъэкІэ зэпыудын, план зэхэлъхъэн:

План:

1) Зэныбжьэгъухэр мэзым макІуэ.

2) Уэсым хэль фІыцІагъэр.

3) Мэз джэдыр уэс убам кыщІэнат.

4) Мэз джэдыр хуит хъужащ.

5) Бзухэм щІымахуэкІэ щІыІэм зызэрыщахъумэ щІыкІэр.

г) Сытыт зэныбжьэгъухэр мэзым щІэкІуар? (*ЛгэрыжэкІэ кгежэхыну*).

д) Сыт щІалэ цІыкІухэр кыэзыгъэщтар?

е) ЩІалэ цІыкІухэм дауэ мэз джэдыр кыызэраутІыпщыжар?

ж) ЩІалэ цІыкІухэр кыыхуэмызамэ, сытыт мэз джэдым кыщыщІынуур? (*Уэс щІаггым кыщІэмыкІыжыфурэ щІэлІыхьынут*).

з) ЩІалэ цІыкІухэм ящІар фэ дауэ кыфщыхъуа?

и) Фэ зэи фрихъэлІакъэ апхуэдэ Іуэхугъуэ?

к) Бзухэм уэс щІаггым жэщкІэ щІэлъыну сыт фІыуэ щІалъагъур? (*Къауцым хэлгым хуэдэу, хуабэу мэжей*).

л) Сыт щІымахуэ щІыІэр кыщыскІэ, бзухэм жэщкІэ ящІэр? (*ЖэщкІэ уэсым щІопщхъэ*). Сыт пщэдджыжъкІэ ящІэр? (*ПщэдджыжъкІэ кыщІопщыж*). А упщІэхэм я жэуапхэр таблицэм кыивджыкІи, псалгъэ кыэс зы плтыфэкІэ влэж:

	ж	э	щ			
щІ	о	п	кІ	э		
п	щ	щ	хъ	э		
къ	э	д	дж	ы		
ы	щІ	о	п	жъ	кІ	э
у	э	с	щ	ы	ж	
		ы	м			

6. Зэпсэлъэныгъэ егъэкІуэкІын: Къуалэбзухэр щІымахуэм.

Къэсащ щІымахуэ ябгащэр. Дунейр уэс хужьым зэщІищтащ, мыл Іув джанэхэмкІэ зэщІиІулІащ. Жъыбгъэжыыр кыреджэри щхъэрутІыпщу кыегъэудж, кыуэладжэм долъадэ, кыдожыжри кыуакІэбгыкІэм щызоуэ. Нэм икІа борэныр ябгэу зэрыкІащ, псыхъуиблым удэфауэ щокъугъ.

Къуалэбзухэм заудыгъуауэ я гъуэм исщ, зызэхуашпэ щІыІэм зыдагъэщхъ, мэжэщІалІэщ, ныбэнэщІщ. Къуаргъ

фЫцІэжьхэр я макъейхэмкІэ жьыбгъэ щЫІэм поджэж, хузэгуэпу кІэщІогуауэ. Ауэ зыри яхузэфІэкІкъым. Тхьэрыкъуэхэри бгыкъу кІапэм кІэщІэсщ, заудэгуауэ дуней хъуэтым щІодэІу. Къанжэхэми я кІэкІэныр зэпыуащ, дыкъауэ абгъуэм исхэщ. Мэз джэдыр уэс Іувым кІэщІопщхъэ, абдеж хуабэщ, щабэщ. Абы щЫІэм щехъумэ, армырамэ уае гущІэгъуншэм узэщІиІулІэнуц. ГурыфЫгыуэу яІэр зыщ: мы жьыбгъэжыыр увЫІамэ, пщІантІэхэм щыщыпэнут, шхапІэ хуащІахэм зэрыхьынут. Ахэр гущІэгъу зиІэ цЫкІухэм я ІэрыкІщ, бзухэм я щІэгъэкъуэнщ.

7. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) НэгъуэщІу дауэ жыпІэ хъуну?

– Лъагъуэ хъарзынэ – *лъагъуэ хъэлэмэт*; деІусащ – *деІэбащ*; къещЫІэуэжмэ – *нэхъ щЫІэ хъумэ*.

б) Мы псалъэхэм мыхъэнэкІэ къапэщІэуэ къахуэгъуэтын:

– ЩІэпщхъащ – *къыщІэпщыжащ*; тощтыкІ – *къовыж*; къызэтеттхъут – *зэтеттхъуэт*.

в) Мы псалъэр урысыбзэкІэ зэвдзэкІ: лагъым – *мина*.

г) Мы псалъэхар тхыгъэм хэткІэ зэхъуэкІын: «ТІури дытІысри фЫцІагъэм деІэбащ». (*ДетІысэхри фЫцІагъэм деІусащ*).

8. Планым тету къыжыІэжын.

9. Фэ дауэ щЫмахуэм къуалэбзухэм фазэрыдэІэпыкъур? Абы къытепсэлъыхьын.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

ЩЫІэр пасэу къынэсащ,
Уэс хужыбзэри къесащ,
Си Іэгуфэр хузощий,
Дахэ дыдэу уэс къапщІийм.
Сыкъыдофэ уэс къабзабзэм,
Уэс щабабзэ уфэразэм,
СецІыр уэсым щхъэуназэ,
Сригъусэу зыздэзгъазэм.

VII. Темэм адэкІэ елэжыын

1. ЩоджэнцЫкІу Алий и усэ «ЩЫмахуэ» жыхуиІэм къахуеджэн:

– Сыт мы усэр зытепсэлъыхьыр?

– ПсалъэкІэ сурэт егъэщІын. Мы усэм сыкъыщеджэм сыт хуэдэ теплгъуэу фи нэгу къыщІэувар? Абы фыкытепсэлъыхь.

2. Усэм езы еджакІуэхэр егъэджэн. Псалъэ гугъухэм елэжыын, ахэр хэту псалъэуха зэхэлъхъэн.

3. Усэм фЫуэ еджэфу зегъэсэн. Сыт хуэдэ макъ мы усэм укъызэреджэн хуейр? (*Макъ лъагэ ІэтакІэ, дунейр зэрыщЫІэ къэзыгъэлъагъуэ макъкІэ*).

4. УпщІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщІэн:

а) «Зы фащэр ящыгъыу нэм къищтэр гъуэлъащ» жыхуиІэ псалъэхэр дауэ къывгурыІуэрэ? (*Псори хужьу уэсым щІухъумащ*).

б) Сыт хуэдэ фащэ щЫым щитІэгъар? (*Фащэ хужь*). Бжыгъэхэмрэ хъэрфхэмрэ зэпэлъытурэ, а упщІэм и жэуапыр таблицэм къиджыкІын:

	1	2	3
1	ф	ху	э
2	щ	а	жь

1,1; 2,2; 1,2; 3,2 2,1; 3,2

в) Сыт мы сатырхэр зытепсэлъыхьыр? «Губжьауэ, фиижу жьакІэхур къэнащ». (*Жьыбгъэм*).

г) Сыт жьыбгъэм щхъэкІэ «жьакІэху» щЫжиІэр? (*Уэсыр зэрехъэри*).

д) Сыт хуэдэ псалъэ усакІуэм жьыбгъэм хужиІэр? (*Ябгащэщ*).

е) Сыт усакІуэм жьыбгъэм щЫгушхуэр дэтхъауэ щЫжиІэр? (*ЩЫгур хужьыбзэу уэсым щІигъэнащи*).

ж) «Хъэрф кІуэдахэр». Жьыбгъэ къепщэм и теплгъэр дауэ къыгъэлъагъуэрэ усакІуэм? (*Зешыхьыр, зехузыр*,

мәһәһә). А ушцлэм и жәуапыр къявгъяльгәгуән пап-
щлэ, псалгәхәм хъярф дәггәхуахәр дәггәуәжәуә, къя-
джән:

З . ш . хь . р , з . ху . ы р , м . п . п . э .

з) Тестыр гъязәщлән. Щлымахуәм и сыт хуәдә лъя-
хъянә усәм къящыгъяльгәгуәр?

- 1) щлымахуәку;
- 2) щлымахуәклэ;
- 3) щлымахуәпә.

Жәуап: 1.

и) Щлымахуә жъябгъя етам зыкъязырыпхиукләр
усәм дауә къяхәщрә? (*Нәпсейуә, блә уәну, шәрәзыр
зәрехъя*).

5. Бзә ләжыггәхәр:

а) Нәггәуәщлү дауә жышлә хъяну?

– Ябгащәщ – *бзаджә дыдә, зыми щымысхь*; и нәщ-
хъяр уфауә – *и нәщхъяр зәхәуклауә*; бәтащ – *нәм иклащ,*
зыми къяхуеггәзәкъям; нәм къящтәр – *дәнәклә плгаггу-*
ри.

б) Мы псалгәхәм мыхъянәклә къяпәщләуә щәпхъяу
къяхъян:

– Нәпсей – *хъяләл*; губжъяуә – *гуфләжу*.

в) Мы псалгәухәр усәм хәт сатырклә зәхъяуәклын:

– Дәнәклә умыплъями, дунейр зәфәзәщ. (*Зы фа-
щәр ящыггыу нәм къящтәр ггуәлгәщ*).

6. Щлымахуәпәмрә щлымахуәкумрә тхылгъям и нап.
68-м ит планымклә зәггәпщән.

7. Зәпсәлъяныггә еггәкляуәклын: Щлымахуәжъя
бзаджәж.

Къянәсащ щлымахуәжъяр, щлымахуәжъя емы-
нәжъяр, щлымахуәжъя бзаджәжъяр. Къяздишащ жъяб-
ггәжъяр, къяздихъящ уәжъяр, щлылгәр уәс данә-
хуклә ихуәпащ. Хуит хъяуа уәем зызәщләщлә, и шы уанә
емылыджыр зәтрелгхъяри щхъярутлыпщү йоджәдажъя-
ри щлылгәр къяуәщыхъ. Борәныжъяр благгәуә нәщлү
луклә маджә. Щлыләм ләжъякъяр иричауә, щысхъ имы-
щләуә зельггәуәж, жъябггә бзаджәр къяриджауә сыт-

хъяклә щлылгәр щлагъянә, ггәуәгуи лъяггәуи щлахгәмә.
Псыхгәуәм долгәдәри мыл шхыләныр еукгәуәдий, псы
толгкъяунхәр еггәдыкъя, Инжыдж зәщләдияуә къягъянә.
Нәм икла борәныр ябгәу зәрыклащ, псыхъяуиблым уә-
фауә щокгуггә, къяукләбгыкләр зәщоджә, бгы щхъя тхъяу-
хәр зәподжәж. Жыгхәр зәфлоскъяскъя, я щхъяр хъя-
лъяуә зәфләщлә, ищлылкыным нәсащ.

8. Щлымахуәм теухуауә усә цлылкля е уәрәд къяжә-
ггылән.

VIII. «Фи гурылгяр къяфлүатә». Мы тхыггә цлылкля-
хәм нәлуәсә зыщыхуәфщлым къявита гукгядәжыр
смайликымклә къяггәлгәгуән.

IX. Ди ләжыггәм уәсә хуәтщлү

а) Сә нобә щләуә къясщләщ ...

б) Нобә сә схузәфләклащ ...

в) Дерс нәужыым мурад сщләщ ...

X. Дерсыр къяпщытәжын

– Сыт хуәдә тхыггә нобә нәлуәсә зызыхуәтщләхәр?
Сыт ахәр зытеухуахәр?

– Хәт ахәр зытхар?

– Сыт хуәдә тхыггә уә нәхъ уигу ирихъяр?

– Сыт ар къязыхәклар?

– Сыт щлымахуәм и нәщәнәхәр?

– Уә флүуә плъяггүрә щлымахуәр? Сыт абы и щхъяу-
сыггәуәр?

XI. Унә ләжыггә: тхыггәм къяджән, къяжыләжын,
усәр гуклә зәггәщлән

КЪАКИУЭ, КЪАКИУЭ, ИЛЪЭСЫЩІЭ!

– ЦыкІухэ, сэ ІэнэщІу
СыкыфхуэмыкІуа,
Месыр ИлъясыщІэр
Гъуэгум кытехъащ!

Дерс 14 - нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Къеблагъэ, ИлъясыщІэ!», Хъэнфэн Алим «ГуфІэгуэш»

Мурадхэр: Гъуэщокъуэ Хъусин и усэ «Къеблагъэ, ИлъясыщІэ» жыхуиІэмрэ Хъэнфэн Алим и усэ «ГуфІэгуэш» жыхуиІэмрэ нэлуасэ хуэщІын; псалъаухам и кІэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэ-кІэ зэпымыудауэ псалъэ псокІэ я къеджэкІэр егъэфІэкІуэн; я бзэм зегъэужыын, гупсысэу егъэсэн, я зэфІэкІхэм хэгъэхуэн, къайхъулІахэр жаІэжыфу, ирипсэлъэжыфу егъэсэн, ИлъясыщІэм и нэщэнэхэр убзыхун, абы ехъэлІа хабзэ дахэхэр ягъэзащІэу егъэсэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфІэкІхэр: темэщІэ зыхыхъэхэр зытепсэлгыхыр гурыІуэгъуэ ящыщІын, гупсысэ щІэ-лгыр къэзыгъэлъагъуэ псалъэ нэхыщхъэхэр макъкІэ кыыхэгъэщхъэхукІауэ гупсэхуу еджэн; усакІуэ зэхуэ-мыдэхэм зы темэм хузэхалъхъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн, усакІуэм и гукъыдэжыр усэм кызызэрыхэщым кІэлгы-плгын; тхыгъэм и план зэхэлъхъэн; зэджар зэкІэлгы-кІуэу кыыжыІэжын; тхыгъэм хэт лІыхъужыхэр зыхуэ-дэр белджылы щІын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэ-псыкІэхэм кІэлгыгъэплгын; усэхэр гукІэ зэгъэщІэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакІуэхэм я портрет, я тхылъхэр, адыгэ щІыналгэм теухуа сурэт-хэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екІуэкІыкІэр

I. КъызэщІэзыкъуэ дакыкыгъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. КъебжэкІ:

– ЩІымахуэ, щІымахуэ,
Сыт уэ кытхуэпхъар?

- Усэ цІыкІум хуэмурэ къеджэн.
- Усэ цІыкІум псынщІэу къеджэн.
- Усэ цІыкІум гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэлІэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щІын

1. Сыт мы къебжэкІ цІыкІур зытепсэлгыхыр? (*ЩІымахуэм*).

2. Тестыр гъэзэщІэн. ЩІымахуэм и нэщэнэхэр кы-хэтхыкІын:

- а) дунейр хужыбзэу уэсым зэщІещтэ;
- б) псыр гъуджэу мэщт;
- в) дунейр щхъуэкІэплгыкІэщ;
- г) дыгъэ бзийхэр къарууншэщ;
- д) ИлъясыщІэр догъэлъапІэ.

Жэуап: а, б, г, д.

3. Сыт щыгъуэ ИлъясыщІэр щыдгъэлъапІэр? Жэуап тэмэмым хъурей цІыкІу кІэщІэтхэн:

Декабрым и 31-м; Мартым и 8-м; Февралым и 23-м.

О

4. ИлъясыщІэм и нэщэнэхэр къебжэкІын: (*Уэс Дадэ, саугъэтхэр, елкэ, джэгукІэ зэхуэмыдэхэр, уэрэд, къафэ зэмылІэужыгъуэхэр*).

5. Дерсым и темэр яжеІэн, мурадхэм щыгъуазэ щІын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфІэкІхэм ирипсэлгъэн.

V. Темэм елэжыын

1. Тхылгыым и нап. 75-р кызызэІухын, разделыщІэм и цІэм къеджэн:

– Сыт мы разделыр зытепсэлгыхыр? (*ИлъясыщІэм*).

2. Тхылгыым ит сурэтымкІэ рассказ кІэщІ цІыкІу зэхэлъхъэн:

– Сыт мы сурэтыр зытепсэлгыхыр? (*ИлъясыщІэм*).

- Пэшым и кум сыт итыр? (*Псей цыкIу*).
- Сыт абы и теплэр? (*Дахэ дьдэу гээцIэрэщIащ, щыггэ цыкIухэр кгешэкIащ, зэрыщыту зэцIолыдэ*).
- Хэт цыкIухэм хьэщIэу кьахуэкIуар? (*Уэс Дадэ*).
- Сыт абы кьахуихьар? (*Сауггэтхэр*).
- Сыт цыкIухэм ящIэр? (*Кгофэ, мэджэгу, я гуфIэггүэщ*).

3. Усэм кьахуеджэн:

– Сыт хуэдэ псалгэхэмкIэ пежьэрэ цыкIухэр ИлгэсыщIэм? (*Уэ кгэблаггэ, ИлгэсыщIэ!*)

4. Усэм езы еджакIуэхэр еггэджэн, псалгэ гуггүхэм елэжьын, ахэр хэту псалгэуха зэхэлгхьэн.

Усэм макгкIэ кгеггэджэн, фIыуэ еджэфу еггэсэн:

– Дауэ мы усэм укгызэреджэн хуейр? (*ГуфIэггүэ кгэзыггэлггэгүэ макгкIэ*).

5. УпщIэхэмкIэ зэпкьрыхын, лэжьыггэ зэхуэмыдэхэр ггээщIэн:

а) Дауэ пежьа усакIуэр ИлгэсыщIэм? (*ГуфIэу кгреггэблаггэ*).

б) «Зэггүсэ – зэфэггү». ЦыкIухэр ИлгэсыщIэм зэрыщыгуфIыкIыр сыт хуэдэ псалгэхэм наIуэ кьытщащIрэ? (*ХьэщIэ Iэнэм бггэдэтIысхьэ*). А упщIэм и жэуапыр таблицэм кьиджыкIын, псалгэ кгэс зы плгыфэкIэ лэжын:

	б	хь				
Iэ	гь	э				
н	э	щI				
э	д	э				
м	э	тI	ы	с	хь	э

в) «Хэчыхьауэ кгеджэн». ИлгэсыщIэм кьайхьулIэну сыт хуэдэ хьуапсапIэхэр яIэ цыкIухэм? Усэ сатырхэм кьыхэггүэтауэ, кгеджэн.

г) Фэ дауэ вггэлгпапIэрэ ИлгэсыщIэр?

6. Бзэ лэжьыггэхэр:

а) НэггүэщIу дауэ жыпIэ хьуну?

– Ену – *сыт щыггүи*;

– Бэм – *цыкIухэм*;

– ДрапIгпапIэу – *дызэраггэлггэггүу*.

б) Мы псалгэухар усэм хэт сатыркIэ зэхуэкIын: «Ди кьарум хэггэхгүэ», (*ДыщIуэ нэхгери кгэрууфIэ*).

в) Мы псалгэхэм мыхьэнэкIэ кьапэщIэуэ цапхгэу кгэхьын:

– Илгэсыжьым – *ИлгэсыщIэм*;

– Хьунуц ди гуапэ – *хгунуц ди жаггүэ*.

7. Тхылгым ит кьуажэхьыр кгэщIэн.

8. ПсынщIэрыпсалгэр жыIэу зеггэсэн:

Псыпс, псыпс, псей дэкIей,

Зэпэпсыпсу дахэкIей.

VI. Зыггэпсэхуггүэ дакгьикгэ:

ИлгэсыщIэр кьынэсащи

Кгедггэблаггэу дыхуогуфIэ,

Дэ Уэс Дадэ кьытхуэкIуащи

Дыпежьауэ дыкгьыхуофэ.

Ди псей цыкIур зэцIолыдэ,

Щыггэ цыкIухэр дахэ дьдэщ,

Дыкгьыхуофэ Iэрубыду,

Ди Уэс Дадэри кьытхэту.

VII. Темэм адэкIэ елэжьын

1. Хьэнфэн Алим и усэ «ГуфIэггүэш» жыкхуиIэм кьахуеджэн:

– Сыт мы усэр зытепсэлгьыхьыр? (*ИлгэсыщIэм*).

2. Усэм езыхэр еггэджэн:

– «ГуфIэггүэш» жыкхуиIэ псалгэр дауэ кьывгурыIуэрэ? (*ГуфIэггүэ зыгуэш, фIыггүэ кгэзыхьэ*).

3. Усэм макгкIэ кгеджэн, псалгэ гуггүхэм елэжьын, ахэр хэту псалгэуха зэхэлгхьэн.

4. Усэр упщIэхэмкIэ зэпкьрыхын, лэжьыггэ зэхуэмыдэхэр ггээщIэн:

а) Хэт мы усэр зытепсэлгыхыр? (*Щыгэ дадэ*).
Хьэрфхэр зэпыгээзэжурэ, а упщлэм и жэуапым кье-
джэн:

Э I Ы Ш I Э Д А Д

б) Сыт Щыгэ дадэ и кьэпым изыр? (*Гуфгэ изи*).
Хьэрфхэмрэ бжыггэхэмрэ зепэлгытурэ, а упщлэм и
жэуапыр таблицэм кьиджыкIын:

	1	2	3
1	гу	и	фI
2	з	э	щ

1,1; 3,1; 2,2 2,1; 1,2; 3,2

в) Сыт усэм «ГуфIэгуэшкIэ» щледжэр? (*ИлгэсыщIэр
кьыщыскIэ, Щыгэ Дадэ и кьэпым сауэгэтыр изу кьыз-
дехьри цIыкIухэм яхуегуэи, еггэгуфIэ*).

г) Щыгэ Дадэ сыт хуэдэу кьыщыггэлгэгьуа усэм?
(*И джэдыгум ваггэу хэзи, и кьэпым гуфIэ изи, езыр
жьакIэ уэси*).

д) «Хьэрф гьуэщахэр». Дауэ яггэхьэщIа цIыкIухэм
Щыгэ Дадэр? (*Уэрэд кьитшу*). Хьэрфхэр здэщытын
хуей щIыпIэхэр бжыггэкIэ кьэггэлгэгьуэн:

У Д Э Р Э КЪ У И Ш Т
1 5 2 3 4 1 5 2 4 3

5. ИлгэсыщIэм кьыфхэта Щыгэ Дадэм и гугьу
кьытхуэфщI.

6. Кьуажэхьыр кьэщIэн.

7. Бзэ лэжыггэхэр:

а) НэгьуэщIу дауэ жыпIэ хьуну?

– ЖьакIэ уэс – *жьакIуэ хужь*;

– Еш зымыщIэ – *зэи емызэи*;

– Уэрэд кьитшу – *уэрэд жытIэу*.

б) Мы псалгэхэм мыхьэнэкIэ кьапэщIэуэ щапхьэу
кьэхьын:

– Гуггэпсэху – *гузэгуггэуд*;

– ЩIэблэм ятэ – *щIэблэм тыггэ куэд яхуэзмышI*.

VIII. «Фи гурылгыр кьэфIуатэ». Мы тхыггэ цIыкIу-
хэм нэлуасэ зыщыхуэфщIым кьывита гукьыдэжыр смай-
лыкымкIэ кьэггэлгэгьуэн. Сыт абы и щхьэусыгьуэр?

IX. Ди лэжыггэм уасэ хуэтщIу

а) Сэ нобэ щIэуэ кьэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ....

в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр кьэпщыггэжын

– Сыт хуэдэ тхыггэ нобэ нэлуасэ зызыхуэтщIахэр?

Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт хуэдэ тхыггэ уэ нэхь уигу ирихьар?

– Сыт ар кьызыхэкIар?

– Сыт хуэдэ сауэггэтхэр кьихьа Щыгэ Дадэм?

– Уэ угуфIэрэ ИлгэсыщIэр кьыщынэскIэ? Сыт абы и
щхьэусыгьуэр?

XI. Унэ лэжыггэ: усэхэм гьэхуауэ кьеджэн, зы усэр
гукIэ зэггэщIэн.

ЦИХУР ЗЫГГЭДАХЭР И ЛЭЖЫГГЭРЩ

Дерс 15-нэ: Гьуэщокьуэ Хьусин «Дыщэ
щхьэмыжхэр бэгьуащ,
А. Гайдар «Дэлэпыкьуэггухэр»

Мурадхэр: Гьуэщокьуэ Хьусин и усэ «Дыщэ щхьэ-
мыжхэр бэгьуащ» жыхуиIэмрэ А. Гайдар и тхыггэ
«Дэлэпыкьуэггухэр» жыхуиIэмрэ нэлуасэ хуэщIын;
псалгэухам и кIэм щыт дамыггэм елгытауэ гьэхуауэ
еггэдэжэн; пычыгьуэкIэ зэпымыудауэ псалгэ псокIэ я
кьеджэкIэр еггэфIэкIуэн; я бзэм зеггэужьын, гупсысэу
еггэсэн, я зэфIэкIхэм хэггэхьуэн, кьайхьулIахэр
жалэжыфу, ирипсалгэжыфу еггэсэн, лэжыггэм пщIэ
зэрыхуэщIыпхьэр, абы цIыхум и щIыхьыр зэриггэлгэ-
гэм лгыггэгьуэзэн, лэжьэным зыпыIуамыдзу еггэсэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфлэкIхэр: темэщIэ зыхыхъэхэр зытепсэлтыхьыр гурылуэгъуэ ящыщIын, гупсысэ щIэ-лгыр къэзыгъэлъагъуэ псалгъэ нэхтыщхъэхэр макъкIэ къыхэгъэщхъэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэ-мыдэхэм зы темэм хузэхалгъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн, усакIуэм и гукъыдэжыр усэм къызэрыхэщым кIэлгы-плгын; тхыгъэм и план зэхэлгъхэн; зэджар зэкIэлгы-кIуэу къыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхгужьхэр зыхуэ-дэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэ-псыкIэхэм кIэлгыгъэплгын; рассказым и кIэр зэхъуэ-кIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылгъхэр, адыгэ щIыналгъэм теухуа сурэт-хэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КъызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Бзэкъутэ-бзэщIыж:

Дадэ жиIэр сэ хузощIэ,
Нанэ жиIэр согъэзащIэ,
Сэ къысхуещIыр дадэ фIыщIэ,
Сыкъелъагъур нанэ фIыщэу.
Умыщхъэхыу уэ зэ закъуи
Дадэ – нанэм защIэгъакъуэ.
Iуэхуншэныр мыщIыху фащэ,
ЦIыху лэжыакIуэм пщIэ хуэфашцэщ.
Сэбэпыншэр нэмысыншэщ,
ЦIыху щхъэхынэр насыпыншэщ.

- Усэ цIыкIум хуэмурэ къеджэн.
- Усэ цIыкIум псынщIэу къеджэн.
- Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэлIэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щIын

1. Усэ цIыкIур сыт зытепсэлтыхьыр? (*Лэжъэным пщIэ зэриIэм*).

– ЩIалэ цIыкIур дауэ къыщыгъэлъэгъуа усэм? (*ЖыIэдаIуэщ, лэжъэныр фIыуэ елгъагъу*).

– Хэт ар зыдэлэпыкъур? (*Нанэмрэ дадэмрэ*).

– Сыт цIыху щхъэхынэр щIэнасыпыншэр? (*ФIы-гъуэр къызыпэкIуэр лэжыггъэращ. Лэжыггъэм цIыхур зыхуей псори къыхокI. Щхъэхынэр зыми фIыуэ илгъагъу-къым. Апхуэдэ цIыхур псоми хуэныкъуэщ, Iэджэм щхъэкIи мэлгIуэ, емыкIукъэхьыу дунейм тетц*).

2. Мы псалгъэжыр дауэ къывгурылуэрэ? «ЦIыху лэжыакIуэм щIыхъ къыпокIуэ»? (*ЦIыху лэжыакIуэм пщIэ хуэфашцэщ. Апхуэдэ цIыхур и лэжыггъэм гурэ псэ-рэкIэ пэрытц, зыIут IэнатIэр пылгъхъэншэу егъэзащIэ. И лэжыэкIэм, и Iуэху зехъэкIэм папщIэ, абы пщIэ хэха хуащI, фIыщIэрэ щытхгъурэкIэ щIагганэ, адрейхэм щапхгъэггъэлгъагъуэ яхуохгъу*).

3. Сыт хуэдэ лэжыгъэхэм фыщыгъуазэ?

4. Абыхэм щыщу фэ сыт нэхъ фигу ирихьыр? Сыт абы и щхъэусыгъуэр?

5. Дерсым и темэр яжеIэн, мурадым щыгъуазэ щIын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфлэкIхэм ирипсэлгъэн.

V. Темэм елэжын

1. Нап. 80-м ит разделым и цIэм къеджэн: «ЦIы-хур зыгъэдахэр и лэжыггъэрщ».

2. Разделым ириплгъэн, темэхэм я цIэхэм щыгъуазэ зыщIын.

3. Тхылгъым ит сурэтымкIэ рассказ кIэщI цIыкIу зэхэлгъхэн.

4. «Дыщэ щхъэмыжхэр бэгъуащ» жыхуиIэ усэм къа-хуеджэн:

– Сыт мы усэр зытепсэлтыхьыр?

5. Езыхэр усэм къегъэджэн, псалгъэ гугъухэм елэжын, ахэр хэту псалгъэуха зэхэлгъхэн.

6. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыггъэ зэхуэмы-дэхэр гъэзэщIэн:

а) Сыт къыщыкIыр губгъуэшхуэм и лъащIэм? (*Лэжыггъэ бэвыр*).

б) «КъэщIарей и хъэщIащым». Гуэдзым и теплгър сыт зригъэщхьыр усакIуэм? (Хы мамыр цхъуантIэм). А упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын, псалгъэ къэс зы плъыфэу лэжын:

	м	а		
щ	х	м		
хъу	ы	ы	р	
а	н	тI	э	м

в) Дауэ дыщэ щхъэмыжхэр зэрыгъэгъар? (Нэгум и щIасэу, уи псэр нIэпахуу).

г) Сыт а гуэдзыр зыгъэкIахэм я щIыхьыр щIаIэтыр? (Лэжыггэ бэв къаггэкIын яхузэфIэкIащи).

д) Мы псалгъэжхэр дауэ къывгурыIуэрэ: «Гуэным имылтмэ, Iэнэми телъкъым», «ЩIым зы ептмэ, щэ къыуетыж».

е) «Хэчыхъауэ егъэджэн». Къуажэ лэжыггъэр зэрыбэгъуам и гугъу здищI сатырхэр къэгъуэтауэ, къеджэн.

ж) Сыт мы усэм и гупсысэ нэхъыщхьэр? Ар къыггъэлъагъуэу сыт хуэдэ псалгъэж адыгэм диIэр? «Узэгугъур – къоуггъуж».

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Гуэдз уфафэм дэ дыпхож,
 Ди Iэгуфэм щIыдогъэж,
 Гуэдзым ныбгъуэр къыхолгъэт,
 Тыр-р жиIэурэ золъатэ,
 Къэтпхъуэтэну дыхуожэ,
 Ар жэрыжэу йожажъэ,
 Пабжъэм хуэжэу зегъазэ,
 Зэзэмызэ йотIысэх,
 КъыдэплъакIуэу зегъэпсэху.

VII. Темэм адэкIэ елэжын

А. Гайдар и тхыгъэ «ДэIэпыкъуэгъухэр» жыхуиIэм къахуеджэн:

– Хэт Тимур и гупыр зыдэIэпыкъуар? (Зи закъуэу псэу фызыжбым).

2. Тхыгъэм езыхэр къегъэджэн. Псалгъэ гугъухэм елэжын, ахэр хэту псалгъэуха зэхэлъхьэн.

3. Тхыгъэм макъкIэ къегъэджэн, фIуэу еджэфу зегъэсэн.

4. Тхыгъэр упщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыггъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщIэн:

а) Сыт зи закъуэу псэу фызыжбым и пщIантIэм къыхудагъэкIурияр? Хьэрфхэмрэ бжыггъэхэмрэ зэпэлгы-турэ, а упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын:

	1	2	3	4	5
1	п	гу	лъ	тI	ы
2	э	и	хъ	р	

1,1; 3,2; 1,2 2,1; 3,1; 2,1; 4,1; 5,1; 4,2

б) Сытыт фызыжыкIып щIэтхъэусыхэр? (Пхгъэр къазэрыпэщIэхуэу пщIантIэм къыдадзати).

в) «Хэчыхъауэ егъэджэн». Нанэр зэрылажъэ щIыкIэр тхыгъэм къыхэгъуэтауэ, къеджэн.

г) Сытыт нанэм зыри щIыхухэмыгъэщIыр? (Жьы хъуат, кгарууншэт, псэр къыщыхъат).

д) Хэт нанэм дэIэпыкъуахэр? (Тимур и гупыр).

е) Ахэм я лэжыкIэр сыт хуэдэ? (Зэмыпсалгъэу икIи замыггэпсэхуу). А упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын, псалгъэ къэс зы плъыфэкIэ лэжын:

	з						
з	э	м	ы				
а	м	ы	п				
и	ы	гъ	с	а	лъ	э	у
кI	и	э	п	с	э	ху	у

ж) Сыт щлалэ цлыкIухэр хуиту щлэбэуэжам и щхьэу-сыгъуэр? (*Иуэхур и кIэм наггэсати*).

з) Нап. 89-м ит сурэтым еплъурэ, тхыгъэр кы-жыIэжын.

5. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Псчэр кыщыщыхьэм – *псчэуэ щыщIидзэм*; къуагъ зэрыхъуу – *ямылгъагъу щыхъум*; яфIэигъуэт – *яфIэтэ-мэмт*; ягу зэгъауэ – *арэзы хъуауэ*.

б) Мы псалгъэхэм мыхьэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъэу къэхьын:

– Гузэвэгъуэр ятелъу – *мыгузавэу*, мащIэ дыдэ – *куэд дыдэ*; псынщIэу – *хуэму*; гуфIэжу – *нэщхъейуэ*.

в) Мы псалгъэхэр тхыгъэм хэткIэ зэхъуэкIын: «Пхъэр дэдзеин яухащ». (*Мис икIэрей пхгэри драдзеляц*).

6. Тестыр гъээщIэн. Тимур и гупым яхужыпIэ хъуну псалгъэхэр къэзыгъэлгъагъуэ бжыгъэхэр жэуапым итхэн:

- 1) щлалэфIхэщ;
- 2) гущIэгъулыщ;
- 3) нэхъыжыым пщIэ хуащI;
- 4) лэжыакIуэхэщ;
- 5) цIыху нэсхэщ.
- 6) щхьэхынэхэщ;
- 7) гулътэ яхэлъкъым.

Жэуап: 1, 2, 3, 4, 5.

7. Зэпсэлгъэныгъэ егъэкIуэкIын: ЦIыхур зыгъэдахэр и IуэхущIафэщ.

ЦIыху гъащIэм и зы пкъыгъуэ нэхъыщхьэщ лэжыэ-ныр. ЦIыхур лэжыэн хуейщ зыхуей хуэмыныкъуэу псэ-ун папщIэ. ЦIыхур цIыху зыщIар лэжыгъэращ. Аращ лэжыгъэм пщIэ лгъагэ щIиIэр, аращ лэжыгъэр щIаIэ-тыр, щIагъэбыбыр. ЦIыхур я сурэткIэ зэрызэхуэмыдэм хуэдэщ лэжыгъэм хуаIэ щытыкIэр зэрызэтемыхуэр. Языныкъуэм щхьэх жыхуаIэр ямыщIэу, Iуэху къапэ-щылгыр ягъэзащIэ, адреихэм Iуэхур Iэпэдэгъэлэл ящI. ЦIыхум и щэн – хьэл нэхъыфIхэм хабжэ лэжыгъэм пщIэ зэрыхуищIыр. Апхуэдэу ижъ – ижыж лгъандэрэ

къокIуэкI. Абы щыхьэт тохъуэ ди адыгэ псалгъэжыхэр: «Лажьэм лыжъ епхри, мылажыэм лажыэ егъуэт», «Iуэху мыублэ блэ хэщ», «Уэ къэблэжыам нэхъ IэфI дунейм теткъым», «Улажыэу ушхэжыныр – насыпщ», нэгъуэщI куэди.

8. Фэ лэжыгъэм дауэ фыхущыт? Фи унагъуэм деж сыт хуэдэ къалэнхэр пщэрылгъу фиIэ? Абы кытепсэ-лгъыхьын.

VIII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Мы тхыгъэ цлыкIу-хэм нэлуасэ зыщыхуэфIщIым кыывита гукъыдэжыр смай-ликымкIэ къэгъэлгъэгъуэн. Сыт абы и щхьэуэсыгъуэр?

IX. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ....

в) Дерс нэужыым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэлуасэ зызыхуэтщIахэр? Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт хуэдэ тхыгъэ уэ нэхъ уигу ирихьар?

– Сыт ар кызыыхэкIар?

– Сыт лэжыгъэм пщIэ хуэщIын щIыхуейр?

– Уэ фIыуэ плгъагъурэ лэжыэныр? Сыт хуэдэ лэжы-гъэхэр пхуэгъэзащIэрэ?

XI. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм къеджэн, кыыжыIэжын, усэр гукIэ зэгъэщIэн.

ХЭКУР ХЪУМЭНЫР – КЪАЛЭН НЭХЪЫЦХЪЭЦ

Дерс 16-нэ: Анзор Мухьэмэд «Напэ хужькIэ сыкыпIуцIэжынц», Шорэ Хьэсин «Жэц къэрэгьул»

Мурадхэр: Анзор Мухьэмэд и усэ «Напэ хужькIэ сыкыпIуцIэжынц», жыхуиIэмрэ Шорэ Хьэсин и усэ «Жэц къэрэгьул» жыхуиIэмрэ нэIуасэ хуэщIын; псалгэухам и кIэм щыт дамыгьэм елгытауэ гьэхуауэ егьэджэн; пычыгьуэкIэ зэпымыудауэ псалгэ псокIэ я кьеджэкIэр егьэфIэкIуэн; я бзэм зегьэужьын, гупсысэу егьэсэн, я зэфIэкIхэм хэгьэхьуэн, кьайхьулахэр жаIэжыфу, ирипсэлгьэжыфу егьэсэн; Хэку гьунапкьэхэр хьумэным мыхьэнэуэ иIэр ягурыгьэIуэн, кьулыкьу щIэным щIэуэ иIэр ягьэлгьагьун.

Зэрагьэгьуэтыпхьэ зэфIэкIхэр: темэщIэ зыхыхьэхэр зытепсэлгыхьыр гурыIуэгьу ящыщIын, гупсысэ щIэлыр кьэзыгьэлгьагьуэ псалгэ нэхьыщхьэхэр макькIэ кьыхэгьэщхьэхукаIуэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалгьа тхыгьэхэр зэгьэпщэн, усакIуэм и гукьыдэжыр усэм кьызэрыхэщым кIэлгыплтын; тхыгьэм и план зэхэлгьхьэн; зэджар зэкIэлгыкIуэу кьыжыIэжын; тхыгьэм хэт лIыхьужьхэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгьэхэм я художественнэ гьэпсыкIэхэм кIэлгыгьэплтын; рассказым и кIэр зэхьуэкаIуэ адэкIэ пегьэдзэн.

Кьэдгьэсэбэпхэр: зэрылажьэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылгьхэр, кьулыкьум щыIэ щIалэхэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КьызэщIэзыкьуэ дакьыкьэ

II. Унэ лэжыгьэр кьэпщытэжын

III. Бзэгьэбзэрабзэ:

Сэлэтыр Хэку хьумакаIуэщ,
Щоплгыр кьэрал гьунапкьэм,
Ди жейр абы ехьумэ,
Хуосакгыр кьэрал гьунэм.
Сэлэтыныр кьалэнышхуэщ,
Сэлэтым хуащI дзыхьышхуэ,
Сэ схьумэу ди Хэку иныр
Сыхуейщ сэлэт сыхьуну.

- Усэ цIыкIум хуэмурэ кьеджэн.
- Усэ цIыкIум псынщIэу кьеджэн.
- Усэ цIыкIум гьэхуауэ кьеджэн.

IV. Темэм ешэлэн, дерсым и мурадхэм щыгьуазэ щIын

1. Сыт усэ цIыкIур зытепсэлгыхьыр? (*Сэлэтым*).
2. «Хьэрф зэпыгьэзахэр». Сыт сэлэтым и кьалэн нэхьыщхьэр? (*Хэкур ехьумэ*). Хьэрфхэр зэпыгьээжурэ, а упщIэм и жэуапым кьеджэн:

Р К У Э Х Э М Х Ь У Е

3. «Хэчыхьауэ егьэджэн». Сыт щIалэ цIыкIур зыщIэхьуэпсыр? А упщIэм и жэуапыр усэ сатырхэм кьыхэгьуэтауэ, кьеджэн. (*Сэ схьумэу ди Хэку иныр сыхуейщ сэлэт сыхьуну*).

4. Сэлэтым хэлгьын хуей щэн – хьэлхэр кьэзыгьэ-лгьагьуэ хьэрфхэр жэуапым итхэн:

- а) жьырытэдж;
- б) жыIэдаIуэ;
- в) мыщхьэх;
- г) хахуэ;
- д) зи кьалэнхэм пымылгь;
- е) узыншагьэ зиIэ.

Жэуап: а, б, в, г, е.

5. Дерсым и темэр яжеIэн, мурадхэм щыгьуазэ щIын, зэрагьэгьуэтыпхьэ зэфIэкIхэм ирипсэлгьэн.

V. Темэм елэжыын

1. Тхылгьым и нап. 90-р кьызэIухын.

2. Разделым и цІэм къеджэн: Хэкур хъумэныр – къалэн нэхъыщхъэщ.

– Дауэ къывгурыІуэрэ а псалъэхэр?

3. СурэтымкІэ рассказ кІэщІ цІыкІу зэхэлъхъэн, мы псалъэхэр къэгъэсэбэурэ: кхъухъ, кхъухълъбатэ, уэгум щоплъыр, Хэкур яхъумэ, хахуэ, хъэзырщ, бэлэрыгъкъым.

4. Анзор Мухъэмэд и усэм къахуеджэн:

– Дэнэ щІалэр здэкІуэр? (*Къулыкъум*). Хъэрфхэмрэ бжыгъэхэмрэ зепэлъытурэ, а ущІэм и жэуапыр таблицэм къиджыкІын:

	1	2
1	къу	ы
2	л	м

1,1; 1,2; 2,1; 2,2.

5. Усэм езыхэр егъэджэн, псалъэ гугъухэм елэжьын, ахэр хэту псалъэуха зэхэлъхъэн.

6. Усэм макъкІэ къегъэджэн, фІыуэ еджэфу егъэсэн.

7. УщІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщІэн:

а) «Зэгъусэ-зэфэгъу». Сыт сэлэтым сэлам зрихыжхэр? (*Бгыжьхэм, псыхъуэм, и щІыналгэм*). А псалъэхэм я гуэгъухэр къэгъуэтыжауэ, таблицэм къиджыкІын, зы плъыфэкІи лэжын:

Напэ тхъуэплъ	лъахэ псом я лей.
Псыхъуэ	си бгыжьхэ,
Си щІыналгэ,	щхъуантІэ дахэкІей,

б) Сыт а псалъэхэр щыхъэт зытехъуэр? (*Сэлэтым и Хэкур фІыуэ елгъагъу, зыпищІ щыІэкъым*).

в) Сыт абы хужыпІэ хъунур? (*Ар хэкупсэ цІыхуи*). А ущІэм и жэуапыр таблицэм къиджыкІын, псалъэ къэс зы плъыфэкІэ лэжын:

	а	цІ	
х	р	ы	
э	ку	ху	щ
	п	с	э

г) Зэпсэлъэныгъэ егъэкІуэкІын: Хэкупсэ цІыхур.

Хэкупсэм и гъащІэр и Хэкум къурмэн хуищІыну хъэзырщ. Хэкупсэщ Хэку зауэшхуэм зи гъащІэр щІэзыта дэтхэнэ зауэлІри. Я гъащІэм щІэмыфыгъуэжу, я псэм емыблэжу, я икърарым емыщІыжу дэтхэнэ зыми я псэр къурмэн хуащІащ, Хэкум папщІэ я цхъэр ягъэ-тІылъащ. Аращ хэкупсэ жыхуаІэр.

Хэкупсэщ адыгэ щІыналгэм папщІэ зи псэр зыта дэтхэнэ зы адыгэри. Хэкупсэр хэкум и къыщхъэщы-жакІуэщ, и хъумапІуэщ. Хэкупсэр и Хэкум и щІэгъэ-къуэнщ. ЩІэныгъэм зыхуэший, фІым зыдегъэхъэх, жьым пщІэ хуэщІ, щІэр гъэлъапІэ, лъэгапІэщІэхэм яхудэплъей. Жьыджэрагъ ин зыхэлъ цІыхуу, сыт хуэдэрей Іуэхури жэуаплыгъэ пылгу зэфІэпхыу уи гуащІэр уи щІыналгэм щыбгъэтІылгэмэ, аращ хэкупсэ жыхуаІэр. Ар хуабжыу гурыщІэ лъагэщ, гъащІэ ухуэкІэ узыншэщ, Хэкум хуиІэ щытыкІэ дахэщи, хуэсакъыу зехъэ, зыфІумыгъэкІуэд, нэгъуэщІкІи умыхъуэж. Хэку лъагъуныгъэр уи гъащІэм и джэлэсу хэкупсэ гурыщІэкІэ щІэгъэнауэ адыгэ щІыналгэм щыпсэу. ЩІыхугур зэзыгъэээкІ хэкупсэ гупсысэр къэбгъэбатэу, махуэ къэси щІэрыщІэу Іуэху дахэхэмкІэ къэптІэщІу упсэумэщ Хэкум и ІэфІагъыр щызэхэпщІэнур, гурыщІэ къабзэм нэхъри ущитхъэкъунур, Хэкум хуиІэ щытыкІэ дахэм зыщииузэщІынур. Хэкупсэу ущытыным уи псэр сыт щыгъуи хуэгъауш, хэкупсэм и тхъэгъушыр сыт щыгъуи уи гум къыщегъауэ.

д) Сыт щІалэм къыпэплъэу жыхуиІэр? (*Полкъым и бэракъыр, Хэкур зэрихъумэну кгэрал Іэщэр*).

е) Щалэр мамыр гьащлэм и телъхьэу зэрыщытыр сыт кьыдэзыгьащлэр?

Псалъэ дэгъэхуахэр дэвгъэувэжауэ, а псалъэхуахэм кьеджэн:

Щылгъэ щхъуантлэр ену .....,

..... гъуэзым зэи щлремыхъумэж,

Мамыр ..... и лэфлагъыр

Зэи ..... хремыутэж.

ж) Сыт хуэдэ псалъэхэмклэ щалэм кьыгъэгугъэрэ и Хэку – анэр? (*Къысхуэщл дзыхьыр сэ згъэщыпкъэжыныц*).

з) Щалэм и лъахэр флыуэ зэрилгъагъур сыт хуэдэ псалъэхэм кьыдагъащлэрэ? (*Флыклэ, лъахэ, си гум и зы лыхьэ*).

и) Дауэ кьывгурылуэрэ щалэм и лъахэр кьызэригъэгугъэ псалъэхэр? «Напэ хужьклэ сыкьыплуэщлэжыныц». (*Емыклу къэзмыхьу, уи напэр тезмыхьу си къулыкъур есхьэклымныц, си цлэр флыклэ жалэу сыкъэклуэжыныц*).

к) Сыт хуэдэ псалъэхэр хужилэрэ щалэм и псыхъуэм? (*Псыхъуэ щхъуантлэ дахэклей*). А псалъэхэр таблицэм кьиджыклайуэ, зы плъыфэклэ лэжын:

	п	с	ы		
щ	хъу	а	хъу	э	
д	а	н	тл	э	
	х	э	кл	е	й

л) Фи кьуэщ, фи дэлъху кьулыкъу ящлэмэ, ахэм кьытепсэлгьыхьын.

8. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) Нэгъуэщлу дауэ жыплэ хъуну?

– Берэчэтыр зи нэпкьыжъэ – *берэчэтыр куэду зыдэлг*;

– Сыхуэзунэтлар – *сезыгъэувэллар*;

– Ену – *сыт цыгъуи*;

– Згъэщыпкъэжыныц – *згъэпэжыжыныц*.

б) Мы псалъэхуахэр усэм хэт сатырклэ зэхъуэклым: «Къызэбгъэза уи дзыхьым сепцлэжынкьым». (*Къысхуэщл дзыхьыр сэ згъэщыпкъэжыныц*).

9. Мы псалъэжхэр кьызэрывгурылуэр кьыжылэн икли зэгъэщлэн:

– Уи нэм кьелэм и псэм елэ. (*Зыгуэр кьыпцыхьэмэ, лей кьыуихмэ, мыхъумыщлэ кьыуищлэмэ, хуумыгъэгъу*).

– Псэр щэи напэ кьэщэху. (*Уи цлыху напэр зэрыпхъумэным пылг. Уи гъащлэр пфлэклуэдмэ нэхъыфлц уи напэр птекл нэхгэр. Сытым дежи уи напэм хуэсакъ*).

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакьыкъэ:

Зэдыщлэддзу ди лъакъуэр,

Дызэдэхъуу добакъуэ.

Жьым дэбыбу бэракъыр

Уэрамыщхьэм дроклуэ.

Къыхыдодзэр уэрэдхэр,

Хэку хъумакуэ сэлэтхэм.

Ди лэ ди лгэр зэдэхъуу

Дызэдоклуэ гухэхъуэу.

VII. Темэм адэклэ елэжынын

1. Шорэ Хьэсин и усэ «Жэщ кьэрэгъул» жыхуилэм кьахуеджэн:

– Сыт «кьэрэгъул» псалъэм кьыклым? (*Плгыр, зыгуэр зыхъумэ*).

2. Усэм езыхэр егъэджэн, псалъэ гугъухэм елэжынын, ахэр хэту псалъэхуа зэхэлгьхэн.

3. Усэм макъклэ кьегъэджэн, флыуэ еджэфу егъэсэн.

– Мы усэм сыт хуэдэ макъ укьызэреджэн хуейр? (*Макъ лгэгэ лэтаклэ, сэлэтым и кьалэныр нэсу зэрырхьэклым цыхьэт техъуэ макъклэ*).

4. Упщлэхэмклэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщлэн:

а) «Хьэрф зэпыгъэзахэр» Хьэрфхэр и плэ игъэувэжауэ, упщлэм и жэуапым кьеджэн. Сыт хуэдэ зэман щалэр щыкьэрэгъулыр? (*Жэщым*).

М Ы Щ Э Ж

б) Хьэрф гьуэщахэр». Хьэрфхэр здэщытын хуей щы-пэр бжыгьэкIэ кьэгьэлъэгьуауэ, жэуапым кьеджэн. Дунейр сыт хуэдэ щытыкIэм иту кьыгьэлъагьуэрэ усакIуэм? (*ЗэцIэщтыхьащ*).

Щ Э Т З Щ Ц Э Ы ХЬ Щ А
10 2 6 1 3 4 7 8 5 9

в) «Зэгьусэ-зэфэгьу». Жьапщэм кьыIэщIыхьэм сыт ирищIэр? (*Бжэныцу уэгум дредзей*). А упщIэм и жэуапыр таблицэм кьиджыкIын, псалгэ кьэс зы плгыфэкIэ лэжын:

	б	ж	э			
у	д	гу	н	ы	ц	у
э	р	е	дз	е	й	
гу	м					

г) «Хэчыхьауэ егьэджэн». Дауэрэ игьакIуэрэ кьэрэгьул сэлэтым жэщыр? А усэ сатырхэм кьеджэн.

д) Сыт хуэдэ щэн-хьэлыр дэтлгьагьурэ а сэлэтым? (*КIыфIым ерыщу хоплгэ, сакьыу ехьумэ и Хэкур, щIыIэри зэхищIэкьым, жьапщэри кьридзэкьым, и кгалэнхэр пылгьэнишэу егьэзащIэ*).

5. Сэлэт гьащIэм теухуауэ фэ сыт фщIэрэ? Фыкьы-тепсэлгыхь.

6. Мы псалгэжыыр фигу ивубыдэ: Хабзэ зыхэлгьым лыгьы хэлгьщ. Ар дауэ кьывгурыIуэрэ? (*Хабзэ зыхэлгь цIыхум ищIэн хуейри, ищIэ мыхгунури зэхегьэкIыфри, ар абы и дуней тетыкIэщ, и дуней еплгыкIэщ. Хабзэм ехьэлIауэ Iэмал имыIэу бгьэзэщIэн хуей Iуэхугьуэхэр апхуэдэ цIыхум пылгьэнишэу егьэзащIэ, зыкIи кьимыкIуэту. Апхуэдэщ и лыгьэри. Лыгьэ щызэрихьэным деж ар зымы кьыхуэгьэувыIэнукукьым икIи кьыхуигьэкIуэтынукьым. Абы игьэзэщIэн хуей Iуэхугьуэр и кIэм ни-гьэсынуц емыкIу пымылгьу, и напэри ихгумэу*).

VIII. «Фи гурылгыр кьэфIуатэ». Мы тхыгьэ цIыкIу-хэм нэIуасэ зыщыхуэфщIым кьывита гукьыдэжыр смай-ликымкIэ кьэгьэлъэгьуэн. Сыт абы и щхьэусыгьуэр?

IX. Ди лэжыгьэм уасэ хуэтщIу

а) Сэ нобэ щIэуэ кьэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...

в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр кьэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгьэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIахэр?

Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт хуэдэ тхыгьэ уэ нэхь уигу ирихьар?

– Сыт ар кьызыхэкIар?

– Сыт хуэдэ щэн – хьэл кьулыкьу зыщIэм хэлгьын хуейхэр?

XI. Унэ лэжыгьэ: усэхэм фIыуэ еджэфу зегьэсэн, зы усэр гукIэ зэгьэщIэн.

КЪЫТХУЕБЛАГЪЭ, ГЪАТХЭ ДАХЭ!

Дерс 17-нэ: Дыгьужь Кьурмэн «Гьатхэ», А. Куприн «Бжэндэхьухэр»

Мурадхэр: Дыгьужь Кьурмэн и усэ «Гьатхэ» жыхуи-Iэмрэ А. Куприн и тхыгьэ «Бжэндэхьухэр» жыхуи-Iэмрэ нэIуасэ хуэтщIын; псалгэухам и кIэм щыт дамыгьэм елгытауэ гьэхуауэ егьэджэн; пычыгьуэкIэ зэпымыудауэ псалгэ псокIэ я кьеджэкIэр егьэфIэкIуэн; я бзэм зегьэужьын, гупсысэу егьэсэн, я зэфIэкIхэм хэгьэхуэн, кьайхьулIахэр жалэжыфу, ирипсэлгьэжыфу егьэсэн, гьатхэм и нэщэнэхэр убзыхун, гьатхэ дунейм и дахагьыр зыхащIэу егьэсэн.

Зэрагьэгьуэтыпхьэ зэфIэкIхэр: темэщIэ зыхыхьэхэр зытепсэлгыхьыр гурыIуэгьу ящыщIын, гупсысэ щIэ-

лбыр кызыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхьэхэр макъкIэ кыыхэгъэщхьэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалъхьа тхыгъэхэр зэгъэпщэн, усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кыызэрыхэщым кIэлъыплъын; тхыгъэм и план зэхэлъхьэн; зэджар зэкIэлъыкIуэу кыыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлъыгъэплъын; рассказым и кIэр зэхъуэ-кIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажьэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылъхэр, гъатхэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КыызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Бзэгъэбзэрабзэ:

Гъатхэр кыытхуоблагъэ,
ХидыкIыгурэ лъагъуэ,
Уагъэ фIыщIэщ вагъэр,
Щыгъэ мыщIэщ вагъуэр.
Дарий гъуэжь къэрабэм
ИриIащ ди джабэр,
Дыгъэ налъэр мэлъей,
Дыгъэ бзийр пкIэлъейщ.

- Усэ цIыкIум хуэмурэ къеджэн.
- Усэ цIыкIум псынщIэу къеджэн.
- Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэлIэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щIын

1. Сыт мы усэ цIыкIур зытепсэлъыхьыр? (*Гъатхэм*).
2. Гъатхэ мазэхэр фигу ивубыдэ:

Март – гъатхэпэ, апрель – мэлыжыыхь, май – на-кыыгъэ.

3. Гъатхэр кыызэрысар сыт кыыдэзыгъащIэр?

4. Гъэм и зэманхэм щыщы уэ сыт нэхъыфIу плъа-гъур? Сыт абы и щхьэусыгъуэр?

5. Тестыр гъэзэщIэн. Гъатхэм и нэщэнэхэр кызы-гъэлъагъуэ хьэрфхэр жэуапым итхэн:

- а) уэсыр мэткIуж;
- б) псыхьэлыгъуэхэр мажэ;
- в) цIыкIухэм загъэпскI;
- г) удзхэр къокI;
- д) хьэрэхьупыр маджэ;
- е) бзухэр къолъэтэж.

Жэуап: а, б, г, д, е.

6. Дерсым и темэр яжеIэн, мурадхэм щыгъуазэ щIын, зэрагъэгъуэтыпхьэ зэфIэкIхэм ирипсэлъэн.

V. Темэм елэжыын

1. Тхылъым и нап. 94-р кыызэIухын, разделыщIэм и цIэм къеджэн.

2. Разделым ириплъэн, абы хыхьэ тхыгъэхэм нэ-Iуасэ зыхуэщIын.

3. Нап. 94-м ит сурэтымкIэ рассказ кIэщI цIыкIу зэхэлъхьэн:

– Гъэм и сыт хуэдэ зэман мы сурэтым кыыщыгъэлъа-гъуэр?

– Гъатхэм и нэщэнэу сыт мы сурэтым щытлъагъур?

– Гъатхэм кыыкIэлъыкIуэ зэманыр сыт хуэдэ?

– Сыт цIыхухэр гъатхэм щIыщыгуфIыкIыр?

4. «Гъатхэм фыкIэлъыплъ» жыхуиIэ лэжыгъэхэр гъэзэщIэн.

5. Дыгъужь Къурмэн и усэ «Гъатхэ» жыхуиIэм къа-хуеджэн:

– Тестыр гъэзэщIэн. Гъэм и сыт хуэдэ зэман усэр зытепсэлъыхьыр?

Жэуапым и лъабжьэм хьурей цIыкIу кIэщIэтхэн:

ЩIымахуэ; гъэмахуэ; гъатхэ; бжыыхьэ.

О

6. Усэм езыхэр егъэджэн. Псалъэ гугъухэм елэжыын. Ахэр хэту псалъэуха зэхэлъхьэн.

7. Усэм макъкIэ къегъэджэн, фIуэ еджэфу егъэсэн.

8. Усэр ушцІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэ-мыдэхэр гъэзэцІэн:

«Бгыхэм я мыл жьакІэ тхъуахэр дыгъэ нуркІэ яупсац» жыхуиІэ сатырхэр дауэ къывгурыІуэрэ? (*Гъатхэ дыгъэм и нур гуащІэм бгыхэм ятелъ уэс Іувыр игъэткІуащ*).

9. «Нэ жан». Сыт хуэдэ фащэ гъатхэм щыгъыр? (*Фащэ екІу*). Бжыгъэхэмрэ хъэрфхэмрэ зэхуэхъауэ, а псалтър таблицэм къиджыкІын:

	1	2	3
1	ф	е	э
2	кІу	а	щ

1,1; 2,2; 3,2; 3,1 2,1; 1,2

10. Гъатхэр дауэ дунейм къызэрытехъэжар? (*Нарт пшыналгэм цІэту*). А псалтэхэр таблицэм къиджыкІын, зы плъыфэкІи лэжын:

	н	а	Р		
п	ш	ы	Т		
щІ	э	н	А		
	т	у	лъ	э	м

11. «Ашэмэз бжъамий кІапэхум и макъамэр кършащ» жыхуиІэ сатырхэр дауэ къывгурыІуэрэ? (*Нарт Ашэмэз бжъамий гъэцІэгъуэныцэ зэрихъэт. А бжъамийм кІапитІ зэщымыщу иІэт. Зы кІапэр кІапэхут, адрей кІапэр фІыцІэт. Ашэмэз бжъамийм и кІапэ фІыцІэм епцэмэ, дунейр зэІыхъэт, жьапцэшхуэ хъут, хъуэтыр зэрихъэт. Бжъамий кІапэхум щепцэкІэ, дунейр зэщІэгъагъэт, къуалэбзухэм я пшыналгэр зэрылгэлът, псынэ цІыкІухэр къуейщІейт, сабийхэр зэІылгэлъу дыхъэшхт, цІыхухэр насыныфІэт*).

12. Гъатхэм и нэцэнэу усэм хэтхэр къебжэкІын.

13. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) НэгъуэщІу дауэ жыпІэ хъуну?

– ЖьакІэ тхъуахэр – *жьакІэ хужьхэр*;

– Нэм илъягъур – *нэм къиплгъыхьыр*;

– КІапэху – *кІапэ хужь*;

– Игъэпхъэру – *иришажъэу*;

– Фащэ екІу – *фащэ зэгъ*.

б) Мы псалтэхэм мыхъэнэкІэ къапэщІуэу щапхъэу къэхъын:

– Нэхъри щІалэ хъуауэ – *нэхъри жьы хъуауэ*;

– Гъатхэ къынэсам – *гъатхэ блэкІам*;

– ЗэщІогъагъэ – *мэгъуэнлэж*.

в) Мы псалтэхуар тхыгъэм хэткІэ зэхъуэкІын:

«Псыр шкІурыжу йожэх». (*Псыр мэджэгур*).

г) Псэ зыІутым хуэдэу къэгъэлъэгъуа предметхэр усэм къыхэгъуэтэн: (*Бгыхэм я жьакІэр яупсац, бгыхэр гъатхэм ІуоцІэ, псыр мэджэгур, гъатхэр хэкум къихъэжащ*).

14. Гъатхэм теухуауэ сочиненэ цІыкІу зэхэлъхъэн. Щапхъэ:

Гъатхэр къихъащ

Гъатхэ пасэр дунейм и бжэщхъэІум къытеуІуащ, къыщрагъэблагъэм Іэщхъэлъащхъэр дрихъейри и Іэна-тІэм пэрыуащ. Іуданэ зэмыфэгъухэр зэфІеблэ, дыщэпсыр зэфІещІэ, щІыр хидыкІыну зегъэпс. Дыгъэр псэм фІэфІу къодэхащІэ, дыгъэ бзийр гум къохуэбылІэ. И нур лыдхэм хуезэшауэ худэплъей щІылтэм дыгъэпскІэ къытолгъэщІыхъ, гуфІэпсыжу гуапагъкІэ щІегъанэ. ЩІыгу щтар дыгъэр къызэредэхащІэу гу махэ мэхъури къовыжыр. Тафэ удзыфэм джэджьей гъуэжъхэр иужьгъа пэлъытщ, къэдабэ гъуэжъу къэрабэм зыкъреш. Дыгъэм и шыр дыгъэщыгъэу зэрыщытыр нэрылъягъуц. Зи пэр щІым къыхэзышиикІ удзыпэ цІыкІухэр дыгъэ бзийхэм ягъэгущхуэ, Іэпэзешэу щІым къыхаш. ЩхъуантІагъэ алэрыбгъум щІылгэр щІигъэнащ. ДэнэкІи щхъуантІа-

гъэм зэщлещтэ. Джабашхьэхэм щлэжьейхэр щоджэгү, дунейр тлэу пкIэгъуэ яхуримыкъуу къажыхь, гъатхэ дыгъэпсыр я щлэщыгъуэщ. ПщлэнтIэхэр джэджьей цIыкIухэм яуфэбгъу. Жыг щхьэкIэ къэскIэ къуалэбзухэр нэщхьыфIэу щоусэ, гъащлэщлэм уэрэд къыхураш. Жыгхэри куэд мыщлэу къэгъэгъэнущ. Уафэр къащхьуэщ, щIылъэр цхьуантIэщ, дунейм и дахэгъуэщ. Дыгъэм и хуабэр псэм фIэфIу зыхещIэ, гъатхэр къэсащи – псори цогуфIыкI.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Гъатхэ дахэр къоблагъэ,
Пхъэгүлъейр къогъагъэ,
Гъэгъа цIыкIухэр мэ гуакIуэщ,
Лъагъунлъагъу сахуокIуэ.
Хьэрэхьупым среджэ,
Псыхьэлыгъуэм сыдожэ,
УдзыпцIэ щабабзэм
Къызожыхьыр сфIэфIыбзэу.

VII. Темэм адэкIэ елэжьын

1. А. Куприн и тхыгъэ «Бжэндэхъухэр» жыхуиIэм къахуеджэн:

– Сыт хуэдэ бзу мы тхыгъэр зытепсэлъыхьыр? (Бжэндэхъухэм). Хьэрфхэр здэщытын хуейр бжыгъэкIэ къэгъэлъэгъуауэ, псалъэм къеджэн:

Ж Б Э Д Н Э Х ХЪУ Э М
2 1 3 5 4 6 8 7 9 10

2. Тхыгъэм езы еджакIуэхэр егъэджэн:

– ЦIыкIухэм бжэндэхъухэр къызэрыкIуэжыным дауэ зыхуагъэхьэзыра? (Абгъуэхэр зэрагъээхуэжащ, щIэхэри фIадзащ).

3. Тхыгъэм макъкIэ къеджэн, фIыуэ еджэфу зегъэсэн. Сыт хуэдэ макъкIэ укъеджэн хуей мы тхыгъэ цIыкIум? (ГуфIэгъуэ къэзыгъэлъагъуэ макъкIэ, гъатхэ щIэращIэр къэсащ, къуалэбзу цIыкIухэр къолъэтэж, дунейм и дахэгъуэщ, псори мэгуфIэ).

4. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээщIэн:

а) Тхыгъэр IыхьэкIэ зэпыудын, план хуэгъэувын:

План:

– Бжэндэхъухэм я къэсыжыгъуэщ.

– Бжэндэхъу абгъуэр нэгъуэщI бзум иубыдат.

– Бзур абгъуэм къызэрырахужа щIыкIэр.

б) «Псалъэ дэгъэхуахэр». Дауэ кърагъэкIыжа бзуужьыр абгъуэм? (Абгъуэм къыщылъэтым, езыхэр итIысхьэжащ). Псалъэ дэгъэхуахэр дэгъэувэжурэ, а псалъэухам къеджэн:

Абгъуэм ....., езыхэр .....

в) Тестыр гъээщIэн. Гъатхэм къэлъэтэж къуалэбзухэр къыхэтхыкIын:

1) бжэндэхъухэр;

2) къуаргъхэр;

3) кърухэр;

4) тхьэрыкъуэхэр;

5) пцIащхьуэхэр.

Жэуап: 1, 3, 5.

г) Хэт мы сатырхэр зытепсэлъыхьыр? «Ерыщ екIуащи, къахуикIкъым». (Бжэндэхъу абгъуэр зубыда бзуужьращ).

д) Сыт щыгъуэ зэман бжэндэхъухэр къыщылъэтэжар? А упщIэм и жэуапыр къэзыгъэлъагъуэ псалъэм и лъабжьэм хьурей цIыкIу кIэщIэтхэн:

Мартым и кIэм, апрелым и кум, майм и пэм.

О

5. Бзэ лэжьыгъэхэр:

а) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хьуну?

– Я къэсыжыгъуэ хьуащ – я къэкIуэжыгъуэ хьуащ;

– Iуэлъауэ яIакъым – макъ къащхьэщыIукIакъым;

– ТемыплъэкъукIыу – я нэр къытрамыхьу;

– Ерыщ екIуащ – иувыкIащ.

б) Мы тхыгъэм жыIэгъуэ хэтхэр къэгъуэтын: (МэжалIэм зыкърегъащIэ, мывэм ещхьу зыкъридзыхаш, хьилэм хуэIээщ).

6. Фэ дауэ фапежьэрэ къяуалэбзухэр кыщылъэтэж-кIэ? Абы кытепсэлъыхын.

7. Тхылъым и нап. 96-м ит сурэтымкIэ рассказ кIэщI цIыкIу зэхэлъхэн.

8. Планым тету тхыгъэр кыжыIэжын.

VIII. «Фи гурылгыр къяфIуатэ». Мы тхыгъэ цIыкIу-хэм нэIуасэ зыщыхуэфцIым кыивита гукъыдэжыр смайликымкIэ къягъэлъэгъуэн. Сыт абы и щхъэусы-гъуэр?

IX. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтцIу

а) Сэ нобэ щIэуэ къясщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ....

в) Дерс нэужыым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къяпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтцIахэр?

Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт хуэдэ тхыгъэ уэ нэхъ уигу ирихъар?

– Сыт ар кызыыхэкIар?

– Сыт гъатхэм и нэщэнэхэр?

– Уэ фIыуэ плъагъурэ гъатхэр? Сыт абы и щхъэусы-гъуэр?

XI. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм къяеджэн, кыжыIэжын, усэр гукIэ зэгъэщIэн.

Дерс 18-нэ: Нэхуц Мухъэмэд «Гъатхэ уэшх», Туаршы Аслъэн «Гъатхэ теплъэгъуэ»

Мурадхэр: Нэхуц Мухъэмэд и усэ «Гъатхэ уэшх» жыхуиIэмрэ Туаршы Аслъэн и тхыгъэ «Гъатхэ теплъэгъуэ» жыхуиIэмрэ нэIуасэ хуэтцIын; псалъэухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычы-гъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къяеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужыын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, къяйхъулIахэр жаIэжыфу, ири-

псалъэжыфу егъэсэн, гъатхэм и нэщэнэхэр убзыхун, гъатхэ дунейм и дахагъыр зыхащIэу егъэсэн, гъатхэ къяэхъукъащIэхэм кIэлъыгъэплъын.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: темэщIэ зыхыхъэхэр зытепсэлъыхыр гурыIуэгъуэ ящыщIын, гупсысэ щIэ-лъыр къязыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхъэхэр макъкIэ къяыхэгъэщхъэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэ-мыдэхэм зы темэм хузэхалъхъа тхыгъэхэр зэгъэпцэн, усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кызызыхэщым кIэлъы-плъын; тхыгъэм и план зэхэлъхэн; зэдхар зэкIэлъы-кIуэу кыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэ-дэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэ-псыкIэхэм кIэлъыгъэплъын; рассказым и кIэр зэхъуэ-кIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къяэдгъэсэбэхэр: зэрылажьэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылъхэр, адыгэ щIыналгъэм теухуа сурэт-хэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КызызэщIэзыкъуэ дакъыкъя

II. Унэ лэжыгъэр къяпщытэжын

III. Бзэгъэбзэрабзэ:

Уэшх, уэшх,
Гъатхэ уэшх,
ТкIуэпс пIацэшхуэу
Къешэщэх,
Уэшх къяабзэбзэу
Къежэбзэх,
Уафэ лъащIэм
Ущожэбзэ,
Псыхъэлыгъуэу
Уобзэрабзэ.

- Усэ цIыкIум хуэмурэ къяеджэн.
- Усэ цIыкIум псынщIэу къяеджэн.
- Усэ цIыкIум гъэхуауэ къяеджэн.

IV. Темэм ешэлэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щыын

1. Сыт мы усэ цыкIур зытепсэлтыхьыр? (*Гъатхэ уэшхым*).

2. Гъатхэм ипэ ит зэманыр сыт хуэдэ? (*Щымахуэ*).

3. Къуажэхьыр къэщIэн: Фыз фыцIэ нэгъуд, щыым дыд хэзыIу. (*Уэшх*).

4. Тестыр гъээщIэн. Гъатхэм и нэцэнэхэр кыххэт-хыкIын:

а) псыхъэлыгъуэхэр мажэ;

б) удзхэр къокI;

в) уэс къос;

г) къуалэбзухэр къолъэтэж;

д) хадэхэр хахыж;

е) жыгхэр къогъагъэ,

ж) уэшх къошх.

Жэуап: а, б, г, е, ж.

5. Гъатхэ уэшхым теухуа хыбар цыкIум фыщIэдэIу:

Гъатхэр къэсати, япэ уафэгъуагъуэри абы къекIэсащ. Пшэхэм цы хъар зэфIэблауэ зэругъуейри, дыгъэм ебгъэрыкIуащ. НакIуэпакIуэу бгъэдыхъэхэри дыгъэ бзийхэр Iэхъулъэхъу ящIащ, дыгъэри щIахъумащ. Дуней нэхур асыхъэту жъауэ хъуащ. Уафэр зошхыдэкI, зыгуэрым щIогубжъэ, шынагъуэу тогъуагъуэ. Ар фIэмащIэ мэхъужри, уафэхъуэпскIыр зэщIещIэ, уафэ джабэм нур лыдхэр щызэблегъэж. УафэхъуэпскIыр лъакъуэ кIыхъхэмкIэ йотхауэ, мафIэ бзийр уафэ нэзым ирожэ, езыри шынажауэ, хъуаскIэр къыпылгъэлъу напIэзыпIэм пшэ къуагъхэм къуолъэдэж. Пшэ фыцIэжъхэр зэрызошэ, уафэ джабэр яуфэбгъу. Асыхъэтуи уэшхыпсыр къракIут, щыгъэ пIащэу щIылгъэм къытрапхъэ. Уэшх Iувым щIылгъэр зэщIещтэ, дэнкIи къожэбзэх. Ди унэ къэнжалыщхъэми уэшхыр къытолъгалъэ, уэшх къещэцэхым макъышхуэу допсалгъэ, ткIуэпс жэрхэр удзым холгъалъэ. Уэшх ткIуэпс пIащэхэм щIылгъэм и напэр къабзэу ятхъэщI, хъэуар къабзэмэкIэ ягъэнщI. Гъатхэм дунейр уэ-

шхыпскIэ егъэпскI, щIылгъэм псылэгъэкIэ йотэ. Уэшх псыхъэлыгъуэхэр бгы нэкIухэм къожэх, уэрамхэм щызэбгырож. Щыгум гъатхэ уэшхкIэ зегъэнщIыж.

6. Сыт уэшхым сэбэпу кыхьыр?

7. Дерсым и темэр яжеIэн, мурадхэм щыгъуазэ щыын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэм ирипсэлгъэн.

V. Темэм елэжыын

1. Усэм къахуеджэн:

– Сыт мы усэр зытепсэлтыхьыр? Хьэрфхэр и пIэ игъэувэжауэ, а псалгъэм къеджэн:

Х Ш Э У

2. Усэм езыхэр къегъэдэжэн, псалгъэ гугъухэм елэжыын: малгъхъэдис – *магнит*.

3. Усэм макъкIэ къегъэдэжэн, фIыуэ еджэфу егъэсэн.

– Дауэ мы усэм укъызэреджэн хуейр? (*Макъ лгэгэ IэтакIэ, сыту жыпIэмэ, гъатхэр къэсащ, дунейр гугIэгъуэм зэщIищтащ, уэшх къошх, дунейр зэщIэгъэгъэнущ*).

4. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээщIэн:

а) «Нэ жан». Дауэ уэшхым удзхэр зэрызыIэпишэр? (*Малгъхъэдисым хуэдэу*). Хьэрфхэмрэ бжыгъэхэмрэ зэплъытурэ, а упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын:

	1	2	3	4	5	6
1	м	лъ	а	э	ы	и
2	хъ	с	у	ху	д	

1,1; 3,1; 2,1; 1,2; 4,1; 5,2; 6,1; 2,2; 5,1; 1,1 4,2; 4,1; 5,2;
4,1; 3,2.

б) «Зэгъусэ-зэфэгъу». Дауэ уэшхым и къешхыкIэр? (*Игу етауэ кгощэцэх*). А упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын, псалгъэ къэс зы плъыфэкIэ лэжыын:

	и	гу					
е	т	къ	о	щ			
	а	у	э	э	Щ	э	х

в) Псэ зыфутым хуэдэу къэгъэлъэгъуа сатырхэм я гуэгъухэр къэгъуэтауэ къеджэн, зы плъыфэкИ лэжын:

Малъхъэдису	пщIыхъым хишэу,
Игу етауэ	удзхэр зыIэпишэу,
А даущым псыхъуэр	Уэшхыр къощэщэх,
Инжыдж цIыкIу	гужъея мэл гуартэу зракъухъ.
Шыблэр	толкъунхэр ирехъэх.
Пшэ гуэрэнхэм	«псчэуIухукIэ».

г) Сочиненэ цIыкIу зэхэлъхъэн мы планым тету:

План:

- Пшэ гуэрэнхэр уафэм къытохъэ.
- Уафэ гъуагъуэмрэ шыблэмрэ.
- Уэшх нэужьым.

5. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

- Удзхэр зыIэпишэу – *удзхэм зыкъыхуашийуэ;*
- Даущ – *макъышхуэ;*
- Мэл гуартэ – *мэл хъушэ.*

б) Мы псалъэхэм мыхъэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъэу къэхъын:

- Игу етауэ – *къыфIэмыIуэхуу;*
- Зракъухъ – *зэроугъуеиж.*

в) Мы сатырхэр зыхужалар сыт? «Шыблэр «псчэуIухукIэ» гужъеяуэ зракъухъ». (*Пшэ гуэрэнхэм.*)

г) Гъатхэ уэшхым сыт хуэдэ псалъэхэмкIэ зыхуэв-гъэзэн? (*Уэшх щабэ, уэшх гуапэ, зи ткIуэпсхэр пIащэ, уэшх къабзэ, бэвыр къэзыхъ уэшх.*)

6. Мы усэм фыкъыщеджэкIэ сыт хуэдэ сурэт фи нэгу къыщIэуэр? Усэм псалъэкIэ сурэт хуэфщI.

7. Уэшхым теухуауэ сыт хуэдэ хъыбар цIыкIу е усэ фщIэрэ?

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Сэ пшэ цIыкIур къызоджэ,
 Iэ ныхуэщIу жызоIэ:
 «ХъэщIэ лъапIэу къытхуэкIуэ,
 КъакIуэ, къакIуэ къэфакIуэ!»
 Пшэ хужь цIыкIур къогуфIэ,
 Лъакъуэ кIыхъкIэ къыддофэ,
 Щыгъэ ткIуэпсу щIэращIэр
 Зэрылгъэлъу къытфIещIэ.
 Уафэгъуагъуэр Iэгуауэщ,
 Лэгъупыкъур пшынауэщ,
 Пшэ гуэрэнхэр и уджэгъуш,
 Псыхъэлыгъуэр и джэгугъуш.
 Гъатхэ уэшхыу псэм фIэIэфI,
 Къыддэдждэгуу дызыгъэф!

VII. Темэм адэкIэ елэжын

1. Туаршы Аслъэн и тхыгъэ «Гъатхэ теплъэгъуэ» жыхуиIэм къахуеджэн:

– Сыт зытепсэлъыхъыр мы тхыгъэр? (*Хъыджэбз цIыкIумрэ и адэмрэ гъатхэ уэшхым зэрыхиубыдам.*)

2. Тхыгъэм езыхэр егъэджэн:

– Дэнэт къыздикIыжыр Марьянэрэ и адэмрэ?

3. Тхыгъэм макъкIэ къегъэджэн:

– Уэшх къешхыным и пэ иту дунейм дауэ зихъуэ-жа? (*Жъыбгъэшхуэ къригъэжъащ, пшэ фIыцIэхэр къыт-рихуащ.*)

4. Тхыгъэр IыхъэкIэ зэпыудын, план хуэгъуэувын:

План:

– Лъагъунлъагъу анэшхуэм деж.

- Дунейм и тепльгэм зехъуэж.
- Шыблэ мауэ.
- Марьянэ гужъеигъуэ ихуат.
- Уэшх нэужьым.

5. «И кIэмкIэ кыщIэдзауэ». Сытыт машинэр зезыдзэр? Хьэрфхэм и кIэмкIэ кыщIэдзауэ къеджэн:

М Э Г Ъ Б Ы Ж Ъ

6. Жъыбгъэм сытыт жыгхэм ярищIэр? (*ЗэфIуэнтIыкIт, удыныщIэт*).

А упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын, псалгъэ къэс зы плъыфэкIи лэжын:

	з	э						
и	у	фI						
	д	и	Iу	э	н	тI	ы	
	ы	н	ы	щI	э	т	кI	т

7. Уэшхыр гужъеигъуэу кыызэрешхыр сыт хуэдэ псалгъэхэмкIэ кыигъэлъагъуэрэ тхакIуэм? (*КIыфIыбзэ хъуащ, пэгункIэ къракIыхым хуэдэу, уафэгъуагъуэр зыщIэт уэшхыр упхырымыплъыфу къешхт*).

8. Машинэр псышхуэм иримыхъэжъуэ дауэ къела? (*Джабэ тхыцIэм деж дэкIахэт*).

9. Уэшх нэужьым кыыздэкIуэжа къалэм и тепльгэр сыт хуэдэт? (*Уэрамым псы уэрышхуэхэр ирижэт, жыг къудамэ цхъуантIэшхуэ кыгуэщIыкIахэр уэрамхэм телът, унэ лъабжъэхэм уэмрэ тхъэмнэхэмрэ самэу цызетелът*).

10. Бзэ лэжыгъэхэр:

- а) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?
  - ИудыныщIэт – *зэридзэт*;
  - ЗэфIуэнтIыкIт – *зэфIуэнтIыкIт*;
  - Иублащ – *кыщIидзащ*;
  - ЩтIэщтаблэу – *шынауэ*;
  - ПIэтIуакъым – *и нIэ икIакъым*.

б) Мы псалгъэхэм мыхъэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъэу къэхьын:

- Гъунэгъубзэу – *пэжыжъэу*;
- Дунейм зибзыжат – *дунейм зиуфат*;

в) Мы псалгъэхэр сыт зыхужилэр тхакIуэм? «КъыгуэщIыкIауэ гъуэгубгъухэм телъхэт». (*Жыг къудамэ цхъуантIэхэр*).

г) Мы псалгъэхэр тхыгъэм хэткIэ зэхъуэкIын: «Ахэр къалэм кыщыдыхъэжам, дунейр уэфI хъужат». (*Ахэр къалэм кыщысыжам, дунейм зибзыжат*).

11. Тхылгъым и нап. 107-м ит лэжыгъэхэр гъээщIэн.

12. Тхыгъэр планым тету кыжылэжын.

13. Фэ зэи фыхуиубыдакъэ апхуэдэ уэшхышхуэ? Абы кыытегъэпсэлгъыхьын.

VIII. «Фи гурылгъыр къэфIуатэ». Мы тхыгъэ цIыкIуэхэм нэлуасэ зыщыхуэфщIым кыывита гукъыдэжыр смайлыкымкIэ къэгъэлъэгъуэн. Сыт абы и цхъэусыгъуэр?

IX. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу

- а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...
- б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...
- в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэлуасэ зызыхуэтщIахэр?

Сыт ахэр зытеухуахэр?

- Хэт ахэр зытхар?
- Сыт хуэдэ тхыгъэ уэ нэхъ уигу ирихьар?
- Сыт ар кызыыхэкIар?
- Сыт гъатхэ уэшхым и нэцэнэхэр?
- Сыт уэшхым сэбэпу кыихьыр?

XI. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм къеджэн, кыжылэжын, усэр гукIэ зэгъэщIэн.

МАРТЫМ И 8-Р БЗЫЛЪХУГЪЭХЭМ Я МАХУЭ ЛЪАПИЭЦ

Дерс 19-нэ: Гьуклэкьул Мухьэмэд «Си анэ», В. Осеевэ «Къуэхэр»

Мурадхэр: Гьуклэкьул Мухьэмэд и усэ «Анэ» жы-хуиЛэмпрэ В. Осеевэ и тхыгъэ «Къуэхэр» жыхуиЛэмпрэ нэлуасэ хуэщІын; псалъаухам и кІэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкІэ зэпымыудауэ псалгъэ псокІэ я къеджэкІэр егъэфІэкІуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфІэкІхэм хэгъэхуэн, къайхьулІахэр жалэжыфу, ирипсалъэжыфу егъэсэн, анэмпрэ анэшхуэмпрэ пщІэ хуэщІын зэрыхуейр хьэкъыпІэкІэ зыхегъэщІэн, анэмпрэ анэшхуэмпрэ фІыуэ ялъагъуу, яхуэсакъыу, ядэлэпыкъуу егъэсэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфІэкІхэр: темэщІэ зыхыхьэхэр зытепсалъыхьыр гурылуэгъуэ ящыщІын, гупсысэ щІэлъыр къэзыгъэлъагъуэ псалгъэ нэхъыщхьэхэр макъкІэ къыхэгъэщхьэхукІауэ гупсэхуу еджэн; усакІуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалъхъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн, усакІуэм и гукъыдэжыр усэм къызэрыхэщым кІэлтыпІын; тхыгъэм и план зэхэлъхьэн; зеджар зэкІэлтыкІуэу къыжыІэжын; тхыгъэм хэт лІыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щІын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкІэхэм кІэлтыгъэпІын; рассказым и кІэр зэхуэкІауэ адэкІэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакІуэхэм я портрет, я тхылъхэр, Мартым и 8-м теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екІуэкІыкІэр

I. КъызэщІэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Бзэгъэбзэрабзэ:

Си анэ гу щабэ,
Си нанэ Іэ щабэ,
Сигу си псэм дэщІауэ,
Си гъащІэм пыщІа.
Си анэ цІыху гуапэ,
Си нанэ бзэ гуакІуэ,
Си гъащІэр ІэфІагъкІэ
ЩІэращІэ зыщІа.

- Усэ цІыкІум хуэмурэ къеджэн.
- Усэ цІыкІум псынщІэу къеджэн.
- Усэ цІыкІум гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэлІэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щІын

1. Сыт мы усэ цІыкІур зытепсалъыхьыр? (*Анэмпрэ анэшхуэмпрэ*).
2. Дауэ хуэщыт сабийр и анэмпрэ и анэшхуэмпрэ? Сыт хуэдэ псалъэхэра ар къыдэзыгъащІэр?
3. Анэмпрэ анэшхуэмпрэ дауэ уахуэщытын хуей?
4. Анэм теухуауэ сыт хуэдэ псалъэжьхэр фщІэрэ?
5. Дерсым и темэр яжелэн, мурадхэм щыгъуазэ щІын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфІэкІхэм ирипсалъэн.

V. Темэм елэжьын

1. Тхылъыр нап. 108-м деж къызэлъухын. РазделыщІэм и цІэм къеджэн.
2. Разделым ириплъэн, абы хыхъэ тхыгъэхэм нэлуасэ зыхуэщІын.
3. Тхылъым ит сурэтым елэжьын:
  - а) Хэт сымэ сурэтым къыщыгъэлъэгъуахэр?
  - б) Сыт хуэдэ махуэ сурэтыр зытепсалъыхьыр? (*Мартым и 8-м*).
  - в) Сыт ар къыдэзыгъащІэр? (*Анэшхуэмпрэ анэмпрэ удз гъэгъа ират*).
  - г) Фэ сыткІэ вгъэгуфІэрэ фи анэшхуэхэмпрэ фи анэхэмпрэ мартым и 8-м?
Абы къытегъэпсалъыхьын.
4. Усэм къахуеджэн:

– Дауэ хущыт усакІуэр и анэм? (*ФІуэ елгэгъу, пцІэ хуещІ*).

5. Усэм езы еджакІуэхэр егъэджэн, псалгэ гугъухэм елэжын, ахэр хэту псалгэуха зэхэлъхьэн.

6. Усэм макъкІэ кьегъэджэн, фІуэ еджэфу егъэсэн.

7. УпщІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээщІэн:

а) УсакІуэм анэм зэрызыхуигъазэ сатырхэр нэгъэсыжын:

– Нэм нэхърэ нэхъ .....

– Уэрщ дыгъэм нэхъ .....

– Зи щІыхьыр .....

б) Сыт а псалгэхэр щыхьэт зыхуэхъур? (*УсакІуэм и анэр зыхуигъадэ цыІэкъым*).

в) «Зэгъусэ-зэфэгъу». Сыт анэм и тыгъэу жыхуиІэр усакІуэм? (*ПцІыхь ІэфІ сабиигъуэр*). А псалгэхэр таблицэм кьиджыкІын, псалгэ къэс зы плъыфэкІэ лэжын:

	п	щІ			
с	а	ы			
Іэ	б	хь			
фІ	и	и	гъу	э	р

г) Сыт усакІуэм цІыхум кьигъащІэ гъэхэр зригъапщэр? (*Щыггэм*).

Хьэрфхэр здэщытын хуейр бжыгъэкІэ къэгъэлгэгъуауэ, а псалгэм къеджэн:

Щ Э М Ы ГЪ
1 4 5 2 3

д) Сыт анэр зыщымысхьыр? (*И гуащІэм*). Дауэ къывгурыІуэрэ а псалгэхэр? (*Анэр быныр зыхуей хуиггэсэн папцІэ, зыщысхьыжкъым, и къарум* еблэжкъым).

8. Анэм теухуауэ сочиненэ цІыкІу зэхэлъхьэн. Щапхъэ:

Си гъащІэ гурыфІыгъуэ, си гущанІэ тынш.

Анэм дахагъэм сыхуегъэуш, си зэхэщІыкІым зрегъэубгъу. Си гъащІэм и чэщанэ быдапІэщ, цІыхугъэм и лъабжъэр сегъэгъэтІылъ, гъащІэм и ІэфІыр зыхызегъащІэ, адыгагъэм и пщалгэм сыщегъэгъуазэ. Анэм гъащІэм и щэхухэм сыхурегъаджэ, хабзэм пэджэжу сегъасэ, цІыхугъэм и фащэр зэрызегъыхьэ. Анэм си гурыщІэхэр дахагъым къыхуегъэуш, си хьэлым зыщІыкІэ екІухэр бжыгъэншэу хызегъэухуанэ. Си анэм си гур гукъэкІым хуеунэтІ, си зэхэщІыкІым хегъахъуэ, гъащІэ хьыбархэм сыщІегъэдэІу, дерс къыхэхсыфмэ мэгуфІэ, си гъащІэр купщІафІэ зэрищІыным хущІокъу. ФІыщІэрэ щытхъуу си анэм хуэфащэр гъунэншэщ. Бзылгъухгъэ Іущыр сыт щыгъуи пэжым и телъхьэщ, си насыпыр псэукІэ дахэм иришэлІэну и гугъэщ, си къэкІуэнум тогузэвыхь, фІыгъуэу щыІэр къызбгъэдилъхьэнут хузэфІэкІамэ. И псалгэ купщІафІэхэм акъыл, ущие ящІэлъщ. Си анэр ерыскъыкІэ жумартщ, щэн – хьэл дахэ дыболгъагъу, фыгъуэ – ижэ и жагъуэщ. Лъэпкъым къыдекІуэкІ адыгэ хабзэм пхутекІынукукъым, и напэр щІытекІын пхуилэжынукукъым. Си анэр си гъащІэ гурыфІыгъуэщ, си гущанІэ тыншщ.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Макъамэ дахэм щІэту къэгъэфэн.

VII. Темэм адэкІэ елэжын

1. В. Осеевэ и тхыгъэ «Къуэхэр» жыхуиІэм къахуеджэн:

– Сыт цІыхубзхэм ящІэр? (*Псыкъуийм псы кърах*).

2. Тхыгъэм езыхэр къегъэджэн:

– Хэт зигъэпсэхуну къэтІысар? (*Лыжь цІыкІу гуэр*).

3. МакъкІэ къегъэджэн, фІуэ еджэфу егъэсэн.

4. УпщІэхэмкІэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээщІэн:

а) «Зэгъусэ – зэфэгъу». Зы бзылгъухгъэр и къуэм дауэ къыщытхъуа? (*Жыджэриц, къарууфІэц*).

А псалгэхэр таблицэм кьиджыкІын, псалгэ къэс зы плъыфэкІэ лэжын:

	кЪ				
ж	а	р			
ы	дж	у	у	фІ	
	э	р	щ	э	щ

б) ЕтІуанэ бзылхугъэм и кЪуэм папщІэ сыт жиІар? (ФІуэ уэрэд жеІэ).

в) «Хэчыхъауэ егъэджен». Ещанэ бзылхугъэм жиІа псалгъэхэр тхыгъэм кЪыхэгъуэтауэ, къеджен. (Си кЪуэм бэлыхъу зыри кІэрылгъкЪым).

г) Сыт хуэдэ щІалэ цІыкІура и анэм и хьэлгъэр кЪы-ІэщІэзыхар? (Ещанэращ).

д) Тестыр гъэзэщІэн. Сыт хуэдэ щІалэ цІыкІура лІыжыыр зыщытхъуар?

1) уэрэд фІуэ жызыІэм;

2) кЪарууфІэм;

3) и анэм пэгунхэр кЪеІызыхам.

Жэуап: 3.

е) А щІалэ цІыкІухэм я пІэм фитамэ, фэ сытыт фщІэнур?

5. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) НэгъуэщІу дауэ жыпІэ хъуну?

– ЦІыхубз – бзылхугъэ;

– Жыджэрщ – жанц;

– Нэжэгужэу – гуфІэжу.

б) Мы псалгъэхэм мыхъэнэкІэ кЪапэщІэуэ щапхъэу кЪэхъын:

– КЪарууфІэщ – кЪарууниэщ;

– Жыджэрщ – мыкІуэмьтэщ;

в) Мы псалгъэхэр тхыгъэм хэткІэ зэхъуэкІын: «Си кЪуэм сыкЪыщІыщытхъун дэслъагъукЪым». (Си кЪуэм бэлыхъу зыри бгъэдэлгъкЪым).

г) Мы сатырхэр хэт зыхужаІар? «Дэнэ щыІэ зи гугъу фщІы щІалэхэр? Сэ зыщ слъэгъуар». (ЩІалэ цІыкІу ещанэм).

д) Сыт лІыжъ цІыкІум апхуэдэу щІыжиІам и щхъэу-сыгъуэр? (ЩІалэ цІыкІу ещанэращ зи анэм и хьэлгъэр дэзыгъэпсынщІар, зи анэм и гугъуехъыр зэхэзыщІыкІар, анэр игъэтынимэ фІэигъуэу и хьэлгъэр кЪеІызыхар).

6. Нап. 111-м ит сурэтыр кЪэгъэсэбэпурэ, тхыгъэр кЪыжыІэжын.

7. Псалгъэжхэр фигу ивубыдэ: «Нэмыс здэщымыІэм, насыпи щыІэкЪым», «КЪуэфІ и анэ гуфІэ щигъащІэр-кЪым». Дауэ кЪывгурыІуэрэ а псалгъэжхэр?

8. Зэпсэлъэныгъэ егъэкІуэкІын: Анэр гъащІэм и лЪа-псэщ.

Анэ-адэм нэхъ лЪапІэ теткЪым мы дунейм, анэ-адэм я жЪауэр хэткІи щІылтэ жэнэтщ. Адэр унэм и пкЪо щІэсэнщ, пхъур зи гъэфІэнщ, кЪуэр зи гъэсэнщ. Анэм и гъащІэр бын зыщхъэщытым щхъэузыхъ хуещІ, зыщхъэ-щымытым анэр ену и пщІыхъ гъусэщ. ЛеймкІэ жаІэ-кЪым, анэ зимыІэм гуІэр и махуэщ, жэуэ. Анэр быным и щІэгъэкЪуэнщ, лЪэ быдэкІэ гъащІэм хэзыгъэуэвэщ, и мурадхэр хуэзыгъэдахэщ, и гурыщІэхэр зыгъэщІэра-щІэщ. Анэм и псалгъэ ІэфІхэм гури псэри ятхъэкЪу, и плъэкІэ гуапэм узыІэпешэ. Анэр гумрэ псэмрэ дэщІащ, быным зэпымычу и гур хуэгъуу, псэкІэ кІэрыщІауэ кЪо-гъуэгурыкІуэ. Анэлэм уигъэшхыр ІэфІщ, анэпсэр кЪо-тэмэ фІыщ, анэлэм кЪыуитыр берэчэтщ. Анэгур гуа-пагърэ лЪагъуныгъэрэкІэ гъэнщІащ. Быным и гуфІи и гукъеуи зрихъэллэр анэ – адэращ, ахэр псэкІэ кЪыдэзы-гъэври, хуэзыгъэщІагъуэри, зыгъэгушхуэри ахэращ. Гу хьэллэ псэ кЪабзэщ анэр, цІыхубз псэ нэхуу, бзылху-гъэ щІыкІафІэщ адыгэ анэр. И кЪабзагъэм, и цІыху-гъэм быныр ирогушхуэ, лЪэпкЪыр иропагэ. Анэр щІы-махуэм быным и дыгъафІэщ, гъэмахуэм быным и жЪа-уапІэщ. Анэр быным ену теубгъуащ. Анэр дыщэм нэхъ-рэ нэхъ лЪапІэщ, быным плЪапІэу яІэр аращ, псэ кЪабзэкІэ быным я гум дэщІащ, адыгэ нэмыс лЪагэкІэ гъэнщІащ. Анэгур хъумэ, анэпсэр гъэгуфІэ, анэгур уе-мыуэ и нэм гуауэ щІомыхъэ. Уи анэм хуэсакъ, дахэу епсалгъэ, щабэу зешэкІ, и гур гъэфІи, гуфІэгъуэ щомы-

гъащIэ. Анэр гъэлъащIэ, лъащIэныгъэ щумыгъащIэу и гъащIэр егъэхь, и щхьэр ину илъагъужу гъэпсэу. Анэр быныфIэмэ дуней фIыгъуэр езым ейщ, быныр нэмысыфIэмэ хъугъуэфIыгъуэ и бащэщ.

VIII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Мы тхыгъэ цIыкIу-хэм нэIуасэ зыщыхуэфIцIым къывита гукъыдэжыр смай-ликымкIэ къэгъэлъэгъуэн. Сыт абы и щхьэусыгъуэр?

IX. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ....

в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIахэр?

Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт хуэдэ тхыгъэ уэ нэхъ уигу ирихьар?

– Сыт ар къызыхэкIар?

– Анэм дауэ ухуцытын хуей?

– Уэ фIыуэ плъагъурэ уи анэр? Абы сыткIэ щIэгъэ-къуэн зыхуэпщIрэ?

XI. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм къеджэн, къыжыIэжын, усэр гукIэ зэгъэщIэн.

Дерс 20-нэ: Иуан Щамел «Нанэ», Жылэтэж Сэлэдин «Нанэрэ сэрэ»

Мурадхэр: Иуан Щамел и усэ «Нанэ» жыхуиIэмрэ Жылэтэж Сэлэдин и усэ «Нанэрэ сэрэ» жыхуиIэмрэ нэIуасэ хуэтщIын; псалъаухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхьуэн, къайхьулIахэр жаIэжыфу, ирипсалъэжыфу егъэсэн, анэшхуэр фIыуэ ялъагъуу, пщIэ хуащIу къэгъэхьун.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: темэщIэ зыхыхьэхэр зытепсалъыхьыр гурыIуэгъуэ ящыщIын, гупсысэ щIэ-лъыр къэзыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхьэхэр макъкIэ къыхэгъэщхьэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэ-мыдэхэм зы темэм хузэхалъхьа тхыгъэхэр зэгъэпщэн, усакIуэм и гукъыдэжыр усэм къызэрыхэщым кIэлъы-плъын; тхыгъэм и план зэхэлъхьэн; зэджар зэкIэлъы-кIуэу къыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэ-дэр белджылы щIын; усэхэм я художественнэ гъэпсы-кIэхэм кIэлъыгъэплъын.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылъхэр, анэшхуэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КъызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Бзэгъэбзэрабзэ:

СызыгъафIэр си нанэщ,

Сызыгъасэр си нанэщ,

СызэдэIур си нанэщ.

Къысхуэгуапэр си нанэщ,

Къысхуэупсэр си нанэщ,

КъысхуэгуфIэр си нанэщ.

– Усэ цIыкIум хуэмурэ къеджэн.

– Усэ цIыкIум псынщIэу къеджэн.

– Усэ цIыкIум макъ гуапэ, макъ щабэкIэ къеджэн.

– Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэлIэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щIын

1. «Хьэрф зэпыгъэзахэр». Хэт мы усэ цIыкIур зытепсалъыхьыр? (*Си нанэм*). Хьэрфхэр зэпыгъээжурэ, а псалъэм къеджэн:

И С М Э Н А Н

2. Тестыр гъээщIэн. Нанэ хужыпIэ хьуну псалъэхэр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр жэуапым итхэн:

- а) уггурлы;
- б) гу щабэ;
- в) Iэ щабэ;
- г) бзаджэ;
- д) Iуэхуггуйщэм хуэггэщIа;
- е) жьабзэ дахэ зIэ.

Жэуап: а, б, в, д, е.

3. Нанэр дауэ хущыт и кьуэрылгхум? Сыт хуэдэ псалгэхэр абы щыхьэт техгьуэрэ?

4. Дерсым и темэр яжеIэн, мурадхэм щыггьуазэ щIын, зэраггьуэтыпхгьэ зэфIэкIхэм ирипсэлгьэн.

V. Темэм елэжын

1. Иуан Щамел и усэ «Нанэ» жыхуиIэм кьахуеджэн:

– Хэт усэр зытепсэлгьыхьыр? (Нанэ).

2. Усэм езыхэр еггьэджэн, псалгэ гуггьухэм елэжын.

3. Усэм макгкIэ кьеггьэджэн, фIыуэ еджэфу еггьэсэн:

– Дауэ мы усэм укгьызэреджэн хуейр? (Макгь ца-бэкIэ, макгь гуапэкIэ, нанэр фIыуэ зэрытлггаггьур кгьы-зыхьэщ макгкIэ).

4. Усэр упщIэхэмкIэ зэпкьрыхын, лэжыггьэ зэхуэ-мыдэхэр ггьээщIэн:

а) Нанэ и Iуэху щIэкIэр сыт хуэдэ? (IуэхурыщIэщ).

Хьэрфхэмрэ бжыггьэхэмрэ зэпэлгытурэ, а упщIэм и жэуапыр таблицэм кьиджыкIын:

	1	2	3	4
1	Iу	э	ы	щ
2	р	ху	щI	

1,1; 2,1; 2,2; 1,2; 3,1; 3,2; 2,1; 4,1.

б) «Зэггьусэ – зэфэггьу». Нанэ и щэн-хьэлхэр кьэзыггьэ-лггаггьуэ сатырхэм я ггьусэхэр кьэггьуэтыжауэ, зы плгьы-фэкIэ лэжын:

Ар цIыхуфIщ, кьэмынэу,	Зы цIыху зэхихакгьым,
ЖиIэу псалгэ гуауэ	Зыми илгьэггьуакгьым.
Тхьэусыхэрейуи,	Зым хуимыщI гукгьанэ.

в) «КгьэщIэрей и хьэщIэщым». ПщIантIэм цIыху дыхьэхэм нанэ дауэ пежгьэрэ? (Псалгэ IэфIкIэ пожгьэ). А упщIэм и жэуапыр таблицэм кьиджыкIын псалгэ кгьэс зы плгьыфэкIэ лэжын:

	п	п	о
Iэ	с	а	жгь
фI	кI	лгь	э
	э	э	

г) «Нэ жан». Нанэ хьэщIэм кIэлгьызэрихьэ хабзэхэр кгьэзыггьэлггаггьуэ сатырхэр екгьуакIэ зэшэлIэн:

ДеггьэтIысхьэ IуощIэ.

ЕрыскгьыкIэ жьантIэм.

5. Бзэ лэжыггьэхэр:

а) НэггьуэщIу дауэ жыпIэ хгьуну?

– Емышу – емышэшу;

– IуэхурыщIэ – IуэхущIакIуэ;

– ХуимыщI гукгьанэ – игу емышггьэ.

б) Мы псалгэхэм мыхьэнэкIэ кгьапэщIэуэ щапхгьэу кгьэхьын:

– ЦIыхуфIщ – цIыху Iейщ;

– Псалгэ гуауэ – псалгэ гуапэ;

– ЖьантIэ – бжэкгьуаггь.

в) Мы псалгэухар усэм хэткIэ зэхгьуэкIын: «Ебзэра-бзэу пожгьэ». (Псалгэ IэфIкIэ пожгьэ).

г) Мы усэ сатырхэр зыхужаIар хэт? «Ар цIыхуфIщ, кьэмынэу». (Нанэ).

6. Фи нанэхэм фыкгьытепсэлгьыхь.

7. Зэпсэлгьэныггьэ еггьэкIуэкIын:

Си нанэ дыщэу гу щабэ

Адыгэ анэу си нанэ дыщэ! ДыщэпскIэ зи цIэр уафэм истхэн! Нанэ гу щабэ, нанэ Iэ щабэ. Сыгъуэлъыжамэ Iэ къыздыболъэ, шхыIэныр стехумэ къыщIыбоупщIэ. Пщэдджыжь нэмэзым укъожъэ, жэщыбгым уобэауж. Си нанэ гуакIуэу дыщэр зи Iэпэм къыпыщ. Пщэдджыжьым уи шхыныгъуэм я мэ IэфIыр къытщIехъэ, депIэщIэкIыу Iэнэ хъурейм дотIысэкI. ЩIакхъуэ хуабэр тхубоупщIатэ, шатэ Iуври уи IэрыкIщ. Къалмыкъ шейм уэ дыбогъафэ, фо IэфIыр абы и гъусэщ, псалтэ дахэри ди дэшхынщ. Быныр зэдэIуу псори зыгъэдаIуэр ди нанэщ. Жылэр зи чэнджэщакIуэр ди нанэщ, хъэблэм я акъылэгъур аращ. Ди унагъуэм псэуэ пытыр си анэшхуэращ. Адыгэ нанэу IуцыгъэкIэ гъэнщIа, IэпщIэлъапщIагъкIэ зыми хуимыкIуэт, Iуэху зэхэдз зымыщIу ищIэм псэ къыIузыгъакIэ анэшхуэ – нанэшхуэ. Адыгэ пхъуантэр и гъэтIылгыпIэщ, гъэтIылгыгъэ ищIурэ мэпсэу, сакъыныгъэр и фащэщ, зэкъуэхуауэ плъагъунукъым. И пхъуантэ дзакIэр дэ тхуегъэнакIэ, и блатыку кIапэр дэ тхузэредзэ. Ар зыхуэупсэнур къуэрылгъу – пхъурылгъухэращ. ФIыгъуэр зыхужаIэр си нанэщ, хъуэхъур зыхуаIуатэр си анэшхуэщ. Быныр къэтмэ бжэIупэм Iутщ, сымаджэм и хуцхъуэ лъыхъуэщ, хъужыхукIэ и жэщ гъуэлъэгъущ. Си адыгэ нанэ, бзылгъухугъэ кIэщIуц, псэху зымыщIыху, зыщысхыжу емыса.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Жъыуэ сыкъотэджри,
Шыгъуэгу хадэм сынохъэ.
ПсыIэрышэм сыIуохъэ,
СопкIэ, сыкъопкIэж,
Солтэ, сыкъолтэж.
СыIуотIысхъэри
Си Iэхэр хызощIэ,
Си напэм щIызокIэ,
ЩIыIэр зыхызощIэ,
Сегъэтхытх.

Жейр стрихуауэ Сыкъожыж.

VII. Темэм адэкIэ елэжьын

1. Жылэтэж Сэлэдин и усэ «Нанэрэ сэрэ» жыхуиIэм къахуеджэн:

– Мы уситIым зэпэджэжу сыт гупсысэ нэхъыщхъэу щIэлъыр?

2. Сыт хуэдэу къыщыгъэлъэгъуа нанэр мы усэхэм? Нанэ щэн – хъэлыфIу хэлгхэр къевбжэкI.

3. УсакIуэхэр я нанэхэм дауэ хуцыт? Абы цыхъэт техъуэ сатырхэм къеджэн.

4. Дауэ ухуцытын хуей анэшхуэм? Абы хуэгъэзауэ сыт хуэдэ адыгэ хабзэхэр пщIэрэ?

5. Мы псалтэжьыр зэвгъащIэ: Нэхъыжьыр бгъэлъапIэмэ, уи цхъэр лъапIэ хъунуц.

6. Сочиненэ зэхэлгхъэн нанэхэм теухуауэ. Щапхъэ:

Нанэ и нитIым къыщIех гуапагъэр, угъурлыгъэм и нэгур зэлгыIуехри нэхугъэр щызэщIонэ. Нанэ и ныбжьым емылгытауэ жан хъырс, нэхъ щIалэлъуэхэри зэхъуэпсэнщ. Нанэ цхъэц чэсей псоми хуцIохъэ, зэм цыкIуэкIыр къегъафэ, зэм мастэнэм зрет, и IитIым еш жыхуаIэр ящIэркъым. Нанэ и пщафIапIэм мэ IэфIхэр къыщIех, щIакхъуэмэ мэ гуакIуэр къыпщIехъэ, шхын IэфIкIэ псори егъашхэ, и ирыскъыр пэрыхъэтщ, и Iэнэр сыт цыгъуи узэдащ. Нанэ гу махэ хэти едэхэщIэнщ, и цхъэфэм Iэ дилгъэнщ, и гукъеуэм гупсэхуу едэIунщ, чэнджэщ Iуцхэр иритынщ. Нанэ цхъэх жыхуаIэр ищIэркъым, унагъуэр фIылъагъуныгъэкIэ егъэнщI, гу хуабагъкIэ щIегъанэ. Нанэ гу щабэщ, дэтхэнэми хуогуапэ, хэти щIэгъэкъуэн зыхуищIыну хъэзырщ. И гур мэгуфIэ, и лгъэр щIолгъэт къуэрылгъу быныр зыхуей цыхуигъазэкIэ, ахэр нанэ и псэ кIапэщ, и гъащIэ Iыхъэщ. Ахэращ нанэ и насыпыр. ЩIыхугъэм, адыгагъэм я хабзэ дахэм хуиуция и щIэблэр адыгагъэм тету псэумэ, нанэ и дежкIэ насып пэрыхъэтщ, хъуэпсапIэ зылгъэлэсащ. Нанэ жъыщхъэ махуэу зебжыж, гуцэм хэлъ цIы-

кIур и гъэфIэнщ, и гъащIэ гъэдахэщ, щIиупскIэ цIы-
кIум и бауэ макъыр псэкIэ зэхещIэ. Ар нанэ и дежкIэ и
гур хэзыгъахъуэу, илгъэхэм хупызыщэ гъащIэ макъа-
мэщ.

VIII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Мы тхыгъэ цIыкIу-
хэм нэлусэ зыщыхуэфIцIым къывита гукъыдэжыр смай-
ликымкIэ къэгъэлгъэгъуэн. Сыт абы и щхъэусыгъуэр?

IX. Ди лэжыгъэм усэ хуэтцIу

- а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...
- б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ....
- в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ усэ нобэ нэлусэ зызыхуэтцIахэр? Сыт
ахэр зытеухуахэр?

- Хэт ахэр зытхар?
- Сыт хуэдэ усэ уэ нэхъ уигу ирихъар?
- Сыт ар къызыхэкIар?
- Дауэ ухущытын хуей анэшхуэм?
- Абы теухуауэ сыт хуэдэ псалгъэжъ зэдгъэщIар?

XI. Унэ лэжыгъэ: усэхэм фIыуэ къеджэу зегъэсэн,
зыр гукIэ зэгъэщIэн.

ХАБЗЭ ДАХЭУ АДЫГЭ НЭМЫС

**Дерс 21-нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Си къуэшым»,
Шорэ Хъэсин «Сыт нэмыс
жыхуалэр?»**

Мурадхэр: Гъуэщокъуэ Хъусин и усэ «Си къуэш»
жыхуиIэмрэ Шорэ Хъэсин и усэ «Сыт нэмыс жыхуалэр»
жыхуиIэмрэ нэлусэ хуэщIын; псалгъэхам и кIэм щыт
дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ
зэпымыудауэ псалгъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн;
я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэ-

гъэхъуэн, къайхъулIахэр жалэжыфу, ирипсэлгъэжыфу
егъэсэн, адыгэ хабзэхэр зэрахъуэ егъэсэн, нэмысыфIэу
зэрыщытын хуейр гурыIуэгъуэ яхуэщIын.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: темэщIэ зыхыхъэхэр
зытепсэлгъыхьыр гурыIуэгъуэ ящыщIын, гупсысэ щIэ-
лгыр къэзыгъэлгъагъуэ псалгъэ нэхъыщхъэхэр макъкIэ
къыхэгъэщхъэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэ-
мыдэхэм зы темэм хузэхалгъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн,
усакIуэм и гукъыдэжыр усэм къызэрыхэщым кIэлгы-
плгъын; тхыгъэм и план зэхэлгъхъэн; зэджар зэкIэлгы-
кIуэу къыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэ-
дэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэ-
псыкIэхэм кIэлгыгъэплгъын; рассказым и кIэр зэхъуэ-
кIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я
портрет, я тхылгъхэр, адыгэ хабзэм теухуа сурэтхэр,
компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КъызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Усэм къеджэн:

Лгъэпкъ хабзэр бзыпхъэщ,
Лгъэпкъ хабзэр щэнщ,
Ар тхуохъур цапхъэ,
Ар ди къалэнщ.
Уи гъащIэ лгъагъуэм
Нэмысыр Iыгъ,
ЦIыхугъэ лгъагэм
Iэдэб щIыгъэгъу.

- Усэ цIыкIум хуэмурэ къеджэн.
- Усэ цIыкIум псынщIэу къеджэн.
- Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

**IV. Темэм ешэлIэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ
щIын**

1. Сыт мы усэ цIыкIур зытепсэлгъыхьыр? (*Адыгэ нэ-
мысым, цIыхугъэ лгъагэм*).

2. Нэмысымрэ цыхуггэмрэ сыт зыхыхьэр? (*Адыгэ хабзэм*).

3. Зэпсэлгэныггэ еггэкгуэкГын: Адыгэ хабзэ.

Лгэпкк къэскГэ и цыхухэм я зэхуштыкГэхэми, я зэхэтыкГэми шхэпс хуэхуу иГэщ езым кыилэжыауэ кыы-дэггуэгурыкГуэ, уасэ зыхуумыщГыфыну гьэтГылгыггэ гуэр. Ар елгытащ лгэпккым и Гуцаггым, и дуней те-тыкГэм, и зэхэщГыкГым, кыиггэщГам, Гуэхуггуэ кыызэ-ринэкГлахэм. Адыгэхэм я дежкГэ ар адыгэ хабзэращ. Адыгэ хабзэр апхуэдизкГэ лгэщц, кыару ин хэлгыщ, Гуца-ггэкГэ гьэнцГащи, хузэфГэкГащ ггэ минхэм кыы-кГуэцГрыкГыни, лгэхгэнэ бзаджэхэм пэщГэтыни. ИсГьам динми хуиггэкГуэтакгым. Диныр кыащтами, адыгэхэр хабзэм еГусакгым, тГури зэдаГыггаш. ФГыщГэр зыхуэ-фащэр ди адэжхэращ ар зэрахгумам пащГэ. Адыгэ хабзэм и купсэм щыщц цыхухггэр, адыгаггэр, нэмы-сыр, кГухгэныр. Адыгаггэр лгэпкк фашэщ, зэхэтыкГэ дахэм и дамыггэщ. Адыгаггэр лгэпккым и джэлэсщ, щэн – хьэл дахэм и наггыщэщ. Адыгаггэр хабзэ дахэурэ зэхэлгыщ, нэмысрэ кГухгэнрэкГэ гьэнцГащ, щэн – хьэл екГухэмкГэ зэГуцащ. Адыгэр зэрыдунейуэ цГэрыГуэ зы-щГлахэм яхэтщ и хабзэ дахэхэр, нэмысыр, кГухгэныр.

4. Дерсым и темэр яжеГэн, мурадхэр хуэггэувын, зэ-раггэггэуэтыпхгэ зэфГэкГэхэм ирипсэлгэн.

V. Темэм елэжыын

1. РазделыщГэм ириплгэн, абы хыхгэ темэхэр зэггэ-лгэаггун.

2. Нап. 121-м ит сурэтымкГэ рассказ цГыкГу зэхэлг-хьэн:

– Сыт сурэтым щыфлгэаггур? (*Дадэмрэ сабийхэмрэ*).

– Сыт дадэ ищГэр? (*ЕджакГуэ цГыкГухэм зыгуэр яжреГэ*).

– Сыт хуэдэ щГыпГэ сурэтым кыыщыггэлггэаггур? (*АдыгэщГращ*).

– Сыт абы щыхгэт техгээр? (*Бгы лгэагэм Гэдишху чэ-щанэр тету болгэаггу*).

3. Усэм кыахуеджэн:

– Сыт мы усэр зытепсэлгыхыыр? (*Ныбжггэггуггэм*). Хьэрфхэр зэпыггэзэжурэ, а упщГэм и жэуапым кые-джэн:

М Э ГГ ГГУ Э ЖГ Б Г Н

4. Усэм езыхэр еггэджэн, псалгэ гуггухэм елэжыын.

5. Усэм макгкГэ кыеггэджэн, фГыуэ еджэфу еггэсэн.

6. УпщГэхэмкГэ зэпккырыхын, лэжгыггэ зэхуэмыдэ-хэр ггэзэщГэн:

а) Сыт мы усэм гупсысэ нэхгыщхгэу щГэлгыр? (*Ныб-жггэггур яггэлганГэ, хьэщГаггэ кГэлгызэрахгэ*).

б) «Нэ жан». «Кгуэш» псалгэмкГэ хэт усакГуэм зы-зыхуиггэзэр? (*И ныбжггэггуращ*). Хьэрфхэмрэ бжыггэ-хэмрэ зэпэлгытурэ, а упщГэм и жэуапыр таблицэм кыи-джыкГын:

	1	2	3	4	5
1	и	н	б	э	а
2	жг	ггу	р	щ	ы

1,1 2,1; 5,2; 3,1; 1,2; 4,1; 2,2; 3,2; 5,1; 4,2.

в) «Зэггусэ – зэфэггу». Сыт хуэдэ псалгэхэмкГэ зы-хуиггэзэрэ усакГуэм и кгуэшым? (*ХьэщГэу кгысхуебла-ггэ*). А псалгэхэр таблицэм кыиджыкГын, псалгэ кыэс зы плгыфэкГэ лэжын:

	кг	ы					
хг	э	с					
	щГ	ху	е				
	э	у	б	л	А	гг	э

г) Сыт усакГуэм и хьэзыру жыхуиГэр? (*ХьэщГэ нышыр*).

д) ХьэщIэм кIэлъызэрахьэну хабзэхэр зэдзылIэжурэ, таблицэм кьиджыкIын, сатыр зэгъусэхэр зы плъыфэкIи лэжын:

Усшэнц губгъуэм, ди мэл пщыIэм,	Шууи лъэсуи удэсшынц.
ПфIэфIу щытмэ, къущхьэхъубгхэм	Шхум и фIагъри зэхэпщIэнц.
Къущхьэхъу мэххэм, ди мэз Iувхэм,	Дэ бдзэжьей дыщещэнц.
Инжыджыпсу ди псы къабзэм	Удахьэхыу ущIэсынц.

7. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– ХьэщIэ ныш – *хьэщIэм хуаукI мэл.*

– ЗэбгъэщIэнц – *зэбгъэщIыхунц.*

– Удахьэхыу – *уи псэр кIэрыпщIэу.*

б) Мы псалъэхэм мыхьэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъэу къэхьын:

– Псы къабзэ – *псы утхъуа.*

– Уи нэгъу кыщIэнэнц – *пщыгъупщэжыныц.*

в) Мы псалъэхуар усэм хэт сатыркIэ зэхъуэкIын: «Ди Хэкум щызекIуэ хабзэхэм нэлуасэ ухуэхъунц». (*Плгъагъунц хабзэу ди Хэку щыIэр*).

г) Мы усэ сатырхэр зыхуэгъэзар хэт? «Ди псы къабзэм дэ бдзэжьей дыщещэнц». (*Инжыджыпсым*).

8. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: НыбжьэгъуфI.

НыбжьэгъуфIыр зимыуасэ щыIэкъым. УзэрыкIэ-лъыджэу къэсынущ, и дамэр кыпщIигъэкъуэнущ, уэр хуэдэ зыуэ кыпкъуэувэнущ. Гугъуехьми игъэщтэнукъым, хьэзабри дишэчынуц. НыбжьэгъуфIыр гум щагъафIэ IэфIагъщ, цIыхур игъащIэкIэ зэпызыщIэ къаруц, уи гущIэм щызэщIэна мафIэщ, уи гъащIэр къэзыгъэунэху дыгъэщ. НыбжьэгъуфIыр лъэ быдэкIэ уи щIы-

багъ къыдэтщ, узыгъэгушхуэ къаруц, ныбжьэгъуфIыр цIыху зэхэтыкIэ дахэм и джэрпэджэщ, гъащIэм и зэлущакIуэщ. НыбжьэгъуфIыр уи псэр зыхуэзэлупхщ, уи гугъэр зыхуэпIуатэщ, уи гущIэр зыхуэбунэщIщ, мурадхэмкIэ узыдэгъуашэщ, уи гупсысэм и хэщIапIэщ, уи акъылым и дэлэпыкъуэгъуц. Усымаджэмэ уи плэщхьагъ тесщ, ухутыкъуамэ уи щIэгъэкъуэнц. НыбжьэгъуфIыр насыпщ, ныбжьэгъуфIыр гъащIэ гъуэмылэщ, фIым ухуэ-зущийуэ дахэм и унэтIакIуэщ. НыбжьэгъуфIыр икърар зыхэлъщ, зэи уигъэщIэщхъунукъым, пщIыIуэпщIышэу уи яужь итынукъым. Уэри апхуэдэу пыкъуэкIыж. НыбжьэгъуфIыр зи куэдыр ныбжьэгъуфIыр зыгъэлъапIэращ, хуэфэщэн пщIэ хуэзыщIращ. НыбжьэгъуфIыр уи куэдыну ухуей – уэри ныбжьэгъуфIу щыт. НыбжьэгъуфIыр гъэкIуэ-дыгъуафIэщ, ауэ гъуэтыжыгъуейщ. Уи ныбжьэгъуфIыр кыпхуищIэр зэхэщIыкI, псалъэ гуапэкIэ пыкъуэкIыж, IуэхущIафэ дахэкIэ пэджэж. НыбжьэгъуфIыр уи гъащIэ мылкъуц, уи гъэтIылыгъэщ.

9. Нап. 122-м ит псалъэжхэм къеджэн, зэгъэщIэн. Ахэр дауэ кыывгурыIуэрэ?

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

МыхъумыщIагъэ щызэхэтхкIэ, АдэкIэ-мыдэкIэ ди щхьэр дощI, Зыр зым доупщIыж:

– Уэри зэхэпха?

– Мобыи зэхиха?

– Псоми зэхэфха?

– Дауэ кыфщыхъуа?

Ди Iэ цIыкIухэр зэблыдох,

Ди бгым хуэфIу идогъэуэвэ,

Лъакъуэ ижъкIэ дытопкIэ,

СэмэгумкIэ дыдопкIей:

– Ар пщIэ хъунукъым, къэдаIуэ,

Ущытын хуейщ жыIэдаIуэ!

VII. Темэм адэкIэ елэжын

1. Шорэ Хьэсин и усэм къахуеджэн:

– «Хьэрф гьуэщэхэр». Сыт мы усэр зытепсэлъыхьыр?
(Нэмыс). Хьэрфхэр здэщытын хуей щыпIэр бжыгъэ-
хэмкIэ къэгъэлъэгъуауэ, а ушщIэм и жэуапым къеджэн:

С Э Ы Н М
5 2 4 1 3

2. Усэм езыхэр егъэджэн, псалъэ гугъухэм елэжьын.
3. Усэм макъкIэ къеджэн, фIыуэ еджэфу егъэсэн.
4. УшщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмы-
дэхэр гъээщIэн:

а) Сыт мылкъум нэхърэ нэхъ лъапIэу щыIэр? (Лъэпкъ
нэмысыр). Хьэрфхэр зэпыгъээжурэ, а ушщIэм и жэуа-
пым къеджэн:

Р Ы С Ы М Э Н   Ъ К П Э Л Ъ

б) «Нэ жан». Дадэ и ущиехэр зэгъусэ щыIажурэ екъуа-
кIэ зэшэлIэн:

ЛъапIэщ	хъуми гъей.
Тщэкъым	ди цIыху напэр.
Адыгэ нэмысыр	насыпыфIэ хъунщ.
Куэдү ар зылъысыр	цIыхум и псэ шхынщ.

в) «Хэчыхъауэ егъэджэн». Нэмысыр акъылымрэ
дауэ зэпха? А сатырхэр къэгъуэтауэ, къеджэн.

г) Сыт цIыхум и щэн – хьэлыр гъуджэм хуэдэу къы-
зэрыщыр?

д) ИкIэрей едзыгъуэм къеджэн. Дауэ къывгурыIуэрэ
а сатырхэр?

е) Мы пслъэжьыр зэгъэщIэн: ИмыIэ насып, зыхэ-
мылъым нэмыс.

5. Бзэ лэжьыгъэхэр:

а) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– ЖъакIуэу – *екIуу псалъэ*.

– Гъей – *зэман хьэлгэ*.

б) Мы псалъэхэм мыхъэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъэу
къэхъын:

– ЩIэгүфIыкIри – *къэгубжьри*.

– ЛъапIэщ – *пудщ*.

– НасыпыфIэ – *насыпыншэ*.

в) Мы псалъэхар усэм хэт сатыркIэ зэхъуэкIын:
«Нэмысщ ди лъэпкъ хабзэр зэвгъащIэу вгъэзащIэмэ».
(Нэмысщ ди лъэпкъ хабзэр *фцIыхуу фэ зэфхъэжмэ*).

6. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Адыгэ нэмыс.

Хабзэ дахэу адыгэ нэмысыр уздихъэх зэхэтыкIэм и
нагъыщэщ. Лъэпкъ зэмыфэгъухэр зыщIэхъуэпсу ады-
гэпсэм и къуэпсщ, цIыхугъэ нэсым и щапхъэу телъы-
джагъкIэ зэIуцащ, лъэпкъым и къабзагъыр къээзыгъэ-
лъагъуэ цIыху щэн гъэщIэгъуэнщ, Iэдэбыр зи джэр-
пэджэжщ, адыгэм и Iэпэгъуу лэгъунэщIэс нысащIэу
тепсэпсыхъу зэрехъэ. Нэмысыр цIыху напэ хужьщ, ады-
гэ щIыхъым и хъумакиуэщ, лъэпкъым и джэлэсщ. Нэ-
мысыр адыгэ дунейм и уахътыщ, вагъуэу къыщхъэ-
щытщ, дыгъэу къыхуэнэхуш, щIылъэр зыгъэдахэщ,
зэнзэныпсу къабзэщ. Нэмысыр фIым ухуэзушщ, цIы-
хугъэм укъыхуезыджэщ, дахагъым ухуэзунэтIу хъэ-
щыкъ узыщI цэныфIагъщ. Адыгэ нэмысыр цIыхугъэр
и нэгум къош, адыгагъэр и Iэм къыпош. Нэмысыр гушщIэ-
гъум и лъахэщ, псапэ зэрашщIэ Iэмалщ, хутыкъуам хуа-
гъэтIылъ мылкъуш. Нэмысыр гукъэкIш, цIыхум и гу-
шщIагъщIэлъ беагъщ, захуагъэм и телъхъэщ, пэжа-
гъым и щIэгъэкъуэнщ. Нэмысыр адыгэм и гъуэгу гъу-
сэщ, лъэпкъым и гъэфIэну щIэблэр зи гъэсэнщ. Адыгэ
нэмысыр дэтхэнэ лъэпкъри гукIэ зыщIэхъуэпсщ, псы-
хъуиблым дыгъэ къатепсэщ, цIыхупсэм и дахэгъэпсщ.

VIII. «**Фи гурылъыр къэфIуатэ**». Мы тхыгъэ цIыкIу-
хэм нэIуасэ зыщыхуэфщIым къывита гукъыдэжыр смай-
ликымкIэ къэгъэлъэгъуэн. Сыт абы и щхъэусыгъуэр?

IX. **Ди лэжьыгъэм уасэ хуэтщIу**

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...

в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

X. **Дерсыр къэпщытэжын**

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIахэр?
Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Хэт ахэр зытхар?

– Сыт хуэдэ тхыгъэ уэ нэхъ уигу ирихьар?

- Сыт ар кызыхэклар?
  - Сыт адыгэ нэмысыр зищысыр?
  - Сыт хуэдэ адыгэ хабзэхэр уэ бгъэзащлэрэ?
- XI. Унэ лэжыгъэ:** зы усэр гуклэ зэгъэщлэн.

**Дерс 22-нэ: Хьэгъундокуэ Рэмэзан
«Дадэ и ущиэхэр»,
Дзасэжь Хьэсанш
«Хабзэ гъэщлэгъуэнхэр»**

Мурадхэр: Хьэгъундокуэ Рэмэзан и усэ «Дадэ и ущиэхэр» жыхуилэдрэ Дзасэжь Хьэсанш и тхыгъэ «Хабзэ гъэщлэгъуэнхэр» жыхуилэдрэ нэлуасэ хуэщлэн; псалтэухам и клэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэклэ зэпымыудауэ псалтэ псоклэ я къеджэклар егъэфлэклуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфлэклэхэм хэгъэхуэн, кбайхъуллахэр жалэжыфу, ирипсэлэжыфу егъэсэн, щэн – хьэл дахэ зэрызыхалхьэнуу щлэгъэкъун, адыгэ хабзэхэр ягъэзащлэу къэгъэхуэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфлэклэхэр: темэщлэ зыхыхьэхэр зытепсэлтыхьыр гурылуэгъуэ ящыщлэн, гупсысэ щлэлыр къэзыгъэлгъагъуэ псалтэ нэхтыщхьэхэр макъклэ кыыхэгъэщхьэхуэу гупсэхуу еджэн; усаклуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалхьа тхыгъэхэр зэгъэщлэн, усаклуэм и гукъыдэжыр усэм кызызыхьэщым клэлтыплтын; тхыгъэм и план зэхэлхьэн; зэджар зэклэлтыклуэу кыыжылэжын; тхыгъэм хэт лыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щлэн; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыклэхэм клэлтыгъэплтын; рассказым и клэр зэхуэуэу адэклэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхаклуэхэм я портрет, я тхылхэр, адыгэ хабзэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и еклуэклыклар

- I. Кызызэщлэзыкгуэ дакыккэ
- II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Псалтэжыым къеджэн:

Нэмысыфлар насыпыфлэщ,
Нэмысыншэр насыпыншэщ.

- Псалтэжыым хуэмурэ къеджэн.
- Псалтэжыым псынщлэу къеджэн.
- Псалтэжыым гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэллэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щлэн

1. Сыт мы псалтэжыыр зытепсэлтыхьыр? (*Адыгэ нэмысым*).
2. Сыт нэмысыр зищысыр? (*Адыгэ щэн-хьэл дахэщ*).
3. Сыт хуэдэ щэн-хьэл нэмысым кыхьэхэр? (*Укытэ, клухьэн, цыхугъэ*).
4. Зэпсэлтэныгъэ егъэклуэклэн: Цыхугъэ, гъащлэм и кумылэ.

Лъэпкъ къэс езым и хабзэ, и дуней тетыклэ, и щэн – хьэл илэжщ. Адыгэм зэрихьэ щэн-хьэлхэм къупхьэ яхуохъу цыхугъэ лъагэр. Си лъэпкъэгъухэм я дежклэ нэхь псалтэ лъаплэ дыдэхэм ящыщ ар. Я гъащлэм ипэ ирагъэщ, цыху щыхьыр кызызэрапщытэ щэн хэплгыхьащ ар. Цыхугъэр адыгэм дежклэ дыщэ пэлтытщ, хъугъуэфлыгъуэм ипэ ирагъэщ, цыху напэр къабзэу зэрызэрахьэ пщалтэщ. Ар адыгэм зэрахьэ къабзагъклэ псынэм хуагъадэу, уардагъклэ бгыжхэм палгыту, адыгагъэм и бэракъыу, адыгэ щлэлыгъэм и кумылэу. Ар адыгэм и гъуэгугъэлгъагъуэщ, нэмысым и дэрэжэгъуш, цыху нэсым и гуцлагъщлэлыщ. Ар цыхугуэу ехуэбылэ къаруш, зи нурыр псом нэхэрэ нэхь лъаплэщ. Цыхугъэр дахагъэщ, цыхугъэр гуапагъэщ. Цыхугъэр бегъэщ, уасэ зимылэщ, цыху зэхэтыклэ дахэр кызызэрыщ гъуджэщ. Цыхугъэр адыгэм и налкыутналмэсщ, лъэпкъым и дыщэ кладэщ, адыгагъэм и дыщэ кланэщ. Ар дыщэпс луданэклэ адыгэ щэн – хьэлым щыхэдыклар, адыгэ цыхухэм къадэгъуэгурыклуэ лъэпкъ дамыгъэщ. Ар адыгэр флым хуэзунэтлэ и лъэпкъ напэу псом япэ иригъэщ, цыху гъащлэм и шхэпщ. Цыху-

гъэр адыгагъэм и лъапсэщ, псом нэхърэ нэхъ лъапIэу ибж и лъэпкъ щэнщ. ЦIыхугъэр адыгэ щIылъэм и дамэщ, Iуащхьэмахуэ дэбжьыфIэ лъагагъщ.

5. Дерсым и темэр яжеIэн, мурадхэр хуэгъэувын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфэкIхэм ирипсэлъэн.

V. Темэм елэжьын

1. Хьэгъундокъуэ Рэмэзан и усэ «Дадэ и ущиехэр» жыхуиIэм къахуеджэн:

– Хэт сабийм ущие къезытыр? (Дадэ).

2. Усэм езыхэр егъэджэн, псалгэ гугъухэм елэжьын, ахэр хэту псалгэуха зэхэлъхьэн.

3. Усэм макъкIэ къегъэджэн, фIыуэ еджэфу егъэсэн.

4. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъээзэщIэн:

а) «Хьэрф кIуэдахэр». Сыт дадэ цIыкIухэр зыхуиуцийр? (Щэн – хьэл дахэхэм). Хьэрфхэр дэгъэувэжурэ, а упщIэм и жэуапым къеджэн:

Щ . н – хь . л д . х . х . м.

б) «Зэгъусэ – зэфэгъу». Дадэ и къуэрылъхур зэриуцийр къэзыгъэлъагъуэ сатырхэр зэдзылIэжурэ къеджэн, зы плъыфэкIи лэжын:

Нобэ щIэн хуей Iуэхур	ар умыгъэкIуэд.
Дыщэу ябж зэманыр	зомыгъэтIылъэкI.
Щхьэхынэр	мыдаIуэр.
ЦIыху хъуркъым	гумыIуц.

в) Мы усэм сыт хуэдэ адыгэ псалгэжь къыщыхьар? (Лажьэм лыжь ешх).

Ар дауэ къывгурыIуэрэ?

г) Дадэ и ущиехэр щIалэ цIыкIум зэрызыхиубыдэр сыт хуэдэ сатырхэм наIуэ ящIрэ? (Ахэр сэ сфIэигъуэу, сотхыр зэхэсхыу).

д) Фэ сыт хуэдэ щэн – хьэл дахэ фхэлъ? Сыт хуэдэ зыхэфлъхьэну фыхуейт?

5. Бзэ лэжьыгъэхэр:

а) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хъуну?

– Бжыгъэншэ – мардэншэ.

– СфIэигъуэу – сфIэтэмэму.

– ЗомыгъэтIылъэкI – лгэныкъуэ йомыгъээ.

б) Мы псалгэхэм мыхьэнэкIэ къапэщIэуэ цапхъэу къэхьын:

– Гугъу – тынш.

– Жан – щхьэхынэ.

– ГумыIу – езэгъ.

в) Мы псалгэухар усэм хэт сатыркIэ зэхъуэкIын: «МыдаIуэр цIыхуу ябжкъым, гупми яхэзагъэкъым». (ЦIыху хъуркъым мыдаIуэр, гупми ядэмышхуц).

6. Тестыр гъээзэщIэн. Псалгэ гупым щэн-хьэл дахэ къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр жэуапым итхэн:

а) жыIэдаIуэ;

б) щIыкIафIэ;

в) IуэхущIакIуэ;

г) хуэмышу;

д) зэтеубыда;

е) щIыкIэншэ.

Жэуап: а, б, в, д.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Дыгъэ цIыкIур мыпхуэдэу хъуреишхуэщ,
Бгы къуагъым мыпхуэдэу къыкъуоплъ,
И бзий цIыкIухэр бгыщхьэм къожэх,
Псышхуэм IэблэскIэ къосыкI,
Жыг къудамэм потIысхьэ,
ПщIащэ цIыкIухэм къыпхоплъ,
Модэ фыплъэт! Щхьэгъубжэм къыдоплъ!

Дыгъэ бзий, къеблагъэ!

ХьэщIэ лъапIэу къытхуепсых!

Ди гъусэу укъетIысэхмэ,

Ди дерсыр зэходгъэхынщ!

VII. Темэм адэкIэ елэжьын

1. Дзасэжь Хьэсанш и тыгъэм къахуеджэн:

– Сыт мы тхыгъэр зытепсэлъыхьыр? (Адыгэ хабзэхэм). А псалгэхэр таблицэм къиджыкIын, псалгэ къэс зы плъыфэкIэ лэжын:

	а				
х	д	ы			
а	б	г	э		
	з	э	х	э	м

2. Тхыггэм езыхэр еггэджэн, псалгэ гуггүхэм елэжын.

3. Тхыггэм маккIэ кьеггэджэн, IыхьэкIэ зэпыудын.

4. УпцIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыггэ зэхуэмыдэхэр ггээзэцIэн:

а) Хэтыт адыгэхэм хьэцIапIэ кьахуэкIуар? (*Урыс цIалэ Сергей Степанович*).

б) Сыт хуэдэ унафэ бысымым кьахьар? (*ХьэбзэыцхьэкIэ яшэу яггэхьэцIэну*).

в) Хабзэм тету дауэ шухэр зэрыувар?

г) Сыт апхуэдэу цIэувам и цхьэусыггүэр?

д) Дауэ мэлыцхьэр адыгэм зэрагуэшыр?

е) Сыт урыс цIалэм хьэцIаггэ кIэлгызэрахьэхэм цхьэкIэ кьажриар? Хьэрфхэр зэпыцIауэ, жэуапым кьеджэн. (*Берыцэт бесын*).

Б Р Ч Т   Б С Н
Е Ы Э   Е Ы

ж) Зэпсэлгэныггэ еггэкIуэкIын: ХьэцIэ зи цIасэ.

Адыгэхэм хабзэ дахэ куэд зэрахьэ. А хабзэхэм щыщү нэхь дахэхэм ящыщц хьэцIэм кIэлгызэрахьэ хабзэхэр. А хабзэхэрац адыгэм я ггэхьэцIэкIэр, хьэцIэм зэрыпежьэ, зэрелIалIэ, зэрыраггэжьэж щIыкIэхэр цIэрыIуэ зыщIар. Адыгэм хьэцIэм пищIынрэ хуиггэдэрэ зыри щыIэтэккым. Сыт хуэдэ лгэпкк кьыхэкIами, сыт хуэдэ щIыпIэ кьимыкIами, адыгэм хьэцIэр и нэт, и псэт, и щIасэт. ГгүэгурыкIуэ кьызэрыкIуэу и унаггүэм кьекIуэллами, адыгэ унаггүэм абы щиггүэтынут тыншыпIэ, кьыхуащIынут пцIэрэ щIыхьэрэ. ХьэцIэр тыншын, зы-

хуей хуиггээзэн папщIэт адыгэм хьэцIэщ унэ щхьэхуэ щIиIэри. Адыгэм и хьэцIэщыбжэр сыт щыггүи зэлухат, абы зэхэдз ямышIу дэтхэнэрей цIыху зэхэзекIуэри кьекIуэлэнкIэ хуитт ирежэщ, иремахуэ. ХьэцIэм папщIэ адыгэр и кьару еблэжынутэккым, зыщысхьыжынутэккым. Зыгуэр ириггэблаггэрэ и жьауэм щIиггэувамэ, абы зэмыплгэкIыжу и ггащIэкIи и IуэхукIи бысымым дзыхь хуищIт. Адыгэхэр сыт щыггүи ирысккыкIэ жумартт, шхын зэи кьуагг ящIтэккым, я ирысккы Iэнэр сыт щыггүи хьэзырт, ирысккы хэплгыхьакIэ хьэцIэр яггэхьэщIэт. ХьэцIэ кьыхуэкIуам хутриггэуван сыт щыггүи адыгэм хьэзыру иIэт, хьэцIэм хуэуггүаует, гузавэмэ зэпхуээн имыIу псэхунутэккым.

5. Бзэ лэжыггэхэр:

а) НэггүэщIу дауэ жыпIэ хьуну?

– Уэтэр – *мэл пицIэ*.

– Хэггэрэи – *хьэцIэр кьызыхуэкIуар*.

– Пхгэ Iэнлгэ – *Iэнэ*.

б) Мы псалггэхэм мыхьэнэкIэ кьапэщIуэ щапхггэу кьэхьын:

– СэмэгумкIэ – *ижьымкIэ*.

– Нэхгьыж – *нэхгьыщIэ*.

– ЩIадзац – *яухащ*.

в) Мы псалггэхуар тхыггэм хэткIэ зэхгүэкIын: «Ахэр зэрыувар хьэцIэм игу техуаккым». (*А увыкIэр зиусхьэным игу ирихьаккым*).

VIII. «Фи гурылгыр кьэфIуатэ». Мы тхыггэ цIыкIуэхэм нэлүасэ зыщыхуэфцIым кьывита гуккыдэжыр смайликымкIэ кьэггэлгггүэн. Сыт абы и щхьэусыггүэр?

IX. Ди лэжыггэм уасэ хуэтщIу

а) Сэ нобэ щIэуэ кьэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...

в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр кьэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыггэ нобэ нэлүасэ зызыхуэтщIахэр?

Сыт ахэр зытеухуахэр?

- Хэт ахэр зытхар?
- Сыт хуэдэ тхыгъэ уэ нэхъ уигу ирихьар?
- Сыт ар кызыыхэкIар?
- Сыт хуэдэ хабзэ щIауэ кыэпщIар?

XI. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм къеджэн, кыжыIэжын, усэр гукIэ зэгъэщIэн.

МАМЫР ГЪАЩIЭМ ДЫХУЩIЭКЪУУ

Дерс 23-нэ: Кхъуэхъу Хъаннэ «Ирегъагъэ си Хэкур», Лыхъ Мухъэмэд «Маипэ махуэ»

Мурадхэр: Кхъуэхъу Хъаннэ и усэ «Ирегъагъэ си Хэкур!» жыхуиIэмрэ Лыхъ Мухъэмэд и усэ «Маипэ махуэ» жыхуиIэмрэ нэIуасэ хуэщIын; псалъэухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэ-кIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, кыайхъулIахэр жаIэжыфу, ирипсалъэжыфу егъэсэн, мамырыгъэм и телъхъуэ кыгъэхъун, мамыр гъащIэм и усэр зыхащIауэ егъэсэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: темэщIэ зыхыхъэхэр зытепсалъыхьыр гурыIуэгъуэ ящыщIын, гупсысэ щIэлъыр кыэзыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхъэхэр макъкIэ кыыхэгъэщхъэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалъхъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн, усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кызызэрыхэщым кIэлтыплын; тхыгъэм и план зэхэлъхъэн; зэджар зэкIэлтыкIуэу кыжыIэжын; тхыгъэм хэт лыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлтыгъэплын; рассказым и кIэр зэхъуэ-кIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылъхэр, мамыр гъащIэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

- I. КызыэщIэзыкъуэ дакъыкыэ
- II. Унэ лэжыгъэр кыэпщытэжын
- III. Усэ цIыкIум къеджэн:

Майм и 1-р кыынэсащ,
ДгъэлъэпIэну зыдгъэпсащ,
Бэракъ цIыкIухэр жьым зэрехъэ,
ДыгуфIэжу дызэхохъэ.
ИугъащIэ мамыр гъащIауэ
Ди щIыналъэм дэщIэращIэм.

- Усэ цIыкIум хуэмурэ къеджэн.
- Усэ цIыкIум псынщIауэ къеджэн.
- Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэлIэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щIын

1. Тестыр гъэзэщIэн. Сыт хуэдэ махуэщI усэ цIыкIур зытепсалъыхьыр? (*Майм и 1-м*). Жэуапым и лъабжьэм хъурей цIыкIу кIэщIэтхэн:

ИлъэсыщIэм; Майм и 1-м; ТекIуэныгъэм и махуэм.

О

2. Сыт а махуэм ягъэлъапIэр? (*Мамыр гъащIэр, гуащIэдэкIыр*).

3. Фэ дауэ вгъэлъапIэрэ Майм и 1-р? Абы кытепсалъыхьын.

4. Дерсым и темэр яжеIэн, мурадхэм щыгъуазэ щIын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэм ирипсалъэн.

V. Темэм елэжыын

1. Тхылъыр нап. 134-м деж кызыэлухын, разделыщIэм и цIэм къеджэн.

2. Разделым хыхъэ тхыгъэхэм нэIуасэ зыхуэщIын.

3. Нап. 134-м ит сурэтымкIэ рассказ кIэщI цIыкIу зэхэлъхъэн:

- Сурэтым хэт кышыгыгьэлгьагьахэр?
- Сыт абыхэм яЫгьхэр?
- Сабийхэм я гукьдэжыр сыт хуэдэ?
- Дэнэ сабийхэр здэклүэр?
- СурэтыщІым сыт хуэдэ плгыфэхэр кыгьгьэсэбэпа?

Сыт абы и щхьэусыгьуэр?

4. Усэм кьахуеджэн:

- Сыт мы усэр зытеухуар? (*Мамыр гьащІэм, Хэкум*).

5. Усэм езыхэр егьэджэн, псалгьэ гугьухэм елэжын.

6. Усэм макькІэ кьеджэн, фІыуэ еджэфу егьэсэн.

7. УпщІэхэмкІэ зэпкьрыхын, лэжыгьэ зэхуэмы-дэхэр гьэзэщІэн:

а) «Зэгьусэ – зэфэгьу». Сабийхэм сыт хуэдэ псалгьэ-хэмкІэ захуигьазэрэ усакІуэм? (*ИрегьуфІэ сабийхэр*). А упщІэм и жэуапыр таблицэм кьиджыкІын, псалгьэ кьэс зы плгыфэхкІэ лэжын:

	и	Р			
с	а	Е			
	б	гу	фІ	э	
	и	Й	х	э	р

б) Хэкум дауэ хуэупсэрэ усакІуэр? (*Иребагьуэ и фІы-гьуэр*). Хьэрфхэр зэпыщІауэ, а псалгьэхэм кьеджэн:

И Е А Э И ФІ ГЬУ Р
Р Б ГЬУ Ы Э

в) «Нэ жан». Сыт хуэдэ гьащІэ зыщІэхьуэпсыр усакІуэр? (*Мамыр гьащІэ*). Хьэрфхэмрэ бжыгьэхэмрэ зэхуэхьауэ, а псалгьэхэр таблицэм кьиджыкІын:

	1	2	3
1	м	щІ	э
2	ы	а	
3	гь	р	

1,1; 2,2; 1,1; 1,2; 2,3 1,3; 2,2; 2,1; 3,1

г) Усэм и гупсысэ нэхьыщхьэр сыт хуэдэ? (*Дунейр мамыру щытыну, сабийхэр гуфІэу, насыныфІэу кьэхьу-ну, анэгум мамырыгьэм и дьггэр кьыщепсыну, Хэкур нэхьри бжыфІэ хьуну*).

8. Бзэ лэжыгьэхэр:

а) НэгьуэщІу дауэ жыпІэ хьуну?

- Иребагьуэ – *нэхьыбэ ирехьу*.

- ЩремыщІэ – *нэщІ иремыхьу*.

б) Мы псалгьэхэм мыхьэнэкІэ кьапэщІэуэ щапхьэу кьэхьын:

- Ирегьагьэ – *ирегьуж*.

- Гупсэхуу – *гузэгьуэгьэпу*.

в) «Хьэрф гьуэщхэр». Мы сатырхэр зыхужаІар хэт? «Кьыщылыду я нэгухэм гьащІэ дьгьэм и бзийхэр». (*Сабийхэм*). Хьэрфхэр здэщытын хуей щІыпІэр бжыгьэ-хэмкІэ кьэгьэлгьагьуэрэ, жэуапыр кьеджэн:

С Й Б А И Р Х Э
1 5 3 2 4 8 6 7

г) Мы псалгьэхуар усэм хэткІэ зэхьуэкІын: «Си Хэкум и беагьым хрехьуэ». (*Ирегьагьэ си Хэкур, иребагьуэ и фІыгьуэр*).

9. Мы псалгьэжыр зэвгьащІэ: Мамырыгьэм бэр и телхьэщ.

VI. Зыгьэпсэхугьуэ дакьыкьэ:

Ди нэ цІыкІу езэшахэр

ЗэтыдопІэ,

Ди Іэ цІыкІу езэшахэр

Зэщыдохьуэ.

Иджы псори дывгьэтэдж,

Сатыр захуэу дывгьэуэв!

Дэ зыдощІыр льяпэмцІий,

ЗыдоІэт, зыдоукьуэдий,

Льябэдийуэ дызокІуэ,

Ди зарядкэм уэри кьакІуэ!

VII. Темэм адэкІэ елэжын

1. Лыхь Мухьэмэд и усэм кьеджэн:

- Сыт мы усэр зытепсэлгьыхьыр? (*Майм и 1-м*).

2. Усэм езыхэр егъэджэн, псалгэ гугъухэм елэжын.
3. Усэм макъкIэ къеджэн, фIыуэ еджэфу зегъэсэн.
4. Усэр упщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъгэ зэхуэ-мыдэхэр гъэзэщIэн:

- а) Дауэ ягъэлъапIэрэ цIыхухэм Май махуэшхуэр?
- б) Сыт а махуэр «зэмыфэгъуу хуэпауэ» щIыжиIэр усакуэм?

в) «Нэ жан». Хэт игъэгугфIэр Май махуэшхуэм? (*Жьыри щIэри*).

Хьэрфхэмрэ бжыгъэхэмрэ зэпэлгытурэ, а упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын:

	1	2	3
1	жь	и	щI
2	ы	р	э

1,1; 1,2; 2,2; 2,1 3,1; 3,2; 2,2; 2,1

г) Дауэ Май махуэшхуэм цIыхухэр уэрамым цIы-хубэр зэрытришэр? (*Мы уафэ щIагъым гугфIэжу*). А псалгэхэм хьэрф дэгъэхуахэр дэгъэувэжурэ, къеджэн:

М . У . Ф . ЩI . ГЪ . М ГУ . Э . У

д) ЕплIанэ едзыгъуэм къеджэн, фи псалгэкIэ къы-жыIэжын.

е) Фэ дауэ вгъэлъапIэрэ Майм и 1-р? Абы къытепсэ-лгыхьын.

VIII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Мы усэ цIыкIухэм нэлуасэ зыщыхуэфщIым къывита гукъыдэжыр смай-ликымкIэ къэгъэлъэгъуэн. Сыт абы и щхъэусыгъуэр?

IX. Ди лэжыгъгэм усэ хуэтщIу

- а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...
- б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...
- в) Дерс нэужыым мурад щIащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ усэ нобэ нэлуасэ зызыхуэтщIахэр? Сыт ахэр зытеухуахэр?

- Хэт ахэр зытхар?
  - Сыт хуэдэ усэ уэ нэхъ уигу ирихьар?
  - Сыт ар къызыхэкIар?
  - Майм и 1-м теухуауэ уэ сыт хуэдэ усэ пщIэрэ?
- XI. Унэ лэжыгъгэ:** усэхэм фIыуэ еджэу зегъэсэн, зы усэр гукIэ зэгъэщIэн, усэм сурэт хуэщIын.

МАЙМ И 9-Р ТЕКИУЭНЫГЪЭМ И МАХУЭЩ

**Дерс 24-нэ: «Уи нэм къеIэм и псэм еIэ»,
Нэхуц Мухъэмэд «Майм и 9-р»**

Мурадхэр: «Уи нэм къеIэм и псэм еIэ» жыхуиIэ тхы-гъэмрэ Нэхуц Мухъэмэд и усэ «Майм и 9-р» жыхуи-Iэмрэ нэлуасэ хуэщIын; псалгэухам и кIэм щыт дамы-гъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпы-мыудауэ псалгэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэ-хъуэн, къайхтулIахэр жаIэжыфу, ирипсалгэжыфу егъэ-сэн, текIуэныгъэр къэзылгъэщахэм пщIэ хуащIу, фэ ира-плгъу къэгъэхъун, а махуэр сыт щыгъуи зэрагъэлъэпIэн хуейр хьэкъыпIэкIэ зыхегъэщIэн.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: темэщIэ зыхыхъэхэр зытепсэлгыхьыр гурылуэгъу ящыщIын, гупсысэ щIэ-лгыр къэзыгъэлъагъуэ псалгэ нэхъыщхъэхэр макъкIэ къыхэгъэщхъэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакуэ зэхуэ-мыдэхэм зы темэм хузэхалгъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн, усакуэм и гукъыдэжыр усэм къызэрыхэщым кIэлгы-плгъын; тхыгъэм и план зэхэлгъхъэн; зэджар зэкIэлгы-кIуэу къыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэ-дэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэ-псыкIэхэм кIэлгыгъэплгъын; рассказым и кIэр зэхъуэ-кIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадъ, тхакъуэхэм я портрет, я тхылъхэр, текъуэныгъэм и махуэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екъуэкъыкълэр

I. КъызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Усэм къеджэн:

Дадэ и сурэтыр
Ди блын джабэм фIэлъщ,
Лыгъэм и щыхъэту
Орден и бгъэм хэлъщ.
Текъуэныгъэ лъапIэр
Къэзыхъам яхэтщ,
Дадэ сиIэщ плъапIэу,
Ар си гъащIэм хэтщ.

- Усэ цIыкIум хуэмурэ къеджэн.
- Усэ цIыкIум псынщIэу къеджэн.
- Усэ цIыкIум гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэлIэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щIын

1. Сыт усэ цIыкIур зытепсэлъыхьыр? (*Зауэм хэта дадэм*).
2. Сыт щIалэ цIыкIур дадэм щIригушхуэр? (*Лыгъэ хэлъу зэуати*).
3. Сыт щыгъуэ Хэку зауэшхуэр щекъуэкIар? (*1941 – 1945 гъэхэм*).
4. Дерсым и темэр яжеIэн, мурадхэм щыгъуазэ щIын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэм ирипсэлъэн.

V. Темэм елэжын

1. Тхылъыр нап. 136-м деж къызэIухын, разделыщIэм и цIэм къеджэн.
2. Разделым ириплъэн, абы хыхъэ тхыгъэхэм я цIэхэм къеджэн.
3. Тхылъым ит сурэтымкIэ рассказ цIыкIу зэхэлъхъэн:

- Сыт мы сурэтым къыщыгъэлъэгъуар?
  - Сыт хуэдэ махуэщI сурэтыр зытепсэлъыхьыр?
  - Хэт ди Хэкум къытеуар?
  - Дауэ иуха а зауэр?
4. Тхыгъэм къахуеджэн:
    - Сыт мы тхыгъэр зытепсэлъыхьыр?
  5. Тхыгъэм езыхэр егъэджэн, псалъэ гугъухэм елэжын.
  6. Тхыгъэм макъкIэ къеджэн, фIыуэ еджэфу зегъэсэн.
  7. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщIэн:
    - а) Тестыр гъэзэщIэн. Граждан зауэм и ужькIэ цIыхухэр мамыру илъэс дапщэкIэ псэуа? Ар къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэр жэуапым итхэн:
      - 1) илъэс 40-м щIигъукIэ;
      - 2) илъэс 20-м щIигъукIэ;
      - 3) илъэс 50-м щIигъукIэ.Жэуап: 2.
    - б) «Хэчыхъауэ егъэджэн». А зэманым сыт хуэдэ Iуэхугъуэхэр зэфIаха цIыхухэм? А сатырхэр тхыгъэм къыхэгъуэтауэ къеджэн.
    - в) «КъэщIэрей и хьэщIэщым». Сыт бийм зэпиудар? (*ГъащIэ мамыр насыпфIэр*). А упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын, псалъэ къэс зы плъыфэкIэ лэжын:

	н	а				
гъ	а	с	ы			
м	щI	э	п	ы		
а	м	ы	р	фI	э	р

- г) Хэт ди къэралым къытеуар? (*Нэмыцэ зэрыпхъуа-кIуэхэр*).
- д) Сыт хуэдэ зауэ щIидзар? (*Хэку зауэшхуэм*). Хьэрфхэр здэщытын хуей щIыпIэхэр бжыгъэкIэ къэгъэлъагъуауэ, жэуапым къеджэн:

Х КУ ЭЗ Э У ХУ А Ш Э

1 2 31 7 3 6 2 5 4

е) Сыт хуэдэ махуэ ар кыщыхуар? Жэуапым и лъабжьэм хъурей цыкыу кIэщIэтхэн:

Ноябрым и 3-м; Июным и 22-м; Февралым и 23-м.

О

8. Бзэ лэжьыгъэхэр:

а) НэгъуэщIу дауэ жышIэ хъуну?

– Мамыру – *зауэ щымыIэу.*

– А зэманым къриубыдэу – *а зэманым и кIуэцIкIэ.*

б) Мы псалгъэхэм мыхъэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъуэ

къэхъын:

– Иухри – *кыщIидзэри.*

– НасыпыфIэ – *насыпыншэ.*

– Лъэщ – *къаруунишэ.*

в) Мы сатырхэр зыхуэгъэзар хэт? «Дунейм и кIуэцIкIэ нэхъ къэрал лъэщ дыдэхэм ящыщ зы хъуат». (*Ди Хэкум*).

9. Нап. 136-м ит псалгъэжъхэм къеджэн, зэпкърыхын.

10. Тхыгъэр я псалгэкIэ кыжегъыIэжын.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкыгъэ:

ПсынщIэу къэтэдж,

Жъырытэдж!

Iэр зэдэхъуу

Зэблыдодз,

Лъэр зэдэкIуэу

НыщIыдодз!

Зы, тIу, щы, плIы,

Уезэшыху зарядкэ щIы!

VII. Темэм адэкIэ елэжьын

1. Нэхуц Мухъэмэд и усэм къахуеджэн:

– Сыт мы усэр зытепсэлгъыхъыр? (*Майм и 9-м*).

2. Усэм езыхэр егъэджэн, псалгэ гугъухэм елэжьын, ахэр хэту псалгэуха зэхэлгъхэн.

3. МакъкIэ къегъэджэн, фIыуэ еджэфу егъэсэн.

4. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжьыгъэ зэхуэмыдэхэр гъэзэщIэн:

а) Тестыр гъэзэщIэн. Сыт хуэдэ махуэ ТекIуэныгъэм и махуэу ябжыр? Жэуапым и лъабжьэм хъурей цыкыу кIэщIэтхэн:

Майм и 1-р; Майм и 9-р; Июным и 22-р.

О

б) Дауэ ягъэлгъапIэрэ а махуэр цIыхухэм?

в) Сыт хуэдэ гугъуехъхэм пэщIэта ди сэлэтхэр?

г) Сыт хуэдэ гукъэкIыж абыхэм я нэпс къезыгъакIуэр? (*Я ныбжъэгъу хэкIуэдахэм*). А упщIэм и жэуапыр таблицэм къиджыкIын, псалгэ къэс зы плыфэкIэ лэжын:

	х	э				
я	э	кIу				
н	ы	э	д	а	х	
	б	жъ	э	гъу	э	м

д) ЩIалэгъуалэр дауэ яхущытын хуей а зауэлIхэм? А сатырхэр усэм кыыхэгъуэтауэ, къеджэн.

е) Фи еджапIэм деж зауэлI хэкIуэдахэм я фэеплэ дэгым фыкытепсэлгъыхъ.

ж) ТекIуэныгъэм и махуэм теухуауэ усэ цыкыу е уэрэд фщIэмэ кыжыIэн.

е) «ФщIэуэ пIэрэ?» Щхъэж и гъусэ екъуакIэ ешэлIэн.

Бзылхугъэхэм я махуэр Июным и 22-м

Зауэм кыщыщIидза махуэр Мартым и 8-р

ТекIуэныгъэм и махуэр Майм и 1-р

ГуащIэдэкIым и махуэр Майм и 9-р

VIII. «Фи гурылгыр къэфIуатэ». Мы тхыгъэ цыкыу хэм нэуасэ зыщыхуэфщIым кыывита гукъыдэжыр смайлыкымкIэ къэгъэлгъэгъуэн. Сыт абы и цхъэусыгъуэр?

IX. Ди лэжьыгъэм уасэ хуэтщIу

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ....

в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэлуасэ зызыхуэтщIахэр?
Сыт ахэр зытеухуахэр?

- Хэт ахэр зытхар?
- Сыт хуэдэ тхыгъэ уэ нэхъ уигу ирихьар?
- Сыт ар кызыыхэкIар?
- Сыт хуэдэ махуэ ТекIуэныгъэм и махуэр?

XI. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм къеджэн, кыжыIэжын, усэм фIыуэ еджэфу зегъэсэн.

Дерс 25-нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Дыщэ вагъуэр бгъэм щылыду», Къардэн Хъэсэмбий «ГущIэгъуэ»

Мурадхэр: Гъуэщокъуэ Хъусин и усэ «Дыщэ вагъуэр бгъэм щылыду» жыхуиIэмрэ Къардэн Хъэсэмбий и тхыгъэ «ГущIэгъуэ» жыхуиIэмрэ нэлуасэ хуэщIын; псалъаухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIэхэм хэгъэхуэн, кыайхьулIахэр жаIэжыфу, ирипсалъэжыфу егъэсэн, зауэм сабийхэм кыахуихьа нэщIэбжыэхэр ящымыгъупщэнэу кыыхуеджэн, зауэм и дыджагъыр зыхегъэщIэн, текIуэныгъэр кыэзыхьа ди зауэлIхэм я лIыхъужьыгъэр щапхъэгъэлъагъуэ яхуэщIын.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: темэщIэ зыхыхьэхэр зытепсалъыхьыр гурыIуэгъуэ ящыщIын, гупсысэ щIэлъыр кыэзыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхьэхэр макъкIэ кыыхэгъэщхьэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэмыдэхэм зы темэм хузэхалъхьа тхыгъэхэр зэгъэпщэн, усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кызыэрыхэщым кIэлтыплъын; тхыгъэм и план зэхэлъхьэн; зеджар зэкIэлтыкIуэу кыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэдэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсыкIэхэм кIэлтыгъэплъын; рассказым и кIэр зэхъуэ-кIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылъхэр, Хэку зауэшхуэм теухуа сурэтхэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КызыэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын

III. Псалъэжыым къеджэн:

ЛIыгъэр щагъэунэхур зауапIэрщ.

– Псалъэжыым хуэмурэ къеджэн.

– Псалъэжыым гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешэлIэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щIын

1. Сыт мы псалъэжыыр зытепсалъыхьыр? (*Зауэмрэ лIыгъэмрэ*).

2. Хэку зауэшхуэр сыт щыгъуэ кыщыежыар?

3. Сыт ди зауэлIхэр щIытекIуам и щхьэусыгъуэр? (*Я Хэкур яхгъумэжти, я бынунагъуэм кыщыцхьэщыжти*).

4. Фи унагъуэм зауэм хэтауэ филэр хэт? Дэнэ деж щIыпIэ ар здэзуар?

5. Дерсым и темэр яжеIэн, мурадхэр убзыхун, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIэхэм ирипсалъэн.

V. Темэм елэжыын

1. Гъуэщокъуэ Хъусин и усэм кыахуеджэн:

– «Хьэрф гъуэщыхэр». Зауэм кыикIыжа сэлэтым сытыт и бгъэм щылыдыр? Хьэрфхэр зэпыгъэзэжурэ къеджауэ, упщIэм и жэуап етын:

Р Э Щ Ы Д Э ГЪУ А В

2. «Зэгъусэ-зэфэгъуэ». Анэр и кыуэм дауэ пежыа? (*ГуфIэ нэпсыр хуэмубыду*). А упщIэм и жэуапыр таблицэм кыиджыкIын, псалъэ кыэс зы плъыфэкIэ лэжын:

	ху	э			
гу	фI	м			
н	э	у	б	ы	д
э	п	с	ы	р	у

3. «Хэчыхьауэ еджэн». Сыт хуэдэ псалъэхэмкIэ зы-
хуигъазэрэ анэм и щхьэгъусэм? А сатырхэр усэм кы-
хэгъуэтауэ, къеджэн.

4. Илъэс дапщэкIэ екIуэкIа Хэку зауэшхуэр?

5. Мы псалъэжым кыкIыр сыт? «Хэкужыхьэ
лъэщц».

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакыкъэ:

Щылыгъэ щхьуантIэм сригъусэу
Соджэрэз, соджэрэз.
Уафэ къащхьуэм сыдэплгьейурэ
Соуфэразэ, соуфэразэ.
Дыгъэ бзийм сыкIэлгьыIэбэу
ЗызошэщI, зызошэщI,
И бзий налгъэм дэджэгугъуи
ЗыкысхуещI, зыкысхуещI.

VII. Темэм адэкIэ елэжын

1. Къардэн Хьэсэмбий и тхыгъэ «ГуцIэгъу» жыхуи-
Iэм къахуеджэн:

– Дэнэ къалэт сабийхэр къыздрашар? (*Ленинград*).

2. Тхыгъэм езыхэр егъэджэн.

3. УпщIэхэмкIэ зэпкърыхын, лэжыгъэ зэхуэмы-
дэхэр гъэзэщIэн:

а) ИщхьэрэкIэ къыдэкIуей гум хэтыт исыр? (*Ленин-
град къраша урыс сабийхэр*).

б) «Хэчыхьауэ егъэджэн». Сабийхэм я сурэтыр къыз-
дитхыхь сатырхэр тхыгъэм кыыхэгъуэтауэ къеджэн.

в) Зауэмрэ гъаблэмрэ кыыхаша сабийхэм дауэ пезьа
Беслъэней къуажэдэхэр? Абы щыхьэт техъуэ щапхъэ-
хэр къэхьын.

г) Тхыгъэр я псалъэкIэ кыжегъыIэжын.

д) Мы псалъэжыр зэгъэщIэн: «Зауэм и кIэр хьэда-
гъэщ».

4. Бзэ лэжыгъэхэр:

а) НэгъуэщIу дауэ жыпIэ хьуну?

– Даущыншэт – *макгыншэт*.

– И гур зэфIэнауэ – *и гъын къэкIуауэ*.

б) Мы псалъэхэм мыхьэнэкIэ къапэщIэуэ щапхъэу
къэхьын:

– Щабэ – *гъур*.

– ГузэвэгъуэкIэ – *мыгузавэурэ*.

– Псыгъуэ – *гъум*.

5. Зэпсэлъэныгъэ егъэкIуэкIын: Беслъэней къуажэм
кыкыгъуэкIа цIыхугъэр.

Зауэм и зэманым нэмыцэ зэрыпхьуакIуэхэм Ленин-
град къалэр къауыхьауэ щытащ. Ди сэлэтхэм къалэр
нэмыцэм иратын ямыдэу яхьумэт.

Ауэ нэмыцэхэм а къалэм екIуэлIапIэу иIэр яубыда-
уэ, къалэм зэрезауэм пэмыщIу, шхын хуэлIи ягъалIэт.
Сабийхэр псэууэ къызэтрагъэнэн папщIэ, щIыпIэ зэхуэ-
мыдэхэм зэбгращат.

Абыхэм ящыщ куэд Беслъэней къуажэм къыдашауэ
щытащ. Къуажэдэхэм ахэр зэбгращащ, нэмыцэхэм къа-
щIэмэ яукIынути, езым яйуэ ирагъэтхауэ щытащ. Къуа-
жэдэхэм сабийхэр апхуэдэу кърагъэлащ. Зауэр
щиухым, зи Iыхьлы кыкыгъуэкIыжа гуэрхэр кIуэжащ,
ауэ и нэхьыбэр къыдэнэри Беслъэней дэсахэщ, адыгэу
забжыжу.

Адыгэ бзылгъухгъэхэм зэрахьа лIыхъужыгъэм и
щIыхькIэ Беслъэней къуажэм деж фэеплъ цагъэуващ.
Ар зауэм и лъэужьщ, и фэеплъщ. Ар адыгэ къуажэм
цIыхугъэ лъагэ кыкыгъуэкIам и нагъыщэщ, адыгэ
бзылгъухгъэхэм гуцIэгъу яхэлгым и щыхьэтщ.

VIII. «**Фи гурылгыр къэфIуатэ**». Мы тхыгъэ цIыкIу-
хэм нэIуасэ зыщыхуэфщIым кыывита гукъыдэжыр
смайликымкIэ къэгъэлъэгъуэн. Сыт абы и щхьэусы-
гъуэр?

IX. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ....

в) Дерс нэужыым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэIуасэ зызыхуэтщIахэр?
Сыт ахэр зытеухуахэр?

- Хэт ахэр зытхар?
- Сыт хуэдэ тхыгъэ уэ нэхъ уигу ирихьар?
- Сыт ар кызыыхэкIар?
- Дауэ дахушчытын хуей Хэку зауэшхуэм и лIы-хъужьхэм?

XI. Унэ лэжыгъэ: тхыгъэм къеджэн, кыжыIэжын, усэр гукIэ зэгъэщIэн.

ИУЭРЫУАТЭ

Дерс 26-нэ: КIулаций, Ди къаз абыкIэ некIуэкIа?

Мурадхэр: «КIулаций» жыхуиIэ адыгэ шыпсэмрэ усэ-зэпсалъэ «Ди къаз абыкIэ некIуэкIа?» жыхуиIэмрэ нэIуасэ хуэщIын; псалъаухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, къайхъулIахэр жаIэжыфу, ирипсалъэжыфу егъэсэн, адыгэ IуэрыIуатэр фIыуэ ялбагъуу кыгъэхъун, IуэрыIуатэм мыхъэнэуэ иIэм щыгъуазэ щIын.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: темэщIэ зыхыхъэхэр зытепсалъыхьыр гурыIуэгъуэ ящыщIын, гупсысэ щIэ-лгыр къэзыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхъэхэр макъкIэ кыыхэгъэщхъэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэ-мыдэхэм зы темэм хузэхалъхъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн, усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кызыэрыхэщым кIэлгы-плгын; тхыгъэм и план зэхэлъхъэн; зеджар зэкIэлгы-кIуэу кыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэ-дэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэп-сыкIэхэм кIэлгыгъэплгын; рассказым и кIэр зэхъуэ-кIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылъхэр, IуэрыIуатэм теухуа сурэтхэр, компютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

- I. КъызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ
- II. Унэ лэжыгъэр къэпщытэжын
- III. КъебжэкI:

Инэ-инэ,
 Инэ мыкъуэ,
 Мыкъуэ цхъэл,
 Щхъэл къутэ,
 Къутэроу,
 Щомыхъу,
 Щохъурзэ,
 Хъурзэ натIэ
 Хъэ натIищ.

- КъебжэкIым хуэмурэ къеджэн.
- КъебжэкIым псынщIэу къеджэн.
- КъебжэкIыр зэгъэщIэн.

IV. Темэм ешэлIэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щIын

1. КъебжэкIыр сыт зыхыхъэр? (*IуэрыIуатэм*).
2. Тестыр гъэзэщIэн. Сыт IуэрыIуатэм иджыри хы-хъэр? А упщIэм и жэуапхэр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэ-хэр кыыхэтхыкIын:

- 1) роман;
- 2) таурыхъ;
- 3) псынщIэрыпсалъэ;
- 4) кыуажэхъ;
- 5) рассказ;
- 6) бзэгъэбзэрабзэ.

Жэуап: 2, 3, 4, 6.

3. IуэрыIуатэм щыщу сыт уэ нэхъ пфIэфIыр? Сыт абы и цхъэусыгъуэр?

4. Дерсым и темэр яжеIэн, мурадхэм щыгъуазэ щIын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэм ирипсалъэн.

V. Темэм елэжыын

1. Тхылгыр нап. 146-м деж кызыэлухын.

2. РазделицІем и цІем кѣеджэн, темэ хыхьэхэм нѣуасэ зыхуэщІын.

3. Нап. 146-м ит сурэтымкІэ рассказ цІыкІу зэхэлъхьэн:

- Хэт сымэ сурэтым кѣыщыгѣэлъэгъуахэр?
- Сыт уд фызыжъ цІыкІум ищІэр?
- Хэт Іэнэм кІэрысхэр?

4. Шыпсэм кѣахуеджэн:

– Хэт шыпсэр зытепсэлъыхьыр? Хьэрфхэмрэ бжыгѣэхэмрэ зепэлъытурэ, а упщІэм и жѣуапыр таблицэм кѣиджыкІын:

	1	2	3
1	кІу	й	л
2	а	ц	и

1,1; 3,1; 1,2; 2,2; 3,2; 2,1.

5. Шыпсэм езыхэр егѣэджэн, псалъэ гугъухэм елэжын.

6. УпщІэхэмкІэ зѣпкѣрыхын, лэжыгѣэ зэхуэмыдэхэр гѣэзэщІэн:

а) ЦІыкІухэр мэзым щыкІуэм хэт здашар?

б) Сыт цІыкІухэм кѣащыщІар? (*Гѣуэгур яфІэкІуэдац*). А упщІэм и жѣуапыр таблицэм кѣиджыкІын, псалъэ кѣэс зы плъыфэкІэ лэжын:

	я					
гѣу	фІ	э	кІу			
э	гу	р	э	д	а	щ

в) Хэт ахэр зыхуэзар? (*Уд фызыжъым*). А упщІэм и жѣуапыр кѣэзыгѣэлъагѣуэ псалъэм и лѣабжъэм хѣурей кІэщІэтхэн:

уд фызыжъым; мыщэм; кѣру-кѣазхэм.

О

г) КІулаций жѣщым сыт уд фызыжъым иригѣэщІахэр?

д) Дауэ кѣыІэщІэкІа цІыкІухэр уд фызыжъым?

е) Сыт уд фызыжъым кѣыщыщІар? (*БампІэри зэгъудац*).

7. Шыпсэр я псалъэкІэ кѣыжегѣыІэжын.

8. Сыт хуэдэ шыпсэхэр фщІэрэ?

VI. Зыгѣэпсэхугѣуэ дакѣикѣэ:

Ди адыгэ кѣафэм
Дэ дыхуэхъэзырщ,
Адыгэ кѣэфэкІэр
Дахэкѣэ езыр!
ИпэкІэ добакѣуэ,
Хуэму докІуэтыж,
ЛѣэныкѣуэкІэ докІуэ,
ЗанщІэу догѣэзэж.
Зыдогѣэджерэзри
Іэдэбу доувыж.

VII. Темэм адэкІэ елэжын

1. Нап. 153-м ит усэ-зѣпсалъэм кѣегѣэджэн. ФІуэ еджѣфу егѣэсэн.

2. Зѣпадзыжурэ кѣегѣэджэн.

3. Псалъэ гугъухэм елэжын: уэщ – джыдэ.

4. Нап. 153-м ит хабзэхэм егѣэджэн, ахэр зыхегѣуэбыдэн.

5. Зѣпеуэ егѣэкІуэкІын: «Хэт нэхъыфІу еджэрэ?»

6. Сыт хуэдэ усэ-зѣпсалъэ иджыри фщІэрэ?

7. Зѣпсэлъэныгѣэ егѣэкІуэкІын: Адыгэ ІуэрыІуатэр.

ІуэрыІуатэр лѣапкѣ щэнхабзэм и хѣумакІуэщ. Псынэ лѣащІэншэм кѣрах фІэкІа умыщІэу дахагѣрэ кѣабзагѣэрэкІэ гѣэнщІауэ кѣокІуэкІ адыгэ уэрэдыжъхэр, хѣыбарыжъхэр, шыпсэхэр, кѣуажэхъхэр, псынщІэрыпсалъэхэр, нэгъуэщІ куэди. ІуэрыІуатэм хузэфІэкІащ илѣэс мин бжыгѣэхэр зи ныбжъ адыгэ уэрэдыжъхэмрэ хѣыбарыжъхэмрэ ди зѣманым кѣынахъэсын, адыгэ джѣгукІэхэм щыгѣуазэ дащІын, кѣебжэкІхэмрэ щІэна-

кIэхэмрэкIэ ди бзэр ягъэбеин, кыуажэхьхэмкIэ, бзэгъэ-бзэрабзэхэмкIэ адыгэбзэр ягъэбжьыфIэн. ЛIэщIыгъуэ блэкIахэм ар зэлэпах – зэлэпальхъэурэ ямыгъэкIуэду яхъумэфащ ди дадэжхэм, лъэпкъым и дыщэ пхъуантэ-дэлъу хуагъэтIыгъуащ щIэблэм, дэтхэнэ зыми хуэфэ-щэн хэлхъэныгъэ хуащIмэ ирагъэфIакIуэурэ. Абыхэм яхузэфIэкIащ псалъэм и къарумрэ и гуащIэ щIэлъымрэ мыужьыхыу ди пащхъэ къралхъэн. Ахэращ нэлуасэ дыхуэзыщIыр адыгэ Iуэрылуатэ цIэрылуэм бгъэдэлъа художественнэ къару лъэщ дахагъкIэ гъэнщIам, бзэм и къабзагъыр кызытэзыгъэнари ахэращ. Абыхэм я бзэ шэрыуэмрэ я акъыл жанымрэ нэсу кыыдагъэлъагъу адыгэ Iуэрылуатэм и зэфIэкIыр здынэсыр, и шыфэ-лIыфэр зыхуэдэр. Iуэрылуатэр къэзыгъэщIыр цIыхубэ-рат икIи кыигъэхъуапIэу яIэр лъэпкърат, адыгэ хаб-зэхэрат, адыгэ лIыхъужьхэрат, кIэщIу жыпIэмэ, Iуэрылуатэм дыщэ IуданэкIэ щыхэдыкIат адыгэ лъэп-къым и дунейр.

VIII. «Фи гурылгыр къэфлуатэ». Мы тхыгъэ цIыкIу-хэм нэлуасэ зыщыхуэфщIым кыывита гукъыдэжыр смайликымкIэ къэгъэлъэгъуэн. Сыт абы и щхъэусы-гъуэр?

IX. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтщIу

а) Сэ нобэ щIэуэ къэсщIащ ...

б) Нобэ сэ схузэфIэкIащ ...

в) Дерс нэужьым мурад сщIащ ...

X. Дерсыр къэпщитэжын

– Сыт хуэдэ тхыгъэ нобэ нэлуасэ зызыхуэтщIахэр?

Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Сыт ахэр зыхыхьэр?

– Сыт хуэдэ тхыгъэ уэ нэхъ уигу ирихьар?

– Сыт ар кызыыхэкIар?

– Хэт Iуэрылуатэр зэхэзылхьэр?

XI. Унэ лэжыгъэ: шыпсэм къеджэн, кыыжыIэжын, усэ – зэпсалъэм фIыуэ еджэфу зегъэсэн.

Дерс 27-нэ: «Баринэ», «Лымырэ хъумпIэцIэджымрэ»

Мурадхэр: «Баринэ» жыхуиIэ таурыхъымрэ «Лымырэ хъумпIэцIэджымрэ» жыхуиIэмрэ нэлуасэ хуэщIын; псалъэухам и кIэм щыт дамыгъэм елгытауэ гъэхуауэ егъэджэн; пычыгъуэкIэ зэпымыудауэ псалъэ псокIэ я къеджэкIэр егъэфIэкIуэн; я бзэм зегъэужьын, гупсысэу егъэсэн, я зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, къайхъулIахэр жаIэжыфу, ирипсалъэжыфу егъэсэн, Iуэрылуатэм и мыхъэнэм щыгъуазэ щIын, Iуэрылуатэр фIыуэ ялъагъуу къэгъэхъун.

Зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфIэкIхэр: темэщIэ зыхыхъэхэр зытепсалъыхьыр гурылуэгъуэ ящыщIын, гупсысэ щIэ-лъыр къэзыгъэлъагъуэ псалъэ нэхъыщхъэхэр макъкIэ кыыхэгъэщхъэхукIауэ гупсэхуу еджэн; усакIуэ зэхуэ-мыдэхэм зы темэм хузэхалхъа тхыгъэхэр зэгъэпщэн, усакIуэм и гукъыдэжыр усэм кызызэрыхэщым кIэлгы-плъын; тхыгъэм и план зэхэлхъэн; зэджар зэкIэлгы-кIуэу кыыжыIэжын; тхыгъэм хэт лIыхъужьхэр зыхуэ-дэр белджылы щIын; тхыгъэхэм я художественнэ гъэпсы-кIэхэм кIэлгыгъэплъын; рассказым и кIэр зэхъуэкIауэ адэкIэ пегъэдзэн.

Къэдгъэсэбэпхэр: зэрылажъэ тетрадь, тхакIуэхэм я портрет, я тхылхэр, адыгэ таурыхъхэм теухуа сурэт-хэр, компьютер, интерактивнэ доска, проектор.

Дерсым и екIуэкIыкIэр

I. КызызэщIэзыкъуэ дакъыкъэ

II. Унэ лэжыгъэр къэпщитэжын

III. КъэбжэкI:

Таурыхъ,

Маурыхъ,

Хъэрэмэхъищэ,

Хъищэр и гъусэу,

Псыхъуэм долъадэ,
 Адэ кыщожьэри
 Жьыбгъэм дожажъэ,
 Жыжьэу кылъагъум,
 ЗанщӀэу кӀэлъос,
 Лъэс защӀэу зокӀуэ,
 КъэзыкӀухъ и гуэдзэщ.

- Усэ цӀыкӀум хуэмурэ къеджэн.
- Усэ цӀыкӀум псынщӀэу къеджэн.
- Усэ цӀыкӀум гъэхуауэ къеджэн.

IV. Темэм ешӀлӀэн, дерсым и мурадхэм щыгъуазэ щӀын

1. Сыт усэ цӀыкӀур жанркӀэ зыхыхъэр? (ӀуэрыӀуатэм).
2. Сыт ӀурыӀуатэм иджыри хыхъэр?
3. Сыт ӀуэрыӀуатэм и мыхъэнэр?
4. ӀуэрыӀуатэм щыщу сыт фэ нэхъыфӀу флъагъур?

Сыт абы и щхъэусыгъуэр?

5. Дерсым и темэр яжеӀэн, мурадхэр хуэгъэувын, зэрагъэгъуэтыпхъэ зэфӀэкӀхэм ирипсэлъэн.

V. Темэм елэжьын

1. «Баринэ» жыхуиӀэ таурыхъым къахуеджэн:
 – «Хъэрф зэпыгъэзахэр». Хэт мы таурыхъыр зытепсӀлтыхъыр? (Баринэ). Хъэрфхэр зэпыгъэзэжурэ, къеджэн:

Э Н И Р А Б

2. Таурыхъым езыхэр къегъэджэн:

– «Зэгъусэ – зэфӀэгъу». Баринэ и махуэр дауэ игъа-кӀуэрэт? (ЗигъэщӀэращӀэт, гъуджэм иплъэу щыст). А псалъэхэр таблицэм къиджыкӀын, псалъэ къэс зы плъыфӀэкӀэ лэжын:

	з	щ	ы	с				
гъу	и	гъ	э	т				
дж	э	и	щӀ	э	р	а		
	м	п	лъ	э	у	щӀ	э	т

– Сытыт анэ – адэм абы и псалъыхъухэм жраӀэр? (Зэрыхуэмыхур).

3. Ар зыша унагъуэм сытыт щӀамыгъашхэр? (Мылажьэр мэжалӀэркъым, жаӀэт).

4. Ягъэшхэн папщӀэ, сыт Баринэ ищӀар? (Жьыуэ кӀэ-тӀэджри Ӏуэхуу хъуар и закъуэ ищӀащ).

5. Сыт мы таурыхъым и гупсысэ нэхъыщхъэр? Ар къиӀуатэу сыт хуэдэ псалъэжь адыгэм диӀэр? (Улажьэмэ – лыжь пыхыни, умылажьэмэ – лажъэ бгъуэтыни).

6. Бзэ лэжьыгъэхэр:

а) НэгъуэщӀу дауэ жыпӀэ хъуну?

– ЗигъэщӀэращӀэт – зигъэдахэт;

– ХузэблэкӀыу – куэду кыкхуэкӀуэу,

– ЕхъэкӀ-нехъэкӀ хэмыту – Ӏуэхур зэрыщытым хуэдэ кӀабзэу;

– И напӀэ зэтрилъхъакъым – жекъым.

б) Мы псалъэхэм мыхъэнэкӀэ къапэщӀэуэ щапхъэу кӀэхъын:

– НыбэнэщӀ – ныбэиз;

– ПыгуфӀыкӀащ – зызэхуифащ.

VI. Зыгъэпсэхугъуэ дакъыкъэ:

Ди Ӏэ цӀыкӀухэр зэроубыдри

Дэ кыдощӀыр лъабэдий,

Дызэгъусэу Ӏэрубыду

ДыдопкӀей, дыдолъей.

Псынэ цӀыкӀум дыӀуохъэ,

Мывэ щылъым дотӀысэх,

Ди Ӏэ цӀыкӀухэр дотхъэщӀ,

Ди напэм щӀыдокӀэ,

ДыщӀыкӀейурэ зыдоутх.

Тхъытхъыу дыкъыщӀопхъуэж!

VII. Темэм адэкӀэ елэжьын

1. «ЛӀымрэ хъумпӀэцӀэджымрэ» жыхуиӀэ таурыхъым къахуеджэн:

– «Нэ жан». Хэт гъуэгу тет лӀым кылъэгъуар? (ХъумпӀэцӀэджыр). Хъэрфхэмрэ бжыгъэхэмрэ зепэлгытурэ, а псалъэр таблицэм къиджыкӀын:

	1	2	3	4
1	хъу	э	дж	цІ
2	м	пІ	Р	ы

2. ЛЫмрэ хъумпІэцІэджымрэ я зэпсэлъэныгъэм зэ-
прадзыжурэ къегъэджэн.

3. Гуэдз хъэдзэр хъумпІэцІэджым илъэс дапцкІэ
хурикъуу жиІа? А упщІэм и жэуапыр къэзыгъэлъагъуэ
бжыгъэм и лъабжьэм хъурей цІыкІу кІэцІэтхэн:

1 2 4 5 6
О

4. «Зэгъусэ-зэфэгъу». Сыт лЫм хъумпІэцІэджым
ирищІар? (*Кхъуэщыным иригъэтІысхъащ игъэунэхуну*).
А псалъэхэр таблицэм къиджыкІын, псалъэ къэс зы
плъыфэкІэ лэжын:

	кхъу	и	гъ	э			
и	э	щ	ы	у	н		
р	и	гъ	н	ы	э		
		э	тІ	м	ху	н	у
			ы	с	хъ	а	щ

5. Илъэс дапцэ текІауэ лЫм хъумпІэцІэджыр игу
къыщыкІыжар?

6. ЛЫм сыт къилъэгъуар кхъуэщыныщхъэр
щытрихым?

7. «Хэчыхъауэ егъэджэн». ХъумпІэцІэджым и жэуа-
пыр таурыхъым къыхэгъуэтэн икІи къеджэн.

8. Тестыр гъээцІэн. ХъумпІэцІэджыр сыт хуэдэу
къыщыгъэлъэгъуа мы таурыхъым? Абы хужыпІэ хъуну
псалъэхэр къэзыгъэлъагъуэ бжыгъэхэр къыхэтхыкІын,
жэуапми итхэн:

- 1) губзыгъэ;
  - 2) акъылыфІэ;
  - 3) жыжьаплъэ;
  - 4) хуэмышу;
  - 5) псори зэзыгъэзахуэ;
  - 6) игъуэтыр зышх.
- Жэуап: 1, 2, 3, 5.

9. ХъумпІэцІэджым и теплъэр дауэ къыщыгъэлъэ-
гъуа таурыхъым? (*Бгы псыгъуэ, щхъэшихуэ, пІабгъуэ,
къарууфІэ*).

10. Таурыхъым псалъэкІэ сурэт хуэщІын.

11. Таурыхъыр зэпрадзыжурэ къыжегъыІэжын.

12. Сыт хуэдэ таурыхъэр фцІэрэ иджыри?

VIII. «Фи гурылгыр къэфІуатэ». Мы тхыгъэ цІыкІу-
хэм нэлуасэ зыщыхуэфцІым къывита гукъыдэжыр смай-
лыкымкІэ къэгъэлъэгъуэн. Сыт абы и щхъэусыгъуэр?

IX. Ди лэжыгъэм уасэ хуэтцІу

а) Сэ нобэ цІэуэ къэсцІащ ...

б) Нобэ сэ схузэфІэкІащ ...

в) Дерс нэужьым мурад сцІащ ...

X. Дерсыр къэпщытэжын

– Сыт хуэдэ таурыхъ нобэ нэлуасэ зызыхуэтцІахэр?

Сыт ахэр зытеухуахэр?

– Сыт хуэдэ таурыхъ уэ нэхъ уигу ирихъар?

– Сыт ар къызыхэкІар?

– Сыт таурыхъхэм я мыхъэнэр?

XI. Унэ лэжыгъэ: таурыхъым къеджэн, къыжы-
Іэжын, сурэт хуэщІын.

ПСАЛЪАЩХЪЭХЭР

АВТОРХЭМ КЪАБГЪЭДЭЖЫУ	3
ЯДЖЫНУМ И ТЕМАТИЧЕСКЭ ПЛАН	5
СЕНТЯБРЫМ И 1-р – ЩИЭНЫГЪЭМ И МАХУЭЩ	
Дерс 1-нэ: Бемырзэ Зураб «ЩИэныгъэр я лъагъуэ махуэу», Аслъэн Михаил «Егъэджакъуэ»	8
СЭЛАМ УЗОХЫЖ, ГЪЭМАХУЭ!	
Дерс 2-нэ: Хъэщыкъуей Иэминат «Сэ гъэмахуэр зэрызгъэкъуар», Константин Ушинский «Дыгъэмрэ лэгъуыкъумрэ»	15
Дерс 3-нэ: Дыгъужь Къурмэн «Гъэмахуэ губгъуэ», Дубченко Светланэ «Дыгъэм и плъыфэхэр» ...	23
БЖЪЫХЪЭ ДЫЩАФЭР КЪЭСАЩ	
Дерс 4-нэ: Хъэкъун Исуф «Бжъыхъэ», Осинэ Маринэ «Бжъыхъэ»	31
Дерс 5-нэ: Дыгъужь Къурмэн «Кърухэр», Тхъэгъэпсэу Увжыкъуэ «Бжъыхъэкъуэ»	38
ДИ ХЭКУ ИНЫР, АДЫГЭ ЩИЫНАЛЪЭР	
Дерс 6-нэ: Осинэ Марие «Ди Хэку иныр», Гъуэщокъуэ Хъусин «Сыхэт уэрыншэу, си Хэку?»	44
Дерс 7-нэ: Борей Рэуф «Ди Къэрэшей-Черкесыр», Хъэнфэн Алим «Си уэгу къащхъуэ, си щылыгъэ жэнэт»	52
ПРИРОДЭР ХЪУМЭНЫР – ХЭКУР ХЪУМЭНЫРЩ	
Дерс 8-нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Си Хэку», Михаил Пришвин «Губгъуэ дыщафэ»	58
Дерс 9-нэ: Дыгъужь Къурмэн «Щиху», Шыбзыхъуэ Мухъэдин «Анэ бгъафэ»	66
АДЫГЭБЗЭУ ПСЭМ И ІЭФІ	
Дерс 10-нэ: Щоджэн Леонид «Ди бзэр», Адыгэ тхакъуэ, щіэныгъэлІ Нэгумэ Шорэ	73

Дерс 11-нэ: Бемырзэ Мухъэдин «Адыгэбзэ», Бемырзэ Зураб «Си бзэм и дахагъыр»	80
ЩИЫМАХУЭ ЩИЫПЭР КЪЭСАЩ	
Дерс 12-нэ: Осинэ Маринэ «ЩИымахуэ», Хъэкъун Исуф «Япэ уэс»	87
Дерс 13-нэ: Дмитриев Юрий «Сыт уэсым и мыхъэнэр», Щоджэнцъыкъуэ Алий «ЩИымахуэ»	96
КЪАКІУЭ, КЪАКІУЭ, ИЛЪЭСЫЩІЭ!	
Дерс 14-нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Къэблагъэ, ИлъэсыщІэ!», Хъэнфэн Алим «ГуфІэгуэш»	104
ЩИЫХУР ЗЫГЪЭДАХЭР И ЛЭЖЪЫГЪЭРЩ	
Дерс 15-нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Дыщэ щхъэмыжхэр бэгъуащ», А. Гайдар «ДэІэпыкъуэгъухэр» ...	109
ХЭКУР ХЪУМЭНЫР – КЪАЛЭН НЭХЪЫЩХЪЭЩ	
Дерс 16-нэ: Анзор Мухъэмэд «Напэ хужькІэ сыкъыпІущІэжынщІ!», Шорэ Хъэсин «Жэщ къэрэгъул»	116
КЪЫТХУЕБЛАГЪЭ, ГЪАТХЭ ДАХЭ!	
Дерс 17-нэ: Дыгъужь Къурмэн «Гъатхэ», А. Куприн «Бжэндэхъухэр»	123
Дерс 18-нэ: Нэхуш Мухъэмэд «Гъатхэ уэшх», Туаршы Аслъэн «Гъатхэ теплъэгъуэ»	130
МАРТЫМ И 8-Р БЗЫЛЪХУГЪЭХЭМ	
Я МАХУЭ ЛЪАПИЭЩ	
Дерс 19-нэ: ГъукІэкъул Мухъэмэд «Си анэ», В. Осеевэ «Къуэхэр»	138
Дерс 20-нэ: Иуан Щамел «Нанэ», Жылэтэж Сэлэдин «Нанэрэ сэрэ»	144
ХАБЗЭ ДАХЭУ АДЫГЭ НЭМЫС	
Дерс 21-нэ: Гъуэщокъуэ Хъусин «Си къуэшым», Шорэ Хъэсин «Сыт нэмыс жыхуаІэр?»	150
Дерс 22-нэ: Хъэгъундокъуэ Рэмэзан «Дадэ и ущиэхэр», Дзасэжъ Хъэсанш «Хабзэ гъэщІэгъуэнхэр» ..	158
МАМЫР ГЪАЦІЭМ ДЫХУЩІЭЖЪУУ	
Дерс 23-нэ: Къхъуэхъу Хъаннэ «Ирегъагъэ си Хэкур», Лыхъ Мухъэмэд «Маипэ махуэ»	164

МАЙМ И 9-Р – ТЕКИУЭНЫГЪЭМ И МАХУЭШ

Дерс 24-нэ: Уи нэм кьеIэм и псэм еIэ!, Нэхуш Мухьэмэд
«Майм и 9-р» 169

Дерс 25-нэ: Гьүэщокьүэ Хьусин «Дышэ вагьүэр бгъэм
щылыду», Къардэн Хьэсэмбий «ГушIэгьү» ... 174

IУЭРЫПУАТЭ

Дерс 26-нэ: Адыгэ шыпсэ «КIулаций», усэ-зэпсалгэ
«Ди къаз абыкIэ некIуэкIа?» 178

Дерс 27-нэ: Таурыхъ «Баринэ», хъыбар
«ЛIымрэ хъумпIэцIэджымрэ» 183

**Бемурзова З.У.
Жужуева З.М.**

**МЕТОДИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ
К УЧЕБНИКУ «РОДНАЯ РЕЧЬ»**

3 класс

На черкесском языке

Издание первое

**Редактор Кантемирова Б.А.
Корректор Дышекова М.Р.
Технический редактор Балаева Т.А.**

Подписано в печать 19.12.16. Формат 60x90/16. Бумага офсетная.
Печать офсетная. Усл. печ. л. 12. Уч. изд. л. 8,57.
Гарнитура Школьная. Тираж 80 экз. Заказ № 0169.

Государственный заказчик РГБУ ДПО «Карачаево-Черкесский
Республиканский институт повышения квалификации работников
образования». 369000, г. Черкесск, ул. Фабричная, 139.

ООО «Полиграф-ЮГ». 385000, г. Майкоп, ул. Пионерская, 268.
Телефон для справок: 8(8772) 52-23-92.
E-mail: guripp2@yandex.ru.